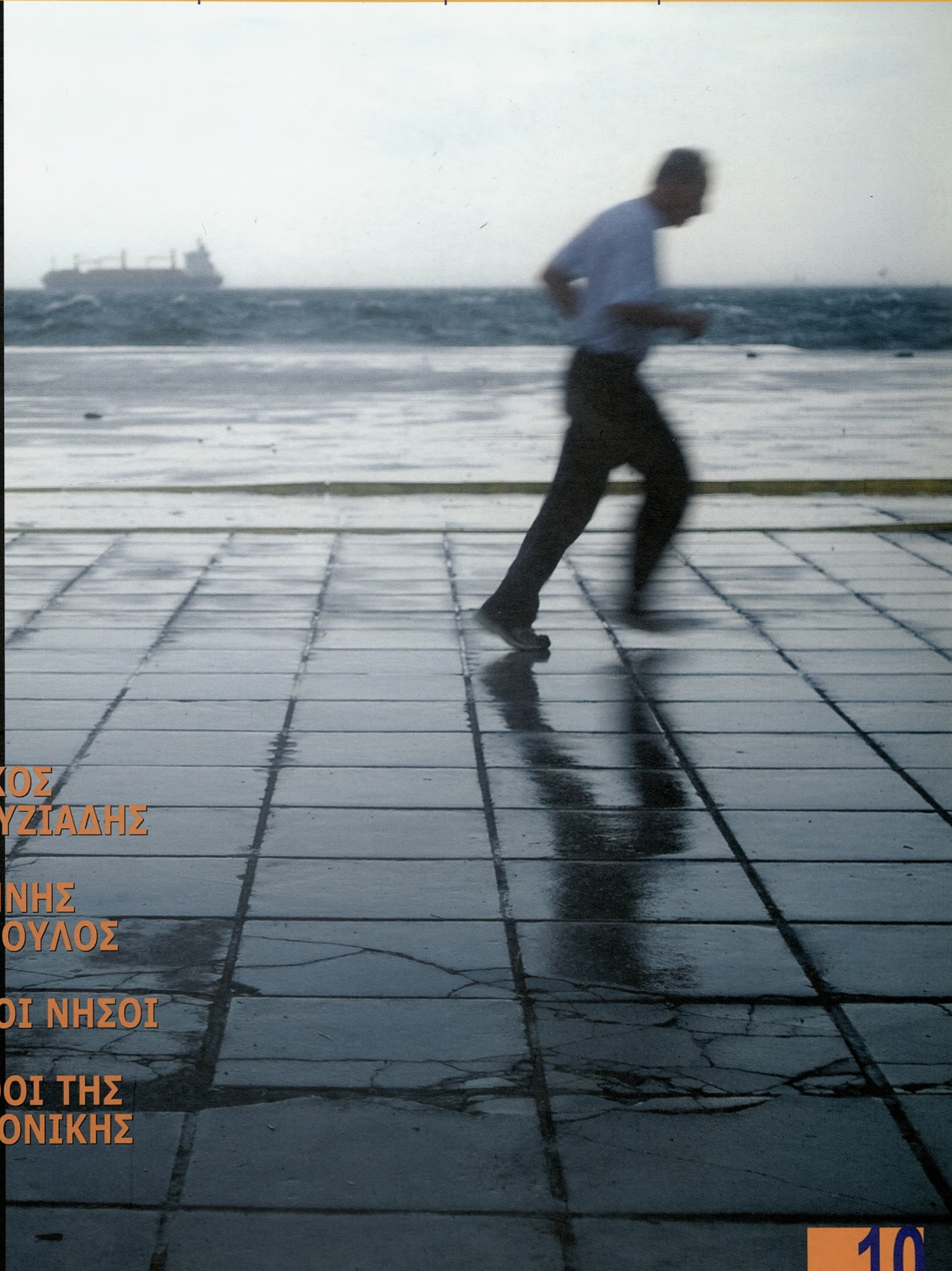
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚέΩΝ ΠόΛΙΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ | ΓΡΑΜΜΑΤΑ | ΤΕΧΝΕΣ | ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

ΝΙΚΟΣ ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΑΔΗΣ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΥΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΝΕΥΡΕΤΟΙ ΝΗΣΟΙ

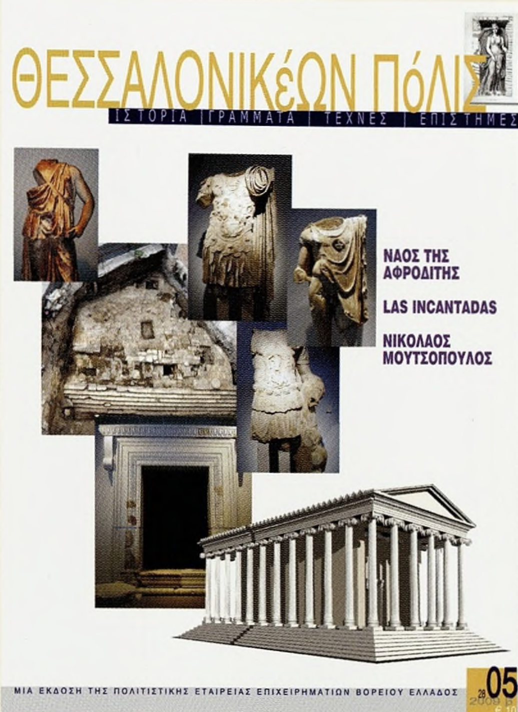
ΟΙ ΜΥΘΟΙ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΜΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΩΝ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ

33 10

2010

€10

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚέΩΝ ΠΌΛΙΣ
Τριμηνιαία Επιθεώρηση Πολιτισμού
Περίοδος Τρίτη

Τεύχος 10/33
Σεπτέμβριος 2010

Ιδιοκτησία
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΩΝ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ
Εκδότης
Σταύρος Ανδρεάδης
Διευθύντρια
Όλγα Ταμπουρή-Μπάμπαλη
Εκδοτική επιτροπή
Γρηγόρης Αμπατζόγλου, Γιώργος Αναστασιάδης, Πελαγία Αστρεινίδου, Άρις Γεωργίου, Αρετή Λεοπούλου, Κώστας Μπλιάτκας, Ηρακλής Παπαϊωάννου, Γρηγόρης Πασχαλίδης, Ιφιγένεια Ταξοπούλου
Συνεργάτες τεύχους
Γιώργος Αναστασιάδης, Δημήτρης Καιρίδης, Ιορδάνης Καϊσερλίδης, Ευμορφία Καραμπατάκη, Εύη Καρκίτη, Γιώργος Κορδομενίδης, Ευθυμία Κούντουρα-Γεωργιάδου, Α. Μ. Κωτσιόπουλος, Αρετή Λεοπούλου, Θούλη Μισιρλόγλου, Κώστας Μπλιάτκας, Λίνα Μυλωνάκη, Άρης Παπάζογλου, Γρηγόρης Πασχαλίδης, Σάκης Σερέφας, Γιώτα Σωτηροπούλου, Ιφιγένεια Ταξοπούλου, Γιώργος Τούλας
Εικονογράφηση / φωτογραφίες
Άρις Γεωργίου, Ιωάννης Βανίδης
Φωτογραφίες εξωφύλλου - οπισθοφύλλου
Σίμος Σαλτιέλ
Γραμματεία / Συνδρομές
Μαρία Αργυρίου / 2310.551754
Διορθώσεις δοκιμίων
Γιώργος Κορδομενίδης
Κεντρική διάθεση
Κέντρο του Βιβλίου
Λασσάνη 3, 54622, Θεσσαλονίκη
2310.237515
Γραφιστική επιμέλεια
Άρις Γεωργίου
Σελιδοποίηση / Pre-press
Βαλεριάνο Τροϊάνι / De Novo
Εκτύπωση / Βιβλιοδεσία
Σκορδόπουλος
Συνδρομές και παλαιοί τόμοι
Παραγγελίες: 2310.551754 [με αντικαταβολή]
και www.peebe.gr [με πιστωτική κάρτα]

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΩΝ ΠΟΛΙΣ
Φράγκων 6-8
54626 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
Τ 2310.551754
F 2310.551748
Για επιστολές:
Τ.Θ. 10756. 54110 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
peebe2@otenet.gr
www.peebe.gr

Τιμή τεύχους: € 10
Ετήσια συνδρομή εσωτερικού: € 30
Ετήσια συνδρομή εξωτερικού:
Ευρώπη € 50 | Αμερική € 60

Η ΦΩΤΕΙΝΗ ΠΛΕΥΡΑ ΤΟΥ ΛΟΦΟΥ

του **Σταύρου Ανδρεάδη**

Έχω την αίσθηση πως ένας αέρας φρεσκάδας φυσάει τον τελευταίο καιρό πάνω από την πόλη. Δειλά και συγκρατημένα ίσως, όμως κάτι δείχνει να αλλάζει... Άνθρωποι που για χρόνια έμεναν απαθείς παρατηρητές φαίνονται τώρα έτοιμοι και ώριμοι να συμμετάσχουν στην αναζήτηση του καινούριου, να προτείνουν και να ακούσουν, να δουλέψουν για κάτι που θα τους εμπνεύσει.

Οι νέοι δείχνουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον για την πόλη. Πρωτοβουλίες όπως αυτή της *Παράλλαξης* τον Ιούνιο βρήκαν ενθουσιώδη απήχηση και κατάφεραν να αλλάξουν, για λίγες έστω μέρες, την εικόνα της καθημερινότητάς μας. Οι μεγαλύτεροι υπομειδιούσαν θετικά...

Δεκάδες μουσικά, χορευτικά και θεατρικά σχήματα κάθε είδους και σύνθεσης δεν αρκούνται πλέον στον στενό τους χώρο και επιζητούν να επικοινωνήσουν την τέχνη τους με ένα ευρύτερο κοινό. Στα περσινά «Δημήτρια» (που όλοι συμφωνούμε ότι πρέπει άμεσα να αλλάξουν) η πόλη γέμισε σε κάθε γωνιά της με άλλες παράλληλες εκδηλώσεις που οργανώθηκαν από νέους ανθρώπους, τους «Φίλους των Δημητρίων», και στήθηκαν με κέφι και ποιότητα.

Οργανώσεις για τα δικαιώματα των πεζών, για τους ποδηλάτες, ή τα άτομα με ειδικές ανάγκες, προτάσεις για την τύχη των παλαιών στρατοπέδων, το θαλάσσιο μέτωπο της πόλης ή το περιαστικό μας δάσος, δεν μένουν πια σε στενό κύκλο αλλά προκαλούν ευρεία δημόσια συζήτηση, βρίσκουν υποστηρικτές και διαφωνούντες.

Το σπουδαιότερο όμως απ' όλα αυτά είναι ότι, για πρώτη ίσως φορά, αισθάνομαι με μεγάλη χαρά να υπάρχει η περιρρέουσα διάθεση ενός (αρχικού έστω) διαλόγου, μιας πρώτης προσέγγισης, ανάμεσα σε διαφορετικές κοινωνικές ομάδες της πόλης, που ήταν εντελώς αποκομμένες μέχρι τώρα και αντιλαμβάνονται σιγά σιγά ότι οφείλουν να συνυπάρξουν.

Στην εκδήλωση της Πολιτιστικής Εταιρείας τον περασμένο Φεβρουάριο, σε ένα κατάμεστο Βασιλικό Θέατρο, ένα πολύ αξιοπρόσεκτο μείγμα Θεσσαλονικέων έδωσε αυθόρμητα το παρόν: Κυρίες της "καλής" κοινωνίας καθόταν πλάι πλάι με νεαρούς φοιτητές, επιχειρηματίες δίπλα σε πανεπιστημιακούς δασκάλους και ανθρώπους της τέχνης.

Είναι άραγε όλα αυτά τυχαία; Ή μήπως στη μέση μιας μεγάλης κρίσης (και ίσως ακριβώς εξαιτίας της) ωρίμασαν πια οι συνθήκες για μια καινούρια, πιο σύγχρονη, πιο ευαίσθητη και ανθρώπινη, –και για όλους αυτούς τους λόγους– πιο πολιτισμένη Θεσσαλονίκη;

Ουτοπικό ίσως; Ο χρόνος θα το δείξει.

Φωτογραφία | Ιούλιος 2010 Άρης Γεωργίου

Συνέντευξη
στην **Ιφιγένεια Ταξοπούλου**
Φιλόλογο-θεατρολόγο

ΝΙΚΟΣ Χ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΑΔΗΣ

Πανεπιστημιακός δάσκαλος, φιλόλογος με περγαμηνές, βαθύς γνώστης και μεταφραστής της αρχαίας ελληνικής γραμματείας, επιφανής μελετητής του Ευριπίδη, ακάματος σκηνοθέτης του θεάτρου, αεικίνητος, γλυκομίλητος και πνευματώδης, αποτελεί σταθερή αξία και σημείο αναφοράς για όλους όσοι μαθήτευσαν κοντά του, υπό τη μία ή την άλλη του ιδιότητα.

Επειδή η ιδέα μιας συνέντευξης εξακολουθεί, μέχρι και τώρα, να του προξενεί αμηχανία, συμφωνήσαμε να κάνουμε απλώς μια συζήτηση. Μια συζήτηση για το σήμερα, με μικρές δόσεις νοσταλγίας για το χθες και με την αναπόφευκτη απορία για το αύριο...

Από τις πολλαπλές σας ταυτότητες, έχω την αίσθηση πως —απολογιστικά τουλάχιστον— προκρίνετε εκείνη του δασκάλου. Ωστόσο, ο ορισμός της έννοιας του "δασκάλου" και ο ρόλος του έχουν αλλάξει πολύ από τα χρόνια που εσείς διδάξατε και στη μέση εκπαίδευση και στο πανεπιστήμιο. Το ζήτημα έχει επανέλθει στην επικαιρότητα, αφού άνοιξε και πάλι η συζήτηση για την αναμόρφωση του εκπαιδευτικού συστήματος...

Όντως, διεκδικώ τη διδασκαλική ως την κύρια ιδιότητά μου· δεν ξέρω μόνο αν αυτό θα ίσχυε και τώρα. Έχει συντελεστεί μια τερατώδης αλλαγή συνθηκών υπό τις οποίες λειτουργεί σήμερα ένας δάσκαλος, άρα και το είδος της προσφοράς του, καθώς και η σχέση του με τους δέκτες της διδασκαλίας του. Από τις περιγραφές συναδέλφων και φοιτητών μου, που είναι πια καθηγητές στο πανεπιστήμιο, εισπράττω μια εικόνα που, ειλικρινά, μου είναι παντελώς ανοίκεια, σε σύγκριση με τις προσωπικές μου εμπειρίες. Εννοείται ότι αποφεύγω να την χαρακτηρίσω απαξιωτικά, επειδή αγνοώ βασικά στοιχεία που την συγκροτούν.

Αυτό διαπιστώνεται σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης;

Πιστεύω πως ναι. Και αυτή η αλλαγή, αυτή η πτώση —όπως σήμερα, κατά κανόνα, αποδίδεται— αφορά και τις δύο παραμέτρους: και των διδασκόντων και των μαθητών. Γιατί, όπως φαντάζομαι θα συμφωνήσετε, διδασκαλία σημαίνει οπωσδήποτε διάλογο· πρόκειται για μια σχέση αμφίδρομη. Ακόμη και όταν ο δέκτης δεν ομιλεί, το βλέμμα του και μόνο συνιστά έναν τρόπο για να εκφράζει την πρόσληψη ή την απουσία της. Φαίνεται πως αυτή η σχέση έχει αρχίσει να εκλείπει βαθμιαία.

Πού το αποδίδετε αυτό; Δεν μπορεί, βέβαια, να ισχυριστεί κανείς ότι υπάρχουν γενιές εξυπνότερες ή πιο φιλομαθείς από άλλες.

Δεν μπορεί να έχει παρακμάσει τόσο αισθητά η πνευματική

Πορτραίτο άγνωστου δημιουργού αλλά και δωρητή, συμβολικό εναρκτήριο μιας πανεπιστημιακής σταδιοδρομίας [1971]

λειτουργία ή το επίπεδο των γνώσεων. Εκείνο που έχει μειωθεί και από τις δύο πλευρές είναι το ποσοστό της βούλησης «να εκπέμψω και να δεχτώ», άρα και η αντίστοιχη μείωση της βούλησης «να διδάξω και να μάθω», με παράγωγο ένα αποτέλεσμα που μπορεί να εκφράζεται ακόμη και με μια γενικότερη πτώση της ποιότητας και ως προς τις δύο πλευρές. Διστάζω πάντως αυτό να το αποδώσω σε συγκεκριμένες ομάδες προσώπων, σε καθηγητές ή φοιτητές. Λόγω και μεγάλης χρονικής απόστασής μου από τους σχετικούς χώρους –άρα και έλλειψης άμεσων εμπειριών–, αισθάνομαι ουσιαστικά αμήχανος, με μόνη υπάρχουσα μέσα μου τη γενική, αλλά μη επαρκώς προσδιορίσιμη, αίσθηση μιας παρακμής.

Πιστεύετε ότι αυτή συνδέεται με την απαξίωση του εκπαιδευτικού συστήματος ή του πανεπιστημίου πιο συγκεκριμένα;

Ανήκω σε μια γενιά διάδοχη κάποιων από τους πολύ μεγάλους διδασκάλους: Κακριδή, Καψωμένο, Πολίτη, Ανδριώτη, Κριαρά, Κυριακίδη... όλους αυτούς τους κυριολεκτικά μοναδικούς ανθρώπους. Εντελώς αυτονόητα, τη στάση μας απέναντί τους χαρακτήριζε ένα δέος, που συντελούσε στην αποτελεσματική δεκτικότητά μας. Πολύ διαφορετική φαίνεται να υπήρξε η δική μας σχέση με τον πανεπιστημιακό χώρο. Από τους έξι που θεωρώ ως τη δική μου σειρά στο Τμήμα Φιλολογίας –Μαρωνίτη, Τσαντσάνογλου, Λυπουρλή, Σηφάκη, Άτσαλο και εμένα–, όλοι σχεδόν αποχωρήσαμε αρκετά νωρίς, πρόωρα, από τη Σχολή (εσείς, που υπήρξατε φοιτήτριά μας, μας προλάβατε εκεί γύρω στα τέλη της δεκαετίας του '80, λίγο πριν αρχίσουμε να φεύγουμε). Εγώ, για παράδειγμα, έφυγα από τη Φιλοσοφική το 1988, δέκα χρόνια νωρίτερα. Κατά καλή μου τύχη, το 1990 ιδρύθηκε το πρώτο Τμήμα Θεατρικών Σπουδών στην Αθήνα, όπου δίδαξα για δύο χρόνια, ενώ τα υπόλοιπα, ως το 2000, στο αντίστοιχο Τμήμα της Θεσσαλονίκης. Οι υπόλοιποι της σειράς μου, εκτός από έναν, έφυγαν πέντε ως δέκα χρόνια νωρίτερα. Κάτι σημαίνει αυτό: κόπωση ή απογοήτευση; Αμφιβάλλω πάντως αν αυτή η πρόωρη ομαδική αποχώρηση ήταν φαινόμενο συμπτωματικό σε μια ολόκληρη γενιά κλασικών φιλολόγων και δασκάλων –ας μου επιτραπεί να προσθέσω– ιδιαίτερης ποιότητας.

Με ποια έννοια το λέτε;

Δεν είμαι απόλυτα βέβαιος. Ως προς την προσωπική μου περίπτωση, ομολογώ ότι κάποια στιγμή, κατά τη δεκαετία του '80, άρχισα να οσφραίνομαι μια πτώση ενδιαφέροντος στους φοιτητές μου. Παλαιότερα, στην ευλογημένη –όπως την αποκαλώ– δεκαετία, δηλαδή μεταξύ '70 και '80, από τους 100 λ.χ. φοιτητές που εισέρχονταν στη Σχολή, οι 50 συγκροτούσαν ενδιαφέρουσες και εξελίξιμες περιπτώσεις· από αυτούς τους 50, τουλάχιστον οι 40 ολοκλήρωναν τις σπουδές τους. Αυτή η αναλογία βαθμιαία αλλοιωνόταν, με πτωτικές τάσεις. Πιστεύω ότι ένας από τους λόγους που προκάλεσαν αυτή την πτώση ενδιαφέροντος ήταν το αδιέξοδο που αντιμετώπιζαν οι φοιτητές ως προς τη χρήση των σπουδών τους, ιδιαίτερα την επαγγελματική προοπτική τους.

Μήπως απλώς εντοπίσατε τα πρώτα σημάδια της μεγάλης επερχόμενης κρίσης των ανθρωπιστικών σπουδών; Γιατί αυτό παρατηρήθηκε σε διεθνές επίπεδο, πόσο δε μάλλον στις σπουδές της αρχαίας ελληνικής γραμματείας.

Οι γονείς του, Χαράλαμπος και Αναστασία Χουρμουζιάδη, νιόπαντροι το 1929.

Ο Νίκος Χουρμουζιάδης το 1931

Το 1933, με τον αδελφό του, Γιώργο Χουρμουζιάδη, ομότιμο καθηγητή σήμερα της Προϊστορικής Αρχαιολογίας, στο ΑΠΘ.

Θυμάμαι, και στην πρώτη και στη δεύτερη δεκαετία μου στη Φιλοσοφική Σχολή, διδάσκαμε σε αίθουσες ασφυκτικά γεμάτες – σημειωτέον ότι, πριν γίνει ο σεισμός του 1978, δίδαξα στο παλιό, πανέμορφο, κτίριο της Φιλοσοφικής, συγκεκριμένα στο τεράστιο αμφιθέατρο, τα πρώτα μου μαθήματα, ένα από αυτά μάλιστα στους φοιτητές των ξενόγλωσσων Τμημάτων, όπου τότε ήταν υποχρεωτικά τα αρχαία ελληνικά· απίστευτο και όμως αληθινό! Μου θυμίσατε κι εσείς πριν από λίγο και εκείνο το ειδικό μάθημα για τα αρχαία επιγράμματα, που μου άφησε μια εξαιρετική εμπειρία. Να φανταστείτε ότι το ίδιο μάθημα είχε οριστεί ως υποχρεωτικό και στους αρχαιολόγους! Αμφιβάλλω αν στα επόμενα χρόνια εντοπίζονται παρόμοια, μάλλον απροσδόκητα, θέματα στα προγράμματα των ειδικών Τομέων αλλά και ανάλογη ανταπόκριση των φοιτητών. Τώρα, δεν είμαι καθόλου βέβαιος για τα εφόδια που έχουν συσσωρεύσει μέσα τους οι σημερινοί αντίστοιχοι "δυνάμει επιστήμονες", τελειώνοντας το πανεπιστημιακό Τμήμα τους. Κάποιο αρνητικό σημείο όμως εντοπίζεται στην απουσία, ακόμη και σε Τμήματα ανθρωπιστικού περιεχομένου, μαθημάτων με θέμα τα αρχαιοελληνικά κείμενα στο πρωτότυπο.

Βλέπω τις βάσεις των πανελλαδικών εξετάσεων και θυμάμαι ότι οι φιλοσοφικές σχολές κονταροχτυπιούνταν στην κορυφή με τις ιατρικές. Για να εισαχθεί κάποιος στα τμήματα Φιλολογίας έπρεπε να είναι μαθητής του 18 και άνω. Τώρα ο κλάδος αυτός είναι στην άλλη άκρη του φάσματος, και ομολογώ ότι το βρίσκω κάπως θλιβερό. Σας ανησυχεί η προοπτική ενός κόσμου όπου δεν έχουν θέση οι ανθρωπιστικές σπουδές, η εξοικείωση με τα γράμματα, τις τέχνες, τη γλώσσα...;

Θεωρώ ότι όλες οι επιστήμες θα έπρεπε να θεωρούνται, κατά κάποιον τρόπο, και "ανθρωπιστικές", αν ο όρος προσδιορίζει το ενδιαφέρον για την πνευματική ολοκλήρωση του ανθρώπου. Με τη διαφορά ότι αυτές που ονομάζονται ανθρωπιστικές, χωρίς τα εισαγωγικά, είναι εκείνες που στοχεύουν και οδηγούν στην καλλιέργεια μιας ευαισθησίας απαραίτητης για τη δεκτικότητα του ανθρώπου ως προς ποικίλα πεδία γνώσης. Τώρα βέβαια διαθέτουμε και νέα μέσα για να προσεγγίζουμε τη γνώση, μέσω της τεχνολογίας: τους υπολογιστές, το διαδίκτυο. Στο πλαίσιο αυτής της πολυμορφίας, πιστεύω ότι και οι ανθρωπιστικές σπουδές (νεοελληνικά γράμματα, κλασικά γράμματα, νεοελληνική λογοτεχνία) έχουν αποκτήσει καινούργιους δρόμους επαφής με τον αποδέκτη. Θα έλεγα ότι, παρά την πληθώρα των επιστημονικών ειδικεύσεων, σήμερα, περιέργως, η απόσταση μεταξύ ανθρωπιστικών και άλλων επιστημών δεν είναι τόσο απαγορευτικά μεγάλη, επειδή υφίστανται τρόποι, ώστε να είναι εφικτότερη η μεταξύ τους επικοινωνία.

Πώς εκδηλώνεται αυτό;

Ποικιλότροπα. Πάρτε για παράδειγμα την περίπτωση του Αποστόλου Δοξιάδη, παλιού μαθητή μου στη Σχολή Μωραΐτη. Έχεις εδώ έναν νέο άνθρωπο βυθισμένο στα μαθηματικά, ο οποίος παράλληλα εκ-

Στον Άγιο Λαυρέντη του Πηλίου, το 1970: Νέλλη Σηφάκη, Μίμης Λυπουρλής, Κυριάκος Τσαντσάνογλου (επάνω), Αγλαΐα Λυπουρλή, Ελένη Τσαντσάνογλου, Μαίρη Παναγιωτίδου, Νίκος Χουρμουζιάδης (κάτω).

φράζεται και καλλιτεχνικά: είναι ενδιαφέρων λογοτέχνης και διασταυρώνει τους δύο χώρους, με μεγάλη επιτυχία μάλιστα. Στα δικά μου χρόνια υπήρχε μεταξύ τους ένας τοίχος που τους απομόνωνε. Τώρα βέβαια η σχέση τους ανιχνεύεται σε μονοπάτια που εμείς τότε δεν μπορούσαμε να συλλάβουμε. Έχω λοιπόν εμπιστοσύνη στους ανθρώπους που διαθέτουν τη βούληση να μην προσδιορίσουν την περιοχή των ενδιαφερόντων τους με απόλυτη ακρίβεια και αποκλειστικότητα, αλλά επιτρέπουν τη δυνατότητα διείσδυσης και σε άλλους, ποικιλότροπα συμπληρωματικούς, χώρους – και αυτό έστω και μόνο από ένα πολύ προσωπικό ενδιαφέρον.

Έχω λοιπόν εμπιστοσύνη στους ανθρώπους που διαθέτουν τη βούληση να μην προσδιορίσουν την περιοχή των ενδιαφερόντων τους με απόλυτη ακρίβεια και αποκλειστικότητα, αλλά επιτρέπουν τη δυνατότητα διείσδυσης και σε άλλους, ποικιλότροπα συμπληρωματικούς, χώρους – και αυτό έστω και μόνο από ένα πολύ προσωπικό ενδιαφέρον.

Αυτό που λέτε έχει και θεσμικό ενδιαφέρον. Είναι γνωστό το αγγλοσαξονικό μοντέλο που λειτουργεί στα πανεπιστήμια διατμηματικά, διεπιστημονικά. Θα μπορούσε αυτό να δείχνει μια κατεύθυνση για την αναμόρφωση του εκπαιδευτικού συστήματος;

Η πιθανότητα αποκλειστικής εστίασης σε έναν και μόνο χώρο με τρομάζει. Θα συμφωνούσα απόλυτα με την εισαγωγή ενός είδους "δια-τμηματικότητας", και όχι μόνο σε πανεπιστημιακό επίπεδο. Με ανησυχεί, για παράδειγμα, η έμμονη επαφή που δείχνουν οι σύγχρονοι νέοι σχετικά με τη μηχανή, δηλαδή τους υπολογιστές και το διαδίκτυο. Σήμερα συναντάς παιδιά, καθ' όλα δεκτικά και ευαίσθητα, τα οποία ισχυρίζονται, με πλήρη σοβαρότητα, ότι δημιουργούν στενές φιλικές, ακόμη και ερωτικές, σχέσεις μέσα από το διαδίκτυο. Αυτό αδυνατώ να το κατανοήσω, επειδή, όπως οι συνομήλικοι της εποχής μου, και εγώ πιστεύω ότι κάθε μορφή αγάπης προϋποθέτει μια παράμετρο σωματικότητας, έστω και στο οπτικό πεδίο. Αυτή η κυριολεκτική εξάρτηση από τη μηχανή βαθμιαία ακυρώνει, πιστεύω, αυτό που θα αποκαλούσαμε "πρωτοβουλία". Δεν ξέρω, ίσως ανήκω σε παρωχημένη εποχή. Αυτό το ομολογώ, όταν το συζητώ με νεότερους, οι οποίοι συχνά με κοιτούν με ένα βλέμμα ευγενικού οίκτου, που υπονοεί ότι υπάρχει μια ελαφρά άγνοια από μέρους μου.

Μια που συζητούμε για τις αλλαγές των συνηθειών και των συνθηκών, παρακολουθείτε καθόλου τις επιχειρούμενες αλλαγές στο εκπαιδευτικό σύστημα; Λόγω και της συγκυρίας, υπάρχει μια καταγεγραμμένη στροφή της κοινωνίας προς στο δημόσιο σχολείο. Έχετε διαμορφωμένη άποψη για το πώς θα έπρεπε να λειτουργεί η δημόσια εκπαίδευση;

Μόνο μια γενική απάντηση διαθέτω: Απαιτείται προφανώς μια αναπροσαρμογή του συστήματος στις νέες συνθήκες που έχουν προκύψει, αρκεί αυτή να είναι σταδιακή και όχι πλήρης ανατροπή και απότομη μετάβαση σε μια φάση εντελώς διαφορετική από την προηγούμενη. Οπωσδήποτε μεταξύ του "δικού μου" αιώνα και του 21ου έγινε ένα άλμα: κυρίως η έκρηξη και η επικράτηση νέων μέσων γνώσης και επικοινωνίας. Για να το διατυπώσω αφελώς: επειδή ο ανθρώπινος οργανισμός δεν είναι δεκτικός σε απότομα άλματα, η δυνατότητα δεκτικότητας πρέπει να προσδιορίζεται βαθμιαία – αλλιώς, θα συλληφθούν ανέτοιμοι και οι πομποί και οι δέκτες της γνώσης. Βέβαια, ως προς τη χρήση νέων μέσων, με ακούτε επιφυλακτικό διότι, επιπλέον, από μικρός είχα μια ανύπαρκτη σχέση με την έννοια της μηχανής εν γένει. Για παράδειγμα, ενώ αγαπώ πολύ το αυτοκίνητο και τη χρήση του, οι γνώσεις μου περιορίζονται στην απλή οδήγηση και στον αριθμό τηλεφώνου της Εξπρές Σέρβις! Ο δε υπολογιστής μου –από τον οποίο κυριολεκτικά εξαρτώμαι– είναι για μένα μια πάρα πολύ βολική γραφομηχανή.

Είσαστε από εκείνους που θεωρούν ότι τα αρχαία πρέπει να διδάσκονται στη μέση εκπαίδευση; Πολύ, λίγο, σε μετάφραση ή στο πρωτότυπο;

Υποστηρίζω οτιδήποτε καλλιεργεί την ουσιαστική γνώση και την ευαισθησία – επομένως, δεν πρέπει να καταργηθεί μια δυνατότητα προσέγγισης και αυτών των λεγόμενων ανθρωπιστικών σπουδών, μέσω των κειμένων τους στο πρωτότυπο, εννοείται. Υπάρχουν πολλοί και απλοί τρόποι επαφής με τον αρχαίο λόγο. Πιστεύω άλλωστε ότι η διαδικασία με την οποία προσλαμβάνεται μια νέα γλώσσα (αρκεί να είναι σωστή η διδασκαλία της) αποτελεί μια από τις χρησιμότερες και γνωστικά αποτελεσματικότερες εμπειρίες. Σπάνια η σκέψη οξύνεται εντονότερα από την συντακτική διείσδυση σε μια γλώσσα, ειδικά όπως η αρχαία ελληνική, που ανήκει στις ελάχιστες γλώσσες με παρόμοια βιωσιμότητα. Θυμούμαι, όταν δίδασκα στο Αμερικανικό Κολλέγιο, όπου ξεκίνησε η διδακτική πορεία μου, το πρώτο μάθημα που δοκίμαζα με τα "πρωτάκια" μου ήταν να τους δίνω τρεις παραγράφους από την *Κύρου Ανάβαση* και να τους ζητώ να σημειώσουν όσες λέξεις αναγνωρίζουν. Το αποτέλεσμα κάλυπτε περίπου το 80% του κειμένου! Εννοείται ότι δεν θα απέκλεια τη χρήση της μετάφρασης, αλλά όχι σε ρόλο αποκλειστικό.

Θέλετε να πείτε ότι το πρωτότυπο φτιάχνει ένα μοντέλο πρόσληψης και άρα γνώσης…

Ακριβώς. Δημιουργεί ένα "άνοιγμα", ας πούμε, το οποίο θα είναι χρήσιμο για την προσέγγιση και άλλων χώρων γνώσης. Η αρχαία ελληνική γραμματεία δεν πρέπει να καταλήξει να αφορά μόνο τους ειδικούς – είναι κρίμα.

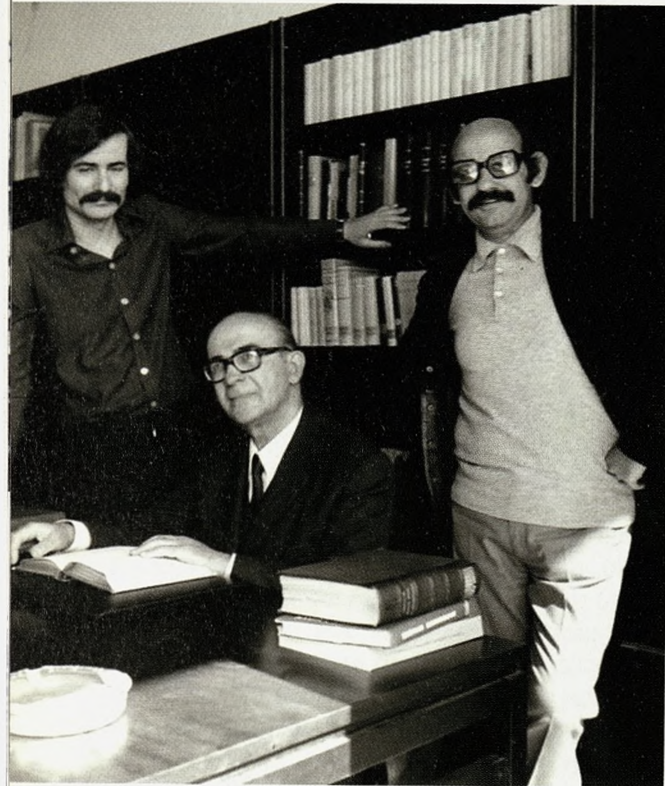
Πρόσφατα γίνατε επίτιμος διδάκτορας της Σχολής Καλών Τεχνών και "πρωταγωνιστήσατε" και σε μια επετειακή εκδήλωση για τα 30 χρόνια της «Πειραματικής Σκηνής» της «Τέχνης». Κλείνετε συμβολικά κάποιους κύκλους;

Παρότι δεν υπήρξα ποτέ ιδιαίτερα ψύχραιμος άνθρωπος, περιέργως προσδιορίζω τους κύκλους μου με αρκετή ψυχραιμία. Κατά τη δεκαετία του '90, ας πούμε, αποφάσισα ότι πρέπει να φύγω από το Πανεπιστήμιο, διότι ως δάσκαλος πανεπιστημιακός ανήκω στον 20ό αιώνα. Έτσι και έπραξα. Είπα επίσης ότι πρέπει να κλείσει και ο κύκλος του θεάτρου – συνέπεσε βέβαια και με τη συμπλήρωση τριάντα χρόνων συμβίωσης μου με την «Πειραματική Σκηνή». Εξάλλου, με το επερχόμενο ανελέητο γήρας, αρχίζουν βαθμιαία να υποχωρούν κάποιες, ζωτικής σημασίας, ικανότητες, όπως η μνήμη και η φαντασία. Δεν είναι δυνατόν να συνεργάζεσαι με ηθοποιούς που έχουν αποστηθίσει το κείμενο του υπό ερμηνεία έργου τρεις μήνες πριν από τον σκηνοθέτη τους! Βέβαια, όλα αυτά που σας αναφέρω ως ένα σημείο καθορίστηκαν και από μια δειλία που με χαρακτηρίζει γενικότερα, και από κάτι άλλο –που δεν το πιστεύουν οι φίλοι μου–, μια έλλειψη αυτοπεποίθησης. Η σχέση μου με τον εαυτό μου είναι σχεδόν καταδικαστικά απαξιωτική!

Γι' αυτό στην επετειακή παράσταση της «Πειραματικής» κρατήσατε έναν ρόλο διακριτικό [σημ: το *Ερωτικό Συμπόσιο* είναι μια μουσική παράσταση, με αρχαία ελληνικά επιγράμματα, μελοποιημένα και απαγγελλόμενα, και με σαιξπηρικά τραγούδια, μεταφρασμένα από τον Ν.Χ., σε μουσικές από παραστάσεις που σκηνοθέτησε ο ίδιος στα 30 χρόνια που συνεργάστηκε με την «Πειραματική Σκηνή»].

Αυτή τη φορά, κράτησα συνειδητά ρόλο σεναριογράφου – την παράσταση την έστησε η Στέλλα Μιχαηλίδου. Ασχολήθηκα εκ νέου με αυτά τα ποιήματα, τα επιγράμματα, τα οποία είχα μεταφράσει και εκδώσει. Χρειάστηκε, εννοείται, αρκετή δουλειά, διότι ήταν απαραίτητες και ορι-

σμένες αλλαγές και προσαρμογές, ώστε να προκύψει ένας εύλογος θεματικός ιστός. Ήταν πάντως κατά γενική ομολογία, ένα ευφρόσυνο και συγκινητικό "φινάλε".

Ο Νίκος Χουρμουζιάδης (δεξιά) και ο βοηθός του Αντώνης Καψωμένος (αριστερά) πλαισιώνουν τον πατέρα του τελευταίου, καθηγητή Στυλιανό Καψωμένο (1971).

Αυτή θα είναι η τελευταία σας εμπλοκή με το θέατρο; Δεν πρόκειται να ξανασκηνοθετήσετε; Δεν θα σας λείψει; Το λέω και από την άποψη ότι, για εσάς, η σκηνοθεσία είχε και μια διδακτική διάθεση, λειτουργούσε και ως προέκταση της ιδιότητας του δασκάλου.
Προσωπικά, σε σκηνοθετικό επίπεδο, η στάση μου ήταν ένα είδος παιχνιδιού, ένας συνεχής ανάλαφρος διάλογος, έμμεσα διδακτικός. Καταρχήν, ποτέ δεν είχα πλήρως προγραμματισμένη και προσδιορισμένη τη σκηνοθετική πορεία. Όπως υποστήριζα –και το θεωρούσαν περίεργο οι ηθοποιοί–, ενώ είχα έτοιμη στο μυαλό μου οπτικά την παράσταση, η σκηνοθεσία προσδιοριζόταν καθ' οδόν. Δεν είχα ποτέ –όπως και στην πραγματική διδασκαλία– καμιά απόλυτα προσωπική και δεδομένη στάση ή ερμηνεία. Υπήρχαν απλώς υπαινιγμοί, εικονικές περιγραφές και ερεθίσματα που μετέδιδα στους ηθοποιούς. Και όταν εκείνοι είχαν την απαραίτητη δεκτικότητα και τη θέληση να ανταποκριθούν, η επιτυχία ήταν βέβαιη. Επίσης, είχα πάντοτε μια νοσηρή ευαισθησία στη σωματική κόπωση. Δεν μπορούσα να επιβάλω αναρίθμητες πρόβες μιας σκηνής. Όταν με την πρώτη, τη δεύτερη και την τρίτη φορά ο ηθοποιός άγγιζε κάτι από αυτό που εγώ προσδοκούσα, σταματούσα και δεν το επαναλάμβανα παρά μόνο την επόμενη μέρα.

Από φόβο μήπως κάτι χαθεί;
Από φόβο μήπως καταντήσει αντιγραφή. Ήθελα να μείνει περισσότερο ως απόπειρα, όχι ως τελεσίδικη φάση ερμηνείας. Είχα και έχω πάντα ένα είδος σεβασμού προς τον ηθοποιό, με συγκινεί η συνολική χρήση του ανθρώπινου είναι, του σώματος και της ψυχής του, στο θέατρο. Πρόκειται για μια τέχνη μοναδική ως προς αυτό. Δεν ήθελα να δημιουργηθεί καμιά πληγή, να μην καταστραφεί το οικοδόμημα.

Αυτό που ονομάζετε έλλειψη αυτοπεποίθησης, θα μπορούσε ενδεχομένως να εκληφθεί και απλώς ως έλλειψη αυταρχισμού...
Αυτός είναι πάντως για μένα ο καλύτερος τρόπος έκφρασης: να εκπέμπεις στον δέκτη της διδασκαλίας σου την αίσθηση ότι τον υπολογίζεις, τον σέβεσαι, τον θεωρείς ένα ον όχι κατώτερό σου, άρα στο οποίο δεν χρειάζεται να επιβάλεις τίποτε. Αυτή η μέθοδος λειτουργεί τόσο θετικά για τον δάσκαλο, που είναι λάθος να μην υιοθετείται. Ποτέ δεν ένιωσα ότι διέπραττα υποχωρήσεις ή συμβιβασμούς με αυτή τη μέθοδο, αφού δεν ήταν μια πόζα που έπαιρνα αλλά μια ανάγκη προσωπική. Δεν ήθελα να με αντιμετωπίζουν ως ένα ον εντελώς διαφορετικό από τους εαυτούς τους. Επιζητούσα μάλιστα να τους επιτρέψω κάποια πρόσβαση ακόμη και στις ατέλειες, στους χώρους άγνοιας που έκρυβα, στην έλλειψη αυτοπεποίθησης. Νομίζω πως κέρδισα με αυτό.

Σε σχέση με το αρχαίο δράμα, με το οποίο έχετε ασχοληθεί παντοιοτρόπως, συμμερίζεστε την ανησυχία ορισμένων για τις "υπερβολικά" σύγχρονες σκηνικές αναγνώσεις;
Οπωσδήποτε, αν και δεν μπορώ να αμφισβητήσω οτιδήποτε ανιχνεύει νέους χώρους έκφρασης. Παρενθετικά αναφέρω ότι αυτό που με απασχολεί τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα είναι ότι φαίνεται να κυκλοφορούν περισσότεροι σκηνοθέτες παρά ηθοποιοί· τα ποσοστά είναι μεγαλύτερα από οπουδήποτε αλλού στην Ευρώπη – παρά το γεγονός ότι έχουν προκύψει από αυτή την έκρηξη κάποια αξιόλογα πρόσωπα. Ωστόσο, η μετάβαση από τον δέκτη στον διδάσκαλο δεν επιτυγχάνεται με άλματα· προϋποθέτει μια διαδικασία, αφού δεν είναι υπόθεση μιας στιγμιαίας έμπνευσης η σκηνοθεσία· συχνά μου προκαλείται η εντύπωση ότι κάποιοι από τους νεόκοπους σκηνοθέτες μας την έχουν ήδη έτοιμη, προτού διαβάσουν καν, ή τουλάχιστον κατανοήσουν στοιχειωδώς, το υπό ερμηνεία κείμενο. Επιμένω ότι είμαι απόλυτα δεκτικός σε πειράματα και νεωτερισμούς, αρκεί να προϋποθέτουν σοβαρότητα και ως αποτέλεσμα να γοητεύουν και να πείθουν. Να προσθέσω ότι έχω μείνει στο Λονδίνο, μια από τις σημαντικότερες θεατρικές εστίες, κατά διαστήματα, συνολικά πέντε περίπου χρόνια, όπου κυριολεκτικά απορρόφησα εκατοντάδες παραστάσεις κάθε εποχής, είδους και ερμηνείας – όπως λ.χ., πριν από το 1970, την αλησμόνητη ως σήμερα, ακραία πρωτοποριακή, με το σαιξπηρικό *Όνειρο καλοκαιρινής νύχτας*, σε σκηνοθεσία του Πίτερ Μπρουκ.

Θα ήθελα, κλείνοντας, να μιλήσουμε για την ιδιότητα του ενεργού πολίτη αυτής της πόλης.
Μην το θίγετε αυτό το θέμα, επειδή με πονάει πολύ. Τα τελευταία χρόνια, με τη Θεσσαλονίκη, όπου γεννήθηκα, μεγάλωσα και λειτούργησα ως δάσκαλος και πολίτης, είμαι σε κατάσταση απόγνωσης. Καταρχήν, η πόλη μου εξακολουθεί να λεηλατείται οικοδομικά με έναν τρόπο ανελέητο. Και, προσοχή, οι ευθύνες αποδίδονται όχι μόνο στους ιθύνοντες αλλά και στους ίδιους τους Θεσσαλονικιούς. Πρώτα πρώτα, η απελπισία μου οφείλεται στο γεγονός ότι είναι μία από τις ρυπαρότερες πόλεις που έχω συναντήσει – ειρήσθω εν παρόδω, έχω ταξιδέψει απανταχού της γης. Επιπλέον, στο κέντρο, όπου ζω, δεν υπάρχουν πια πεζοδρόμια, αφού έχουν καλυφθεί από καρεκλοτραπεζάκια καφενείων ή παρκαρισμένες μηχανές, οπότε εμείς οι πεζοί έχουμε μεταβληθεί σε οχήματα. Και νιώθω, πάνω απ' όλα, ότι η Θεσσαλονίκη έχει χάσει εκείνη τη συνεκτική παράδοση, που θα την χαρακτήριζα εθνική, πνευματική, καλλιτεχνική. Έχω την αίσθηση σκόρπιων εστιών και μονάδων, αξιόλογων μονάδων, που όμως δεν φαίνεται να συνιστούν συνέχειες ή προθέσεις μιας κάποιας παράδοσης.

Υπάρχει μια κινητικότητα αυτή τη στιγμή στη Θεσσαλονίκη, αυτή η απόγνωση φαίνεται να εκφράζεται δημοσίως, και από πολλές πλευρές...

Στο "νέο" κτίριο της Φιλοσοφικής Σχολής του ΑΠΘ, το 1978.

Δεν ξέρω τι θα προκύψει από αυτό που λέτε. Δεν ξέρω. Είμαι αποκαρδιωμένος, γιατί φοβούμαι ότι έχουμε πάψει να αγαπούμε τον τόπο μας. Η Θεσσαλονίκη έχει μια μοναδική ιστορία συμβίωσης διαφορετικών κοινοτήτων, με αποστάσεις μεταξύ τους αλλά και λαθραία αμοιβαίες διεισδύσεις, που προκαλούσαν ενδιαφέροντα μείγματα. Έχει και την παράδοση των προσφύγων, στους οποίους ανήκω οικογενειακά. Η ανελέητη ιστορική συγκυρία για την πόλη μου οφείλεται στην ατυχία ότι, εάν είχε απελευθερωθεί με την επανάσταση του 1821, όπως η παρακατιανή Αθήνα, θα ήταν η αυτονόητη πρωτεύουσα της Ελλάδας – η κάποτε Συμβασιλεύουσα με την Κωνσταντινούπολη του Βυζαντίου. Αυτό νομίζω ότι έχει αδικαιολόγητα απολεσθεί: η συνειδητοποίηση ενός παρελθόντος, μιας ιστορίας και μιας πορείας, που συνδέεται με αυτόν τον συγκεκριμένο χώρο, που πρέπει να αποσπάσει όλον το σεβασμό και όλη την ευαισθησία μας. Αντίθετα, υπάρχει μια εικόνα παρακμής που οφείλεται σε πολύ μεγάλο βαθμό και στη σχέση που έχει ο κάτοικος με τον τόπο του. Κι αυτό με ωθεί να σπαράζω πραγματικά, γιατί πρόκειται για μια πόλη που αγαπώ.

Σε αυτή την εποχή της μεγάλης οικονομικής κρίσης, που μεταφράζεται και σε κοινωνική και σε κρίση των θεσμών, αναρωτιέμαι: πώς νιώθετε; Εσείς μεγαλώσατε σε δύσκολους καιρούς, έχετε ζήσει και μια οικογενειακή πτώχευση, στην Κατοχή. Πώς ατενίζει κανείς το μέλλον του και το μέλλον των παιδιών του σήμερα, καθώς ζούμε το τέλος της γενικής ευμάρειας και βλέπουμε τις βεβαιότητές μας να έχουν ανατραπεί;

Έχω την αίσθηση ότι η μεγάλη διαφορά που θα προκαλέσει σήμερα προβλήματα κάπως δυσεπίλυτα σε σχέση με παλιότερα, είναι ότι για τη γενιά στην οποία ανήκω εγώ, της δεκαετίας του '50 και του '60, οι αυτονόητες απαιτήσεις των νέων ήταν εκ των πραγμάτων αφάνταστα λιγότερες και λιτότερες: το πώς θα κυκλοφορήσουμε, τί θα φορέσουμε, πώς θα διασκεδάσουμε... όλα ήταν περιορισμένα. Παρ' όλ' αυτά, σας βεβαιώνω ότι δεν αισθανόμασταν λιγότερο ευτυχείς από τα παιδιά της αντίστοιχης ηλικίας, που σήμερα πιστεύουν ότι έχουν περισσότερες ανάγκες. Αυτό δεν το θεωρώ ακατανόητο: είναι οι προκλήσεις από το περιβάλλον, που δεν υπήρχαν στη δική μας εποχή. Γι' αυτό και οι αντιξοότητες αντιμετωπίζονταν πιο αποτελεσματικά. Δεν μπορεί, βέβαια, κανείς πλέον να ζήσει με τον τρόπο που ζήσαμε εμείς, αλλά σίγουρα επείγει να επαναπροσδιοριστούν όσα κατέληξαν σήμερα να θεωρούνται αυτονόητα. Και στον τομέα αυτόν ο πρώτιστος ρόλος ανήκει στην οικογένεια.

Αν κάποιος σας πρόσφερε μια ακόμη ζωή, υπό τον όρο ότι θα διαλέγατε να τη ζήσετε με μόνο μία από τις ιδιότητές σας, τι θα διαλέγατε;

Θα διάλεγα οτιδήποτε θα μου εξασφάλιζε τη σχέση μου με τον νέον άνθρωπο, άρα πάλι μια διδακτική ιδιότητα. Και ίσως (τώρα θα σας κάνω να γελάσετε) ένα στοιχείο "νεανικότητας", που συχνά μου αποδίδεται, οφείλεται σε αυτή τη σχέση. Πρόκειται για σχέση που την είχα πάντα ανάγκη, επειδή με τροφοδοτούσε με ζωογόνες εμπειρίες. Άλλωστε, και η μετάβασή μου στον θεατρικό χώρο από την ίδια ανάγκη προέκυψε. Υπήρξα σε αυτό τον τομέα πολύ τυχερός: ό,τι ουσιαστικό κέρδισα στη ζωή μου το κέρδισα από τη σχέση μου με τη νεότητα. ■

Φωτογραφία | Παναγιώτη Κουτράκη

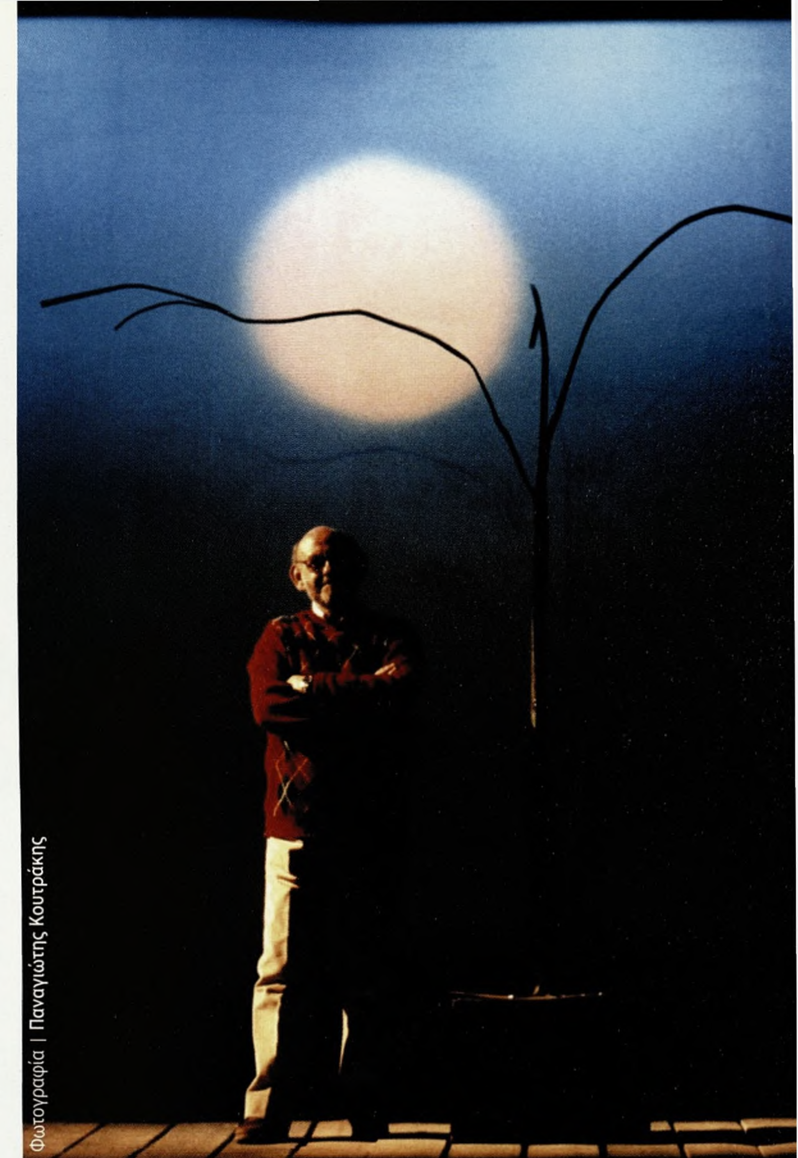
Με τον θίασο της Πειραματικής Σκηνής της «Τέχνης» και τους συντελεστές της παράστασης *Βρικόλακες* του Ίψεν, το 2006. Μπροστά: Έφη Σταμούλη, Νίκος Χουρμουζιάδης, Ιωάννα Μανωλεδάκη, Αθανάσιος Κολαλάς. Πίσω: Νίκος Λύτρας, Παναγιώτης Κουτράκης, Άννα Κυριακίδου, Πρόδρομος Τσινικόρης, Δημήτρης Ναζίρης, Πένυ Γιαννάκη, Δήμητρα Χουμέτη, Χρήστος Παπαδημητρίου, Βασίλης Τζαφέρης.

Βιογραφικό

Ο Νίκος Χ. Χουρμουζιάδης, γιος του Χαράλαμπου και της Αναστασίας, προσφύγων από την Ανατολική Θράκη, γεννήθηκε, μεγάλωσε και ζει στη Θεσσαλονίκη. Μετά την αποφοίτησή του από το Α΄ Γυμνάσιο Αρρένων (1948), φοίτησε στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (1949-52) και κατόπιν υπηρέτησε στο στρατό, κυρίως στην Αθήνα, ως απλός στρατιώτης (1952-54). Η διδακτική πορεία του άρχισε στο Αμερικανικό Κολλέγιο «Ανατόλια», όπου δίδαξε σε δύο περιόδους (1954-61 και 1963-65)· για ένα διάστημα (1967-70) δίδαξε και στη Σχολή Μωραΐτη, στην Αθήνα. Με υποτροφία του Ι.Κ.Υ. συνέχισε τις σπουδές του, σε μεταπτυχιακό επίπεδο (1961-63), στο University College του Λονδίνου, όπου και απόκτησε διδακτορικό δίπλωμα (1963), ενώ την επιστημονική εστίασή του στο αρχαίο ελληνικό θέατρο ολοκλήρωσε ως "εταίρος" στο επιστημονικό κέντρο Center for Hellenic Studies, Washington D.C. (1966-7). Η πανεπιστημιακή πορεία του ταυτίζεται ουσιαστικά με το φιλολογικό Τμήμα του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου (1971-88), με μια παράλληλη διετία στο αντίστοιχο Τμήμα του Ρεθύμνου Κρήτης (1978-80), ενώ συμπλήρωσε την πανεπιστημιακή σταδιοδρομία του σε δύο νεότερα τμήματα: Τμήμα Θεατρικών Σπουδών Αθηνών (1990-92) και Τμήμα Θεάτρου Θεσσαλονίκης (1993-2000). Επίσης, χρημάτισε για μικρό διάστημα (1965-66) πάρεδρος στο πρώτο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, με πρόεδρο τον Ιωάννη Κακριδή. Το 2004 του απονεμήθηκε ο τίτλος του Ταξιάρχη του Τάγματος του Φοίνικος, από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας κ. Κωνσταντίνο Στεφανόπουλο, ενώ το 2009 αναγορεύτηκε επίτιμος διδάκτωρ του Τμήματος Θεάτρου της Σχολής Καλών Τεχνών του ΑΠΘ.

Μεταξύ των μη επιστημονικών ενασχολήσεών του, καθοριστική υπήρξε η ερασιτεχνική θεατρική δραστηριότητά του στο «Ανατόλια» (με διδασκαλία 7 έργων), αλλά και σημαντική η εμπλοκή του στο Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος, σε δύο "μετα-πολιτευτικές" περιόδους (1974-77 και 1982-88), με τρεις ιδιότητες: ως πρόεδρος διοικητικού συμβουλίου και καλλιτεχνικής επιτροπής, και ως καλλιτεχνικός διευθυντής. Ωστόσο, καθοριστικά για την πορεία του λειτούργησε η στροφή του στο χώρο του θεάτρου με ρόλο σκηνοθέτη, μόνιμα στην «Πειραματική Σκηνή» της «Τέχνης» (1980-2010), όπου συνεργάσθηκε, με 30 έργα ποικίλων εποχών και ειδών (εναρκτήριο η *Πόλη* της Λούλας Αναγνωστάκη και ληκτήριο το *Ερωτικό Συμπόσιο* με σενάριο από τα «Ερωτικά επιγράμματα»), ενώ 5 έργα σκηνοθέτησε και στο Κ.Θ.Β.Ε., όπου, με τις *Φοίνισσες* του Ευριπίδη, πάτησε και τον ιερό χώρο της Επιδαύρου.

Απαραίτητη συμπλήρωση: Ζωτικής σημασίας για την ποικιλία του βίου του υπήρξε το ταξίδι σε αναρίθμητα μέρη της υφηλίου: εκτός από ολόκληρη την Ελλάδα, Ευρώπη (Αγγλία, Ιταλία, Γερμανία, Ισπανία, Ρωσία κ.α.), Ασία και Η.Π.Α. μέχρι Κίνα, Ιαπωνία, Αφρική και Λατινική Αμερική.

Στο σκηνικό της παράστασης *Περιμένοντας τον Γκοντό* του Μπέκετ (β΄ παραλλαγή, 2000).
φωτογραφία: Βασίλης Μποζίκης

ΒΙΒΛΙΑ

Production and Imagination in Euripides: Form and Function of the Scenic Space (διδακτορική διατριβή), Αθήνα 1956.
Σατυρικά (Βραβείο Ακαδημίας Αθηνών), Αθήνα 1974 (β΄ έκδοση: 1986).
Όροι και μετασχηματισμοί στην αρχαία ελληνική τραγωδία, Αθήνα 1984 (β΄ έκδ. 1990, γ΄ έκδ. αναθεωρημένη 2003).
Ευριπίδης σατυρικός, Αθήνα 1986.
Περί Χορού: Ο ρόλος του ομαδικού στοιχείου στο αρχαίο ελληνικό δράμα, Αθήνα 1998.
Παλατινή Ανθολογία: Ερωτικά επιγράμματα, Αθήνα 1999 (β΄ έκδ. 2009).
Ευριπίδη *Ανδρομάχη*, Αθήνα 1994.
Ευριπίδη *Φοίνισσες*, Αθήνα 2000.
Θεατρικές διαδρομές, Αθήνα 2003.
Ευριπίδου *Άλκηστις*, Αθήνα 2008.
Ευριπίδου *Κύκλωψ*, Αθήνα 2008.
Ευριπίδου *Ηλέκτρα*, Αθήνα 2009.
Ευριπίδου *Ορέστης*, Αθήνα 2009.
Σαίξπηρ *Δωδέκατη νύχτα*, Αθήνα 2010.

Συνέντευξη
στον **Κώστα Μπλιάτκα**
Δημοσιογράφο

Πώς θα δημιουργήσουμε το οικολογικό πανεπιστήμιο

ΜΙΛΑΕΙ Ο ΝΕΟΣ ΠΡΥΤΑΝΗΣ ΤΟΥ Α.Π.Θ. ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΥΛΟΠΟΥΛΟΣ

Φωτογραφίες | Ιούλιος 2010 **Άρις Γεωργίου**

Ενδεχομένως και η Θεσσαλονίκη δεν θα ήταν τέτοια αν δεν είχε το πανεπιστήμιο. Το ένα καθόρισε το άλλο. Η διαδρομή όλων αυτών των ανθρώπων οι οποίοι δίδαξαν εδώ στη Θεσσαλονίκη, το γεγονός ότι υπάρχουν άνθρωποι στην Αθήνα ή στο εξωτερικό που μου λένε με συγκίνηση και νοσταλγία «εγώ σπούδασα στο ΑΠΘ», κάτι σημαίνει.

Σε ποια γειτονιά μεγαλώσατε;
Γεννήθηκα στη Σαλονίκη, που λέει και ο Σαββόπουλος. Μέναμε στην περιοχή του Ντεπό και η παραλία με τα βοτσαλάκια ήταν πολύ κοντά στο σπίτι μας. Ήμασταν λίγο πάνω από την Ανθέων, στην οδό Λασκαράτου. Γεννήθηκα το 1958, και εκεί κοντά τότε ήταν τα κεντράκια στα οποία έπαιζαν οι μεγάλοι ρεμπέτες, ο Τσιτσάνης κ.ά. Εγώ θυμάμαι τους ήχους της μουσικής τα καλοκαίρια, γιατί σαν παιδάκι δεν πήγαινα στα κέντρα. Δηλαδή η θάλασσα, η παραλία και οι μπουζουξήδες στην περιοχή εκείνη είναι οι παιδικές μου αναμνήσεις.

Έζησαν προσωπικότητες στο Ντεπό εκείνης της εποχής...
Νομίζω ότι βγήκαν πάρα πολλοί. Και από το Ε΄ Αρρένων. Εγώ δεν πήγαινα βέβαια στο Ε΄ Αρρένων αλλά στο Πειραματικό, κι έτσι έχασα κάποια στιγμή την επαφή μου με την γειτονιά. Ύστερα, μετακινηθήκαμε στην περιοχή της Αναλήψεως, όπου εκεί έζησα τον παλμό της γειτονιάς. Μια ζωντανή ανάμνησή μου από τη Βασιλίσσης Όλγας είναι ο δρόμος χωρίς αυτοκίνητα την ημέρα της 21ης Απριλίου του 1967, όπου χαρήκαμε με την παρέα μου γιατί πρώτη φορά κατεβήκαμε κάτω και παίξαμε μπάλα στη λεωφόρο. Νομίσαμε ότι η ζωή θα ήταν έτσι με τη δικτατορία, αλλά δεν καταλάβαμε τι συνέβη βέβαια. Το καταλάβαμε λίγο αργότερα, όταν περνούσαν οι "επίσημοι" με το αυτοκίνητό τους και ανέβαιναν οι ασφαλίτες και έψαχναν το σπίτι μας. Και ρώτουσα τότε τη μάνα μου γιατί δεν ψάχνουν και τα άλλα σπίτια και ψάχνουν μόνο το δικό μας.

Από αυτή τη γειτονιά τι θυμάστε μέχρι να πάτε στο πανεπιστήμιο;
Από τη γειτονιά μου θυμάμαι τα παιχνίδια στις αλάνες, στους χωματόδρομους πίσω από τη Β. Όλγας, την παραλία και τη μεταμόρφωσή της την δεκαετία του '60 με τη νέα παραλία, τον "εγκιβωτισμό" και όλη την ιστορία εκείνη

Φωτογραφίες προσωπικού αρχείου Γ. Μυλόπουλου

Μπορούμε να εκμεταλλευτούμε την τεχνολογία των φωτοβολταϊκών τόξων και κυρίως να γλιτώσουμε τα 800 χιλιάδες ευρώ που πληρώνει το πανεπιστήμιο σε ρεύμα της ΔΕΗ. Αν λοιπόν το καταφέρουμε κάποια στιγμή, θα ρίξουμε τα λεφτά στην έρευνα και την εκπαίδευση.

που μας είχε κόψει τη δυνατότητα να παίζουμε, γιατί εμείς παίζαμε τότε στην παραλία, ρίχναμε βοτσαλάκια κτλ. Από το σπίτι μας βλέπαμε την παραλία. Παρακολούθησα το κτίσιμο της παραλίας και την εξέλιξή της. Από το σπίτι μας μυρίζαμε τα καλαμαράκια και τα μύδια τα τηγανιτά από την περιοχή της Σαλαμίνας, της Μπότσαρη, όπου ήταν τότε οι ψαροταβέρνες. Το βράδυ η μυρωδιά έφτανε μέχρι το σπίτι μας, ακουγόταν το τζουκ-μπόξ με τον Καζαντζίδη. Παίρναμε τα ποδήλατα και πηγαίναμε εκδρομές στη Νέα Ελβετία, με τους χωματόδρομους, τις αλάνες και τους κήπους.

Οι ήρωες της παρέας ποιοι ήταν τότε;
Οι ποδοσφαιριστές, κατά βάση. Για μας ήταν περισσότερο ο ΑΡΗΣ, γιατί ήμασταν στην περιοχή προς την Χαριλάου και είχε μία επιρροή ο ΑΡΗΣ. Αυτό που θυμάμαι είναι οι μέρες του '63, που εγώ τότε πήγαινα στο νηπιαγωγείο και μάθαινα να διαβάζω και θυμάμαι ότι έγραφε στους τοίχους «Ο Λαμπράκης ζει». Και ρωτούσα τους γονείς μου τι εννοεί αυτό που γράφουν στους τοίχους, και μου είπαν ότι τον σκοτώσανε τον άνθρωπο κτλ. Και ρωτούσα, καλά οι άλλοι που σκοτώθηκαν δεν ζουν; Μόνο ο Λαμπράκης ζει; Τότε για πρώτη φορά μου μπήκε η ιδέα της αθανασίας και την έννοιας του να αφήσεις πίσω σου κάτι. Του συμβόλου. Τα βράδια, θυμάμαι, περνούσαν κάτω από το σπίτι μας οι διαδηλώσεις και η μάνα μου μ' έβαζε μέσα για να μην φάμε καμιά αδέσποτη, όπως μου έλεγε. Εποχή του 1962-64.

Και μετά, Πειραματικό;
Ναι, μετά το '70 πήγα στο Πειραματικό, σε μια εποχή δύσκολη, μέσα στη δικτατορία βέβαια, αλλά ευτυχήσαμε γιατί είχαμε πάρα πολύ καλούς δασκάλους. Μεταξύ αυτών ήταν και ο Χρίστος Τσολάκης, ο οποίος μας άνοιξε και το μυαλό και την ψυχή. Επίσης, ήταν ο Λεωνίδας Χαριτίδης, ο δάσκαλός μας, φιλόλογος, τα πρώτα χρόνια κυρίως... Εκείνα τα χρόνια ο καθηγητής μας, ο δάσκαλός μας, ήταν ο φιλόλογος γιατί αυτός μιλούσε στην ψυχή μας. Μας μιλούσε για λογοτεχνία, ποίηση κτλ.

Πώς συνέβη και σας κέρδισε τότε η θετική κατεύθυνση;
Εγώ είχα την τύχη ή την ατυχία να είμαι καλός και στα μαθηματικά και στα ελληνικά. Τα μαθηματικά τα αγάπησα πολύ. Η αλήθεια είναι αυτή.

Υπήρχε ένας μύθος ότι τα έξυπνα παιδιά προτιμούν το Πολυτεχενείο...
Πράγματι, υπήρχε ο μύθος ότι τα έξυπνα παιδιά πάνε στο Πολυτεχνείο, όπως υπήρχε και ο μύθος ότι το Πολυτεχνείο σου ανοίγει πόρτες για δουλειές και για μια καλύτερη ζωή και όλα αυτά... Νομίζω ότι αυτό κυρίως με επηρέασε και πήγα στο Πολυτεχνείο αλλά και η αγάπη μου για τα μαθηματικά και στις φυσικές επιστήμες.

Και μετά, πανεπιστήμιο. Θυμάστε την πρώτη μέρα στο πανεπιστήμιο;
Η πρώτη μου μέρα στο πανεπιστήμιο ήταν στην Ξάνθη. Ήμασταν μια παρέα, πολλοί από αυτούς είναι γνωστοί σήμερα, ανάμεσά τους και η Άννα Διαμαντοπούλου, ο Μιχάλης Καλφίδης, που είναι και κουμπάρος μου, περάσαμε όλοι στην Ξάνθη το 1976, πολιτικοί μηχανικοί. Ήταν μια χρονιά που είχαν μειώσει πάρα πολύ τον αριθμό των εισακτέων στο Πολυτεχνείο, οπότε με τις ίδιες και περισσότερες μονάδες που την προηγούμενη χρονιά περνούσαμε στη Θεσσαλονίκη, βρεθήκαμε στην Ξάνθη.

Πώς ήταν η ζωή στην Ξάνθη;
Το πρώτο πράγμα που μου έκανε εντύπωση ήταν η μεγάλη αλλαγή στη ζωή μου: ξαφνικά ζούσα μόνος, ήμουν ελεύθερος. Στην Ξάνθη βέβαια ήμασταν λίγοι, γνωριζόμασταν μεταξύ μας και γρήγορα πλησιάσαμε τους καθηγητές μας. Όταν ήρθαμε στη Θεσσαλονίκη τον δεύτερο χρόνο, όταν πήραμε μεταγραφή όλη η παρέα εδώ, κατάλαβα τι θα πει καθηγητής της έδρας. Γιατί ο καθηγητής ήταν σε απόσταση με τον φοιτητή.

Στο εδώ Πολυτεχνείο υπήρχαν "ιερά τέρατα"...
Ναι, είχε καθηγητές με έντονη προσωπικότητα. Ο Φατούρος ήταν στους αρχιτέκτονες, υπήρξε φυσιογνωμία, και τον παρακολουθούμε από τότε. Σε μας ήταν πολλοί. Ο Νιτσιώτας, ο Βαλαλάς, πού ήταν μεγάλα ονόματα, ο Γιώργος Λιάνης επίσης...

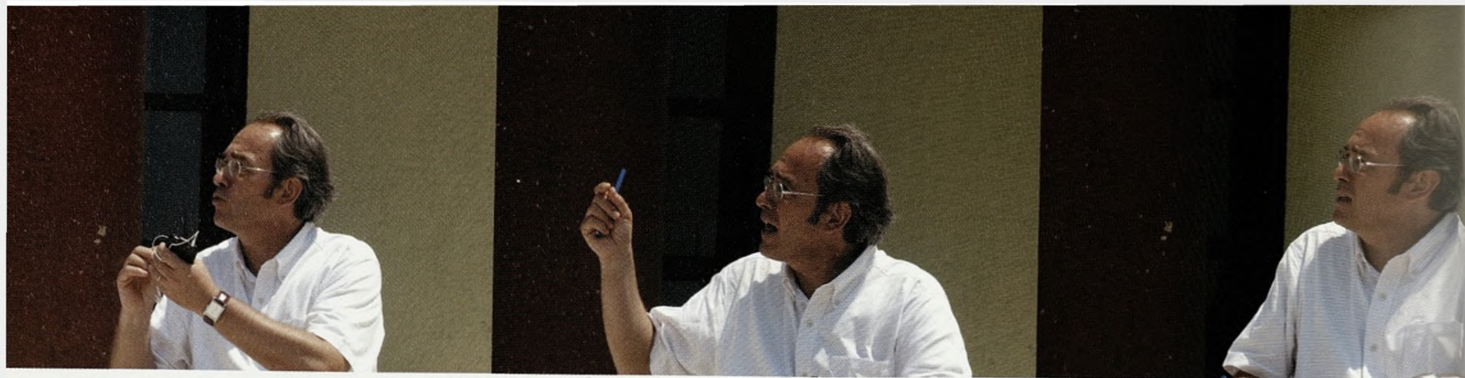
Όταν, πρόσφατα, εκλεγήκατε πρύτανης πώς νιώσατε; Κάνατε, ας πούμε, ένα φλας-μπακ; Από ταπεινός φοιτητής στην Ξάνθη, πανεπιστημιακός, και τώρα πρύτανης...
Η αλήθεια είναι ότι έχω μια μεγάλη διαδρομή στο πανεπιστήμιο. Το πρώτο πράγμα που σκέφτομαι είναι ότι πετυχαίνεις αυτό που αγαπάς περισσότερο. Και βέβαια, το αγάπησα το πανεπιστήμιο από την πρώτη στιγμή. Παρότι ο πατέρας μου ήταν έμπορος, κατάλαβα ότι στη ζωή σου πρέπει να κάνεις ό,τι αγαπάς περισσότερο. Και επειδή εγώ το πανεπιστήμιο το αγάπησα εξαρχής, το έμαθα και πολύ καλά, εμβάθυνα σ' αυτό.

Το μικρόβιο για τα κοινά από πού το πήρατε;
Από το σχολείο και από το σπίτι μου. Η έννοια του πολίτη ήταν πολύ συμβολική και σημαντική εκείνα τα χρόνια στη ζωή μας σε σχέση με τον ιδιώτη.

Έχουμε ποιοτικά και ανταγωνιστικά πανεπιστήμια σε σχέση με τον ευρωπαϊκό ή τον διεθνή μέσο όρο;
Το πανεπιστήμιο θεωρείται από πολλούς ως ο πρωταγωνιστής της κοινωνίας. Είναι κατά κάποιον τρόπο ο "μπροστάρης", αυτός που δίνει τον τόνο για την κοινωνία. Από την άλλη πλευρά όμως, το πανεπιστήμιο αντανακλά και την κοινωνία μέσα στην οποία αναπτύσσεται. Το πανεπιστήμιο από τη μια πλευρά είναι καθρέφτης της κοινωνίας και από την άλλη είναι η ελπίδα και ο συγκροτημένος μηχανισμός έρευνας, ανίχνευσης του αύριο της κοινωνίας... Αυτό το πράγμα είναι αντιφατικό. Τη μια φορά τείνεις να μοιάσεις με την κοινωνία και την άλλη πας να φύγεις μπροστά από την κοινωνία. Δεν μπορείς να συγκρίνεις ένα αμερικανικό πανεπιστήμιο – επειδή έχω δουλέψει και έχω διδάξει και σε αμερικανικά και σε καναδέζικα πανεπιστήμια και τις διαφορές τις έχω ζήσει– με ένα δικό μας. Άλλο πράγμα η αμερικανική κοινωνία και άλλο πράγμα η ευρωπαϊκή.

Τι ζηλεύουμε εμείς από αυτούς και τι θα ζήλευαν αυτοί από εμάς;
Εμείς ζητάμε δύο πράγματα που και τα δύο θέλουν χρόνο. Η μεγάλη επιτυχία των εκπαιδευτικών συστημάτων στην Ευρώπη και την Αμερική οφείλεται σε δύο πράγματα: το ένα είναι η παράδοση και το άλλο είναι η κουλτούρα των ανθρώπων. Το ένα έχει να κάνει με το σύστημα και το άλλο έχει να κάνει με τους ίδιους τους ανθρώπους. Γιατί οι άνθρωποι κάνουν τα συστήματα. Δεν υπάρχουν από μόνα τους. Τα πανεπιστήμια δεν υπάρχουν χωρίς τους ανθρώπους. Η παράδοση λοιπόν των ευρωπαϊκών και αμερικανικών πανεπιστημίων είναι παράδοση αιώνων και λειτουργεί σαν ένας ασφαλής δρόμος, σαν ράγες πάνω στις οποίες κυλάει ο σιδηρόδρομος της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Ο μόνος τρόπος για να αλλάξουμε πορεία είναι να αλλάξουμε εμείς οι άνθρωποι. Και για να συμβεί αυτό στις επόμενες γενιές θα πρέπει να αλλάξει ριζικά προσανατολισμό η παιδεία. Να ξεκινήσει μια μορφωτική επανάσταση, ένας νέος Διαφωτισμός, που θα αλλάξει την πορεία του αγοραίου και υλιστικού προσανατολισμού του εκπαιδευτικού συστήματος. Να ανοίξουν πάλι οι ορίζοντες της σκέψης και να βαθύνουν τα αποθέματα της καρδιάς...

Εγώ, ως ερευνητής, ως επιστήμονας, έχω παράπονο να λέω —και το ίδιο παράπονο έχουν όλοι οι συνάδελφοί μου— ότι μπορούμε να προσφέρουμε στην περιοχή μας, την πόλη μας, τη χώρα μας, πάνω στο αντικείμενό μας. Ελάχιστες φορές μου δόθηκε η δυνατότητα να μεταφέρω στην πραγματική ζωή τα αποτελέσματα του ερευνητικού μου έργου, και όσες φορές μου δόθηκε η ευκαιρία στο τέλος δεν υιοθετήθηκε τίποτα. Αυτό δεν είναι μόνο δικό μου παράπονο αλλά όλων.

Αυτά για τα οποία εμείς σήμερα μαχόμαστε και προσπαθούμε να θεμελιώσουμε για το μέλλον έχουν θεμελιωθεί εκεί τρεις, και τέσσερις, και πέντε αιώνες νωρίτερα.

Η ανάγκη ύπαρξης ενός πανεπιστημίου που ανήκει στην κοινωνία, που αντανακλά τη σύνθεση και τη δομή της κοινωνίας και εξυπηρετεί το δημόσιο συμφέρον, στην Ευρώπη και την Αμερική αποτελεί παράδοση αιώνων. Εμείς ακόμη και σήμερα το αμφισβητούμε αυτό. Πριν δυο-τρία χρόνια δώσαμε τη μεγάλη μάχη για το άρθρο 16, για ένα θέμα που στην Ευρώπη και την Αμερική είναι λυμένο. Δεν υπάρχει παράδοση λοιπόν στην Ελλάδα σε θέματα παιδείας. Αυτό είναι ένα μειονέκτημα. Θέλει χρόνο.

Η παιδεία απαιτεί μια κουλτούρα δημοκρατίας και μια κουλτούρα εκπαιδευτική, την οποία εμείς, λόγω διακοπών στην ιστορία μας, δυστυχώς την χάσαμε. Για παράδειγμα, δεν περάσαμε Διαφωτισμό και Αναγέννηση. Οι αξίες της παιδείας του δυτικού κόσμου, του εκπαιδευτικού συστήματος, θεμελιώθηκαν στον Διαφωτισμό και αναπτύχθηκαν στην Αναγέννηση.

Με πρωταγωνιστές Έλληνες...
Βεβαιότατα, όπως ο Αδαμάντιος Κοραής και άλλοι μεγάλοι οραματιστές διανοούμενοι Αυτό όμως το στοίχημα, το ταξίδι ας πούμε, εμείς εδώ στην Ελλάδα το χάσαμε. Εμένα η καταγωγή μου είναι από τη Ρωσία, από ελληνικές οικογένειες σε αυτόνομες περιοχές κατά την τουρκοκρατία και από τον νότο από τα νησιά. Από τα Δωδεκάνησα. Δεν υπήρξε ομαλή μετάβαση από την ιστορία, από πάππου προς πάππο, από γενιά σε γενιά, που να μας μεταδώσει μια κουλτούρα συνεχούς και αδιάλειπτης πνευματικής ζωής.

Αυτή η κουλτούρα μήπως άρχισε να χτίζεται κι εδώ;
Πιστεύω ότι αρχίζει να εδραιώνεται, αλλά έχουμε και πολύ δρόμο μπροστά μας. Γι' αυτό βλέπεις στην Ελλάδα δεν υπάρχει σύστημα, δεν υπάρχει μουσική σχολή, για παράδειγμα, ενιαία. Υπάρχουν όμως λαμπρές εξαιρέσεις. Βγήκε ο Χατζιδάκις, ο Θεοδωράκης, ο Σαββόπουλος, έχουμε μονάδες. Το ίδιο πράγμα συμβαίνει και στον πνευματικό μας κόσμο. Έχουμε μονάδες, ανθρώπους οι οποίοι κάνουν εξαιρετικά πράγματα, ακαδημαϊκούς, όπως και καλλιτέχνες και πολιτικούς, αλλά δεν έχουμε μία σχολή. Βγήκε ο Σαββόπουλος και έκλεισε το σχολείο. Ακόμη και στο πανεπιστήμιο. Βγήκε ο Μανωλεδάκης, αλλά δεν υπάρχει μία σχολή Μανωλεδάκη, ή μία σχολή Τσολάκη, παρόλο που εγώ πιστεύω ότι οι ίδιοι είναι μια σχολή. Αυτό χτίζουμε τώρα σιγά σιγά. Χτίζουμε τη σχολή. Ένα ρεύμα σκέψης που θα έχει ως αντικείμενο την παιδεία στο πανεπιστήμιο.

Το Πανεπιστήμιο δεν θα ήταν τέτοιο αν δεν είχε τη Θεσσαλονίκη;
Ενδεχομένως και η Θεσσαλονίκη δεν θα ήταν τέτοια αν δεν είχε το Πανεπιστήμιο. Το ένα καθόρισε το άλλο. Η διαδρομή όλων αυτών των ανθρώπων οι οποίοι δίδαξαν εδώ στη Θεσσαλονίκη, το γεγονός ότι υπάρχουν άνθρωποι στην Αθήνα ή στο εξωτερικό που μου λένε με συγκίνηση και νοσταλγία εγώ σπούδασα στο ΑΠΘ κάτι σημαίνει.

Η "καλή γειτονία" με τη Διεθνή Έκθεση, όπου επίσης συνέβησαν σημαντικά πράγματα και γεννήθηκαν θεσμοί, σημαίνει κάτι σήμερα;
Ας ξεκινήσουμε από κάτω, από την παραλία, που είναι το θαλάσσιο μέτωπο της πόλης, που είναι η ψυχή της πόλης της Θεσσαλονίκης, ανεβαίνοντας προς τα πάνω έχουμε την αναπτυξιακή, την οικονομική καρδιά της Θεσσαλονίκης, που είναι η Έκθεση, και συνεχίζοντας έχουμε το μυαλό, το πνεύμα της πόλης, που είναι το Πανεπιστήμιο. Είναι σαν ένα σώμα όλο αυτό. Νομίζω ότι τα πανεπιστήμια διαμορφώνουν τις κοινωνίες, όπως και οι κοινωνίες πρέπει να διαμορφώνουν τα πανεπιστήμια.. Είναι μια περίεργη δυναμική σχέση που έχει ο πνευματικός κόσμος με την υπόλοιπη ζωή.

Βέβαια, η Θεσσαλονίκη το περιχαράκωσε το Πανεπιστήμιο για κάποιο λόγο. Και το ίδιο το Πανεπιστήμιο από μόνο του αποσύρθηκε σχεδόν αυτάρεσκα. Για πάρα πολλά χρόνια συμβαίνει αυτό. Εγώ, ως ερευνητής, ως επιστήμονας, έχω παράπονο να λέω —και το ίδιο παράπονο έχουν όλοι οι συνάδελφοί μου— ότι μπορούμε να προσφέρουμε στην περιοχή μας, την πόλη μας, τη χώρα μας, πάνω στο αντικείμενό μας. Ελάχιστες φορές μου δόθηκε η δυνατότητα να μεταφέρω στην πραγματική ζωή τα αποτελέσματα του ερευνητικού μου έργου, και όσες φορές μου δόθηκε η ευκαιρία στο τέλος δεν υιοθετήθηκε τίποτα. Αυτό δεν είναι μόνο δικό μου παράπονο αλλά όλων.

Τι είναι το οικολογικό πανεπιστήμιο στο οποίο αναφερθήκατε κατά την προεκλογική σας προσπάθεια για την πρυτανεία;
Εμείς πάνω απ' όλα είμαστε δάσκαλοι και θέλουμε να κάνουμε μάθημα μέσα από αυτό. Στην ουσία, θέλουμε να κάνουμε ένα πείραμα σε έναν μικρό χώρο, σε έναν μικρόκοσμο όπως είναι η πανεπιστημιούπολη. Αξίζει να δούμε πώς μπορούν να εφαρμοστούν οι αρχές της πράσινης ανάπτυξης σε μεγαλύτερη κλίμακα.

Αυτή την ιδέα την έχουμε επεξεργαστεί μαζί με τον φίλο μου, συνάδελφο και τώρα αντιπρύτανη Γιάννη Παντή, μάλιστα κατά μια συγκυρία οι δύο διευθυντές των δύο κατεξοχήν περιβαλλοντικών Τομέων στο Πανεπιστήμιο είμαστε οι δύο από τους τέσσερις του πρυτανικού σχήματος. Αν δεν κάνουμε κάτι λοιπόν για το περιβάλλον στο Πανεπιστήμιο, θα έπρεπε το ίδρυμα να μας ... πλακώσει!

Το ΑΠΘ πάντως δεν μπορεί να δίνει την εικόνα του πάρκινγκ αυτοκινήτων, όπως συμβαίνει σήμερα...
Συμφωνώ, και ήδη έχουμε κινηθεί σ' αυτή την κατεύθυνση. Θα έχει ελεύθερο χώρο. Θα έχει πράσινο. Δεν θα βλέπεις στην επιφάνειά του παρκαρισμένα αυτοκίνητα, θα έχει υπόγειους χώρους στάθμευσης.

Το Μετρό ήδη έχει δεσμευτεί να μας κατασκευάσει δύο τέτοιους χώρους στάθμευσης, και δεν έχει υλοποιήσει την υπόσχεσή του. Άρα εδώ έχουμε ένα πεδίο δόξης λαμπρό να πιέσουμε για την υλοποίηση της υπόσχεσης. Από την άλλη μεριά, γιατί να μην έρχονται λεωφορειακές γραμμές από την Τούμπα λ.χ., την Καλαμαριά, τη Σταυρούπολη, τη Νεάπολη, μέσα στα πανεπιστήμια, όπως συμβαίνει σε όλα τα καλά πανεπιστήμια του κόσμου; Να λοιπόν μια καλή ιδέα, είμαστε ήδη σε συνεργασία με το ΣΑΣΘ, του οποίου πρόεδρος συμβαίνει να είναι ένας συνάδελφος και φίλος, εξαίρετος συγκοινωνιολόγος, ο Παναγιώτης Παπαϊωάννου. Άλλη μια ωραία ιδέα είναι να έρθουν μέσα στο Πανεπιστήμιο ειδικά μικρά λεωφορεία, ώστε να μην χρειάζεται κανείς να παίρνει το αυτοκίνητό του και να πληρώνει πανάκριβη βενζίνη, ενώ με φτηνό εισιτήριο λεωφορείου θα μπορεί να διαβάζει την εφημερίδα του, το βιβλίο του, το πρωί και να φτάνει στο Πανεπιστήμιο.

Όσον αφορά την ενέργεια, μπορούμε να μιλήσουμε για ενεργειακή αυτονόμηση του Πανεπιστημίου; Για στροφή στις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας;
Μπορούμε να εκμεταλλευτούμε την τεχνολογία των φωτοβολταϊκών τόξων και κυρίως να γλιτώσουμε τα 800 χιλιάδες ευρώ που πληρώνει το Πανεπιστήμιο σε ρεύμα της ΔΕΗ. Αν λοιπόν το κατα-

φέρουμε κάποια στιγμή, θα ρίξουμε τα λεφτά στην έρευνα και την εκπαίδευση. Από την άλλη πλευρά, επειδή το Πανεπιστήμιο έχει μεγάλες εκτάσεις περιμετρικά, όπως είναι το αγρόκτημά του, οι εκτάσεις της Κτηνιατρικής Σχολής, έχουμε δυνατότητα για μεγάλης έκτασης τέτοια φωτοβολταϊκά. Άρα, μπορούμε όχι μόνο να παράγουμε το ρεύμα μας αλλά να το πουλάμε κιόλας. Να μια μορφή πράσινης ανάπτυξης λοιπόν. Να παράγει και να πουλάει την ενέργειά του, ώστε να στηρίζει οικονομικά τη Λέσχη, τις δωρεάν μεταπτυχιακές σπουδές, τους εργαζόμενους κτλ.

Έρχεται επίσης η ολοκληρωμένη περιβαλλοντική διαχείριση. Έχουμε από μεγάλη παραγωγή χαρτιού μέχρι πλαστικά, κουτάκια αλουμινένια, μέχρι νοσοκομειακά απόβλητα τα οποία σήμερα πηγαίνουν όλα μέσα στην αποχέτευση. Ιδού η ευκαιρία λοιπόν για ανακύκλωση και για επαναχρησιμοποίηση. Το Πανεπιστήμιο έχει και δασικές εκτάσεις. Τον Ταξιάρχη εδώ στον Χολομώντα, το Περτούλι στα Τρίκαλα, όπου δεν έχουν γίνει δράσεις ήπιας ανάπτυξής τους και φιλικές προς το περιβάλλον, και ήταν μόνο χώροι για εκδρομές και εκπαίδευση. Δεν θα μπορούσαμε να εφαρμόσουμε τις αρχές του οικοτουρισμού και του αγροτουρισμού σ΄ αυτές; Να κάνουμε δηλαδή ένα πείραμα με ήπιες προσεγγίσεις και παρεμβάσεις, για να μπορέσει το Πανεπιστήμιο να έχει ένα έσοδο από εκεί· να μπορούν, για παράδειγμα, σχολεία να πηγαίνουν εκδρομές, να μένουν οι μαθητές σε κάποια καταλύματα κτλ. Να υπάρχουν ζώα για να κάνουν τα σχολεία μάθημα φυσικής ιστορίας επιτόπου. Απλά πράγματα, στα οποία θα μπορούσαμε κι εμείς να συνδράμουμε αλλά να αποκτήσουμε και άλλον ένα οικονομικό πόρο σε μια πολύ δύσκολη εποχή.

Και βέβαια, το τελευταίο που θέλουμε να κάνουμε και θα είναι και πιο προσιτό στον κόσμο, είναι η αλλαγή στα κυλικεία. Αντί να πουλάνε πατατάκια και άλλες τροφές λιπαρές, γιατί να μην έχουν βιολογικά προϊόντα, ήδη υγιεινής διατροφής, φυσικούς χυμούς, σαλάτες κτλ.; Με τον τρόπο αυτό, θα κάνουμε στα παιδιά ένα απλό μάθημα υγιεινής μεσογειακής διατροφής. Το Πανεπιστήμιο σχολείο δεν είναι; Δεν πρέπει να εκπαιδεύσουμε τα παιδιά και στο θέμα της διατροφής;

Αυτό λοιπόν το πακέτο συνθέτει ό,τι ονομάζουμε πράσινο ή οικολογικό πανεπιστήμιο.

Τι λέτε για την οικονομική κρίση που, κακά τα ψέματα, έχει δημιουργήσει πολλά δεινά στη χώρα;

Ζούμε με δραματικό τρόπο τα αδιέξοδα και τις συνέπειες της νεοφιλελεύθερης εκδοχής της παγκοσμιοποίησης. Η χώρα μας μαστίζεται από την ύφεση, τη φτώχεια και την ανεργία, που έχουν ως αποτέλεσμα την καταρράκωση της κοινωνικής συνοχής και την όξυνση των ανισοτήτων.

Κατά βάθος όμως πιστεύω ότι η οικονομική και η οικολογική κρίση αποτελούν τις κορυφές του παγόβουνου. Αυτό που έχει προηγηθεί είναι η αποτυχία των σύγχρονων κοινωνιών να αποτρέψουν την αυτοκαταστροφική πορεία του ανθρώπου. Επί δεκαετίες δυστυχώς πορευθήκαμε κυνηγώντας όχι την κοινωνική ευημερία και την πραγματική ανάπτυξη αλλά την πλαστή ευμάρεια και —με κάθε κυνισμό— την οικονομική μεγέθυνση σε βάρος του ανθρώπου και του πλανήτη.

Δεν φτάνει λοιπόν η περίφημη «έξοδος από το τούνελ» και η δημοσιονομική εξυγίανση...

Όχι, διότι είναι καταπολέμηση συμπτωμάτων αλλά όχι το οριστικό χτύπημα της ρίζας του κακού.

Δεν φτάνει, όσο κι αν είναι αναγκαία, η μείωση λ.χ. των ρύπων, η επιμονή στην πράσινη ανάπτυξη ή η βελτίωση των δημοσιονομικών δεικτών και η εξάλειψη των ελλειμμάτων.

Έχω γράψει και στο βιβλίο μου *Παιδεία μαχών* ότι ο μόνος τρόπος για να αλλάξουμε πορεία είναι να αλλάξουμε εμείς οι άνθρωποι. Και για να συμβεί αυτό στις επόμενες γενιές θα πρέπει να αλλάξει ριζικά προσανατολισμό η παιδεία. Να ξεκινήσει μια μορφωτική επανάσταση, ένας νέος Διαφωτισμός, που θα αλλάξει την πορεία του αγοραίου και υλιστικού προσανατολισμού του εκπαιδευτικού συστήματος. Να ανοίξουν πάλι οι ορίζοντες της σκέψης και να βαθύνουν τα αποθέματα της καρδιάς, για να ξαναγίνουμε πολίτες με ευαισθησίες και συνείδηση της συλλογικής μας ευθύνης. ■

του Άρη Παπάζογλου
Αρχιτέκτονα

Η Θεσσαλονίκη στους θρύλους και τις παραδόσεις

Εικ. 1. Προσωποποίηση της πόλης της Θεσσαλονίκης στεφανωμένης με τα τείχη της. Χάλκινο νόμισμα της ρωμαιοκρατίας.

Εικ. 2. Χάλκινο νόμισμα Κασσάνδρου.

Στις επιστημονικές διαπιστώσεις των ιστορικών και των αρχαιολόγων γραφική εξαίρεση αποτελούν οι αφελείς διηγήσεις διαφόρων περιηγητών, που βασίζονται είτε σε τοπικούς μύθους, είτε σε τελείως λανθασμένες καταγραφές αυτών που άκουσαν ή, τέλος, στη γόνιμη φαντασία τους.

Νικόλαος Μουτσόπουλος[1]

Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

Μια διήγηση που βασίζεται σε λαϊκή τοπική παράδοση του 12ου μ.Χ. αιώνα, σχετικά με την ίδρυση της Θεσσαλονίκης, μας δίνει ο ραβίνος Βενιαμίν εκ Τουδέλης. Ο Βενιαμίν ξεκίνησε το 1159 από τη Σαραγόσα της Ισπανίας για μια περιοδεία στην Ευρώπη, στην Αφρική και στην Ασία, που κράτησε δεκατρία ολόκληρα χρόνια.

Έφθασε στη Θεσσαλονίκη προερχόμενος από τη Βισσένα της Θεσσαλίας. Όπως γράφει ο ίδιος: *Από εκεί* [δηλαδή τη Βισσένα], *ύστερα από θαλασσινό ταξίδι δυο ημερών φθάνει κανείς στη Θεσσαλονίκη, μεγάλη παραλιακή πολιτεία που **χτίστηκε από το βασιλιά Σέλευκο**, έναν από τους τέσσερις διαδόχους του Αλεξάνδρου. Εδώ ζουν 500 Εβραίοι. Ο ραβίνος Σαμουήλ και οι γιοι του είναι διαπρεπείς φιλόλογοι. Οι Εβραίοι καταδυναστεύονται σ' αυτόν τον τόπο και ζουν ασκώντας χειρωνακτικά επαγγέλματα.*[2]

Μια άλλη, τελείως φανταστική, παράδοση για την ίδρυση της Θεσσαλονίκης διέσωσε ο Τούρκος περιηγητής του 17ου αιώνα Εβλιά Τσελεμπή, που επισκέφτηκε την πόλη στα 1668. Στο τρίτο μέρος του ογδόου βιβλίου, του περίφημου *Σεγιαχατναμέ* (Οδοιπορικού) του, με τίτλο ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ και υπότιτλο «Εγκώμιο της μεγάλης πόλης, που την θεωρούσαν έδρα του Βασιλέα των Ρουμ[3] και έχει πολλούς τσιφούτικους[4] μαχαλάδες»,[5] ο Τσελεμπή, κατά την έρευνα και λογοτεχνική απόδοση του Νίκου Χειλαδάκη,[6] γράφει:

*Κατά τα λεγόμενα και τα γραπτά Ελλήνων, Ρωμαίων, Λατίνων, Σέρφ και Κοπτών ιστορικών, **η πόλη χτίστηκε από τον προφήτη Σουλεϊμάν** (που είχε την ευλογία του Θεού). Αυτός έβαλε τους αγγέλους του Κυρίου να μεταφέρουν από την περίφημη πόλη του Σαβά, την Μπαλκίς Ανά, προστάζοντας τον άνεμο να ταξιδεύει το θρόνο του για να της δείχνει από ψηλά τις ομορφιές του κόσμου. Και η Μπαλκίς πρωτοθαύμασε μια περιοχή στην Αττική γη —στη χώρα των Ρωμιών— που λεγόταν Τεμασαλίκ (Καλλιθέα). Εκεί ο προφήτης —για χάρη της ομορφιάς της— έχτισε ένα παλάτι, που ακόμα φαίνονται τα ίχνη του.*[7] *Μετά, διέταξε τον άνεμο να τους μεταφέρει παρακάτω όλους — και την Αυλή του μαζί. Και όπως πετούσε η ονειρική αυτή κουστωδία, η κόρη του Σαβά είδε τη Θεσσαλονίκη. Και τόσο πολύ ενθουσιάστηκε από την περιοχή, ώστε ο προφήτης —που δεν της χάλαγε χατίρι— διέταξε και της έχτισαν ένα μέγαρο στη θέση που βρίσκεται σήμερα και ονομάζεται Γεντί Κουλέ (Επταπύργιο). Κι επειδή η τοποθεσία ήτανε πράγματι παραδεισένια, ο προφήτης έμεινε κι αυτός εκεί, μαζί με την Μπαλκίς Ανά και την παράξενη Αυλή του. (Τα ξωτικά πουλιά, τα τζίνια, τις νύμφες, τους αγγέλους και τους δαίμονες, που τον περιστοιχίζανε όλο τον καιρό.) Κι όταν κουράστηκαν κι εκεί, όλη η ιπτάμενη συντροφιά κίνησε για την Καβάλα. Κι από κεί για την Μπουρίτα (Βυζάντιο), την Μπούρσα (Προύσα), το Αϊδιντζίκ, την Άγια-Σολούκ (Έφεσο) κι ακόμα πιο πέρα, ως το Μπααλμπέκ της Συρίας και τα Ιεροσόλυμα. Έτσι —μ' αυτό τον μυθικό τρόπο— γύρισαν όλο τον κόσμο. Και ο προφήτης έχτισε για χάρη της αγαπημένης του τρεις χιλιάδες όμορφα ανάκτορα, εκπολιτίζοντας ολόκληρη την οικουμένη μετά τον κατακλυσμό.*

Στα χρόνια της βασιλείας του Ρουντζεΐμ[8] *—γιου του προφήτη Σουλεϊμάν—*[9] *ήρθε στον κόσμο ο μεγάλος προφήτης Ζακαριά. Ήταν την εποχή που φάνηκε και **ο σοφός Φίλικος**, που ασπάσθηκε την πίστη του προφήτη κι έγινε ο δοξασμένος βασιλιάς των Ρωμιών. **Αυτός ο τελευταίος έχτισε —στα χαλάσματα του παλατιού του προφήτη Σουλεϊμάν— το φρούριο της Θεσσαλονίκης, 897 χρόνια πριν να γεννηθεί ο προφήτης Μωάμεθ, διορίζοντας κυβερνήτη του φρουρίου το γιο του Σελανίκ, από τον οποίο η πόλη πήρε το όνομά της.** Γι' αυτό και λέγεται: «η ξακουστή Σελανίκ», που οι Εβραίοι τη λένε «Σελενίκ», και κάπως παρόμοια οι Λατίνοι και οι Φράγκοι. Κι έτσι, στα χέρια των Ρωμιών, η πόλη έγινε ονομαστή και πυκνοκατοικημένη.*

Αυτό βέβαια αναφέρει ο μύθος. Η ιστορική όμως αλήθεια είναι διαφορετική. Σε μια διάλεξη που έδωσε ο Αλέξανδρος Λέτσας στους αποφοίτους των στρατιωτικών σχολών Ευελπίδων, Δοκίμων και Ικάρων, σχετικά με την εξέλιξη της Θεσσαλονίκης από την ίδρυσή της μέχρι την τουρκική κατάκτηση, ο αείμνηστος γενικός γραμματέας της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών είχε αναφέρει: *Η τοποθεσία, όπου έπρεπε να ιδρυθή η πόλις, επιστεύετο ότι είχεν αποκαλυφθή διά μιας ή περισσοτέρων θεοτήτων, τας οποίας ο ιδρυτής είχεν εκλέξει διά να χρησιμεύσουν εις αυτήν ως προστάται-πολιούχοι-δαίμονες. Οι μέλλοντες κάτοικοι συνεκεντρώθησαν εν αυτή, επεκαλέσθησαν τους θεούς δι' εξιλαστηρίων τύπων, τοις προσέφερον θυσίας και τους παρεκάλεσαν να καταστήσουν μόνιμον την εν τη πόλει διαμονήν των. Εχάραξαν έπειτα τον περίβολον και ήγειραν βωμόν εις το κέντρον. Το έργον συνεπληρώθη εν μέσω ιερών ύμνων και προσευχών. Άπαξ ο περίβολος και ο βωμός ιδρύθησαν, η πόλις υπήρχε και ήτο έτοιμος να χρησιμεύση ως κατοικία των θεών και των ανθρώπων.*[10]

Δεν υπάρχει αμφιβολία πως κάπως έτσι θα έγιναν τα εγκαίνια της νέας πόλης, αφού, σύμφωνα με τον Κούρτιο, ο βασιλιάς καθόριζε την περίμετρο της καινούργιας πόλης με αποφλοιωμένο κριθάρι, όπως είναι το έθιμο των Μακεδόνων.[11] Υπάρχουν όμως αμφιβολίες για τον ακριβή χρόνο ίδρυσης της πόλης, αφού δεν αναφέρεται

1. Ν. Μουτσόπουλος, *Θεσσαλονίκη 1900-1917*, Θεσσαλονίκη, εκδ. Μόλχο 1980, σ. 8.
2. Ο Βενιαμίν είχε αναλάβει ειδική αποστολή: πραγματοποιούσε περιοδεία στις εβραϊκές κοινότητες που ήταν κατασπαρμένες σε όλον τον κόσμο για την απογραφή και μελέτη των προβλημάτων τους. Κ. Σιμόπουλος, *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα 333 μ.Χ.-1700*, Αθήνα 1970, σ. 217, 219, 224.
3. Ελλήνων.
4. Εβραϊκούς.
5. Συνοικίες.
6. Νίκου Χειλαδάκη, *Εβλιά Τσελεμπή. Ταξίδι στην Ελλάδα*, Αθήνα, εκδ. Εκάτη, 1991, σ. 95-96.
7. Εννοεί τον Παρθενώνα.
8. Ροβοάμ.
9. Σολομώντα.
10. Αλ. Λέτσας, *Δύο διαλέξεις*, Ε.Μ.Σ. 21, Θεσσαλονίκη 1964, σ. 23.
11. N. Hammond - G. Griffith, *Ιστορία της Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη, εκδ. Μαλλιάρης Παιδεία 1995, τομ. Β΄, σ. 181.

στις φιλολογικές πηγές και ούτε προκύπτει από τις μέχρι σήμερα αρχαιολογικές έρευνες. Ορισμένοι μελετητές θεωρούν ότι ιδρύθηκε το 316 π.Χ. και άλλοι το 315 π.Χ. Γεγονός πάντως είναι ότι η ίδρυσή της τοποθετείται μετά την ήττα της Ολυμπιάδας και την κατάληψη της Πύδνας από τον Κάσσανδρο, και οπωσδήποτε ύστερα από την επανίδρυση, διά συνοικισμού, των Θηβών και της Κασσανδρείας.

Για τον τρόπο ίδρυσης της πόλης και τον ιδρυτή της οι πρώτες πληροφορίες προέρχονται από τα *Γεωγραφικά* του αρχαίου γεωγράφου Στράβωνα, που έζησε στα χρόνια του Χριστού (66 π.Χ-24 μ.Χ.). Το έβδομο βιβλίο των *Γεωγραφικών*, που περιγράφει την Μακεδονία και τη Θράκη, σώζεται σε βυζαντινή επιτομή του 10ου αιώνα και βρίσκεται σε δυο κώδικες. Στον κώδικα Vaticanus και στον λιγότερο αξιόπιστο κώδικα Palatinus.

Σύμφωνα με το απόσπασμα 21 του Βατικανού κώδικα, *Μετά δε Αξιόν Εχέδωρος εν σταδίοις είκοσιν.* ***Είτα Θεσσαλονίκεια Κασσάνδρου κτίσμα*** *εν άλλοις τετταράκοντα και η Εγνατία οδός. Επωνόμασε δε την πόλιν από της εαυτού γυναικός Θεσσαλονίκης, Φιλίππου δε του Αμύντου θυγατρός, καθελών τα εν τη Κρουσίδι πολίσματα και τα εν τω Θερμαίω κόλπω περί εξ και είκοσι και συνοικίσας εις εν. Η δε μητρόπολις της νυν*[12] *Μακεδονίας εστί. Των δε συνοικισθεισών ην Απολλωνία και Χαλάστρα και Θέρμα και Γαρησκός και Αίνεια και Κισσός.*

Το αντίστοιχο απόσπασμα του Παλατινού κώδικα είναι το 24 και αναφέρει: *Ότι μετά τον Αξιόν* ***η Θεσσαλονίκη εστί πόλις, η πρότερον Θέρμη εκαλείτο. Κτίσμα δ' εστί Κασσάνδρου***, *ος επί τω ονόματι της εαυτού γυναικός, παιδός δε Φιλίππου του Αμύντου, ωνόμασε. Μετώκησε δε τα πέριξ πολίχνια εις αυτήν, οίον Χαλάστραν, Αίνειαν, Κισσόν και τινα άλλα.*

Από τα δυο αυτά αποσπάσματα του Στράβωνα βλέπουμε ότι η πόλη ιδρύθηκε από τον Κάσσανδρο και πήρε το όνομά της από την γυναίκα του, Θεσσαλονίκη, ετεροθαλή αδελφή του Μ. Αλεξάνδρου και κόρη του Φιλίππου Β΄ και της Φεραίας πριγκίπισσας Νικησιπόλιδος.

Η ΓΟΡΓΟΝΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Η διάδοση του μύθου του Αλεξάνδρου, η παγκοσμιότητά του, οφείλεται στις πολλαπλές μεταφράσεις που γνώρισε η έκδοση του Ψευδοκαλλισθένη.[13] Το πρώτο χειρόγραφο, που αποτελεί την εξέλιξη του μυθικού υλικού γύρω από τον Αλέξανδρο και τη βάση για το *Μυθιστόρημα του Μεγάλου Αλεξάνδρου*, χρονολογείται από τον 3ο αιώνα μ.Χ. και από τότε μεταφράσθηκε σε πάρα πολλές γλώσσες.[14]

Ανάμεσα στους μύθους είναι κι αυτός της αδελφής του Μ. Αλεξάνδρου, της Θεσσαλονίκης, που μεταμορφώθηκε σε Γοργόνα γιατί από λάθος ή άγνοια πέταξε το «αθάνατο νερό» που ο αδελφός της με κόπους και κινδύνους είχε αποκτήσει για να εξασφαλίσει την αθανασία. Όταν κατάλαβε το σφάλμα της, και φοβούμενη την οργή του διάσημου αδελφού της, απαρηγόρητη παρακαλούσε: «Θεέ μου, δεν θέλω να πιστέψω πως μια μέρα θα πεθάνει ο αδελφός μου. Άφησε με να ζω με την ελπίδα πως κι αν πεθάνει, πάλι θα τον ξαναφέρεις στον κόσμο». Η παράκλησή της εισακούσθηκε και η βασιλοπούλα έγινε από τη μέση και κάτω ψάρι και πήδηξε στη θάλασσα. Έγινε Γοργόνα! Από τότε γυρίζει πάντα στη θάλασσα και άμα δει κανένα καράβι τρέχει και ρωτάει τους ναυτικούς για την τύχη του διάσημου αδελφού της.

Μια ωραία διασκευή του μύθου της Γοργόνας βρίσκουμε στα *Λόγια της πλώρης* του γιατρού, ναυτικού και συγγραφέα Ανδρέα Καρκαβίτσα: *Άξαφνα ανατρόμαξα. Κάτω βαθιά, μέσ' από το μενεξεδένιο σύγνεφο, είδα να προβαίνει ίσκιος πελώριος. Η χοντρή κορμοστασιά, το πυργογύριστο κεφάλι του φάνταζαν Αγιονόρος. Τα δυο του μάτια γύριζαν φωτεινούς κύκλους κι έβλεπαν περήφανα τον Κόσμο πριν τον κλωτσήσουν στην καταστροφή. Νάτος, είπα, ο θεόσταλτος άγγελος, ο χαλαστής και σωτήρας! Τον έβλεπα κι είχα σύγκρυο στην ψυχή. Από στιγμή σε στιγμή πρόσμενα σφυρί να πέσει το φριχτό χτύπημα. Πάει τώρα η Γη με τους καρπούς, πάει κι η θάλασσα με τα ξύλα της! Ούτε τραγούδια πλιο, ούτε ταξίδια, ούτε φιλιά!*

Αλλά δεν άκουσα το χτύπημα. Ο ίσκιος πρόβαινε στα νερά με άλματα πύρινα. Κι όσο γρηγορότερα πρόβαινε τόσο μίκραινε η κορμοστασιά του. Και άξαφνα ο θεότρεμος όγκος χιλιόμορφη κόρη στάθηκε αντίκρυ μου. Διαμαντοστόλιστη κορώνα φορούσε στο κεφάλι και τα πλούσια μαλλιά γαλάζια χήτη άπλωναν στις πλάτες ως κάτω στα κύματα. Το πλατύ μέτωπο, τ' αμυγδαλωτά μάτια, τα χείλη της τα κοραλλένια έχυναν γύρα κάποια λάμψη αθανασίας και κάποια περηφάνια Βασιλική. Από τα κρυσταλλένια λαιμοτράχηλα κατέβαινε κι έσφιγγε το κορμί ολόχρυσος θώρακας λεπιδωτός και πρόβαλλε στο αριστερό την ασπίδα κι έπαιζε στο δεξί τη μακεδονική σάρισα.

Δεν είχα συνέρθει από την απορία και φωνή γλυκιά, ήρεμη και μαλακή άκουσα να μου λέει:

- *Ναύτη, καλέ ναύτη. Ζει ο Βασιλιάς Αλέξαντρος;*

Ο Βασιλιάς Αλέξαντρος! ψιθύρισα με περισσότερη απορία.

Πώς είναι δυνατό να ζει ο Βασιλιάς Αλέξαντρος; Δεν ήξερα τι ρώτημα ήταν εκείνο και τι να της αποκριθώ, όταν η φωνή ξαναδευτέρωσε:

- *Ναύτη, καλέ ναύτη. Ζει ο Βασιλιάς Αλέξαντρος;*
- *Τώρα, Κυρά μου! απάντησα χωρίς να σκεφτώ. Τώρα ο Βασιλιάς Αλέξαντρος! Ούτε το χώμα του δεν βρίσκεται στη γη.*

Ωιμέ! κακό που το 'παθα! Η χιλιόμορφη κόρη έγινε μεμιάς φοβερό σίχαμα. Κύκλωπας βγήκε από το κύμα κι έδειξε λεπιοντυμένο το μισό κορμί. Ζωντανά φίδια τα μεταξόμαλλα σηκώθηκαν περαδώθε, έβγαλαν γλώσσες και κεντριά φαρμακερά κι έχυσαν φοβεριστικό ανεμοφύσημα. Το θωρακωτό στήθος και το παρθενικό πρόσωπο άλλαξαν αμέσως. Τώρα καλογνώρισα με ποιον είχα να κάμω! Δεν ήταν ο Χάρος της Γης, ο χαλαστής και σωτήρας άγγελος. Ήταν η Γοργόνα, τ' Αλέξαντρου η αδερφή, που έκλεψε το αθάνατο νερό και γύριζε ζωντανή και παντοδύναμη. [...] Δε ρωτούσε βέβαια για το φθαρτό σώμα αλλά για τη μνήμη του αφέντη της. Και τώρα στην άκριτή μου απόκριση μανιασμένη έριξε το χέρι, ένα δασοτριχωμένο και βαρύ χέρι στην κουπαστή, έπαιξε ζερβόδεξα την ουρά της κι έδειξε Ωκεανό τον μαλακό Πόντο.

- *Όχι, Κυρά, ψέματα!... τρανοφώναξα με λυμένα γόνατα. Εκείνη με κοίταξε αυστηρά και με φωνή τρεμάμενη ξαναρώτησε:*
- *Ναύτη, καλέ ναύτη. Ζει ο Βασιλιάς Αλέξαντρος;*
- *Ζει και βασιλεύει! απάντησα ευθύς. Ζει και βασιλεύει και τον κόσμο κυριεύει.*

Άκουσε τα λόγια μου καλά. Σα να χύθηκε αθάνατο νερό η φωνή μου στις φλέβες της, άλλαξε αμέσως το τέρας κι έλαμψε παρθένα πάλι χιλιόμορφη. Σήκωσε το κρινάτο χέρι της από την κουπαστή, χαμογέλασε ροδόφυλλα σκορπώντας από τα χείλη της. Κι άξαφνα στον ολοπόρφυρον αέρα χύθηκε τραγούδι πολεμικό, λες και γύριζε τώρα ο μακεδονικός στρατός από τις χώρες του Γάγγη και του Ευφράτη...»

Βέβαια, ο μύθος δεν στέκει ιστορικά, αφού η Θεσσαλονίκη έζησε πολλά χρόνια μετά τον θάνατο του Αλεξάνδρου και επομένως γνώριζε την τύχη του. Παντρεύτηκε τον Κάσσανδρο, τον ιδρυτή της πόλης που φέρει το όνομά της, και μαζί του απέκτησε τρεις γιους. Μετά τον θάνατο του Κάσσανδρου, το 297 π.Χ., βασίλεψε για πολύ λίγο ο πρωτότοκος γιος της Φίλιππος, που πέθανε από φθίση. Τον διαδέχθηκαν τότε τ' αδέλφια

Εικ. 3. Γοργόνα. Λαϊκή ζωγραφιά.

Εικ. 4. Γοργόνα του John William.

12. Των χρόνων του Στράβωνα
13. Έζησε τον 3ο μ.Χ. αιώνα.
14. http://www.komvos.edu.gr/mythology/ent6/alexantros.html
15. Ντίνος Χριστιανόπουλος, *Η αρχαία Θέρμη και η ίδρυση της Θεσσαλονίκης (1000-315 π.Χ.)*, Θεσσαλονίκη, Σκυτάλη 1991, σ. 65.

(Stuart και Revett)

Διόνυσος

Μαινάδα

Αριάδνη

Λήδα

Γανυμήδης

Διόσκουρος

Αύρα

Νίκη

του Αντίπατρος και Αλέξανδρος, ως συμβασιλείς, υπό την επιτροπεία της Θεσσαλονίκης. Ο Αντίπατρος, πιστεύοντας ότι η μητέρα του ευνοούσε τον μικρότερο αδελφό του, τη δολοφόνησε. Την ίδια τύχη όμως είχε και ο ίδιος, αφού δολοφονήθηκε από τον πεθερό του Λυσίμαχο. Αλλά και ο Αλέξανδρος, ο μικρότερος και ο πιο αγαπημένος γιος της Θεσσαλονίκης, αφού βασίλεψε σχεδόν δυο χρόνια, δολοφονήθηκε από τον Δημήτριο τον Πολιορκητή.

Μια "λογική" εξήγηση του μύθου μας δίνει ο κορυφαίος Θεσσαλονικιός ποιητής Ντίνος Χριστιανόπουλος: *Η Θεσσαλονίκη, η αδελφή του Μεγάλου Αλεξάνδρου, όχι μόνο δεν έπαιξε κανένα ρόλο στη ζωή του αδελφού της, αλλά, εξαιτίας της Ολυμπιάδος, πρέπει και να μην τον χώνευε. Τι λόγο λοιπόν θα είχε η Θεσσαλονίκη να καρδιοχτυπά για το αν ζει κι αν βασιλεύει ο αδελφός της; Άλλωστε, απ' ό,τι ξέρουμε απ' την παγκόσμια μυθολογία, οι γοργόνες και οι νεράιδες είναι μάνες που ρωτούν για το χαμένο παιδί τους — όχι αδελφές. Και πράγματι, η Θεσσαλονίκη, ως μάνα, είχε ιδιαίτερο λόγο να καρδιοχτυπά για τον μικρό της γιο, τον Αλέξανδρο, που τον λάτρευε υπερβολικά, που έκανε ό,τι μπορούσε για να τον δει βασιλιά και που για την αγάπη του έχασε τη ζωή της. Μέσα στις τόσες ραδιουργίες του παλατιού, η λαχτάρα της βασιλομήτορος, πριν κλείσει τα μάτια της, θα ήταν βέβαια να ακούσει, για τελευταία φορά, αν ο γιος της, ο Βασιλιάς Αλέξανδρος, ζει κι εξακολουθεί να βασιλεύει. Αυτή η δραματική ιστορία, η τόσο συγκλονιστική, είναι, νομίζω, εκείνη που συγκίνησε τον λαό της Μακεδονίας. Μόνο που, με τον καιρό, ο ασήμαντος γιος της Θεσσαλονίκης ξεχάστηκε και στη λαϊκή παράδοση κυριάρχησε ο πιο σπουδαίος βασιλιάς, ο Μεγαλέξαντρος.*[15]

ΤΟ ΜΑΓΕΜΕΝΟ ΠΑΛΑΤΙ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Στο πρώτο τέταρτο του 3ου μ.Χ. αιώνα, μεταξύ της Αγοράς και της Εγνατίας κατασκευάσθηκε ένα κτίριο, πιθανώς ένας ιερός περίβολος, που καταστράφηκε, όπως και τα υπόλοιπα αρχαία μνημεία, στον μεγάλο σεισμό του 620 μ.Χ. Τότε άλλαξε τελείως η όψη της αρχαίας πόλης και άρχισε να παίρνει τη μεσαιωνική της μορφή.

Μέρος του περιβόλου αυτού του κτιρίου ήταν μια δίτονη κιονοστοιχία αποτελούμενη από πέντε κορινθιακές κολόνες, ένα βαρύ επιστύλιο και, πάνω από αυτό, τέσσερις ορθογωνικούς πεσσούς διακοσμημένους από τις δυο αντίθετες πλευρές με ανάγλυφες ολόσωμες μορφές, σε περίπου φυσικό μέγεθος, που παρίσταναν πρόσωπα της ελληνικής μυθολογίας: τον θεό Διόνυσο με πάνθηρα, μια Μαινάδα με διπλό φλάουτο, την Αριάδνη, τη Λήδα με τον Δία μεταμορφωμένο σε κύκνο, τον Γανυμήδη με τον Δία μεταμορφωμένο σε αετό, έναν Διόσκουρο με προτομή αλόγου στα πόδια του, τη Αύρα και τη Νίκη.

Το μνημείο διατηρήθηκε σ' αυτήν την κατάσταση μέχρι το 1864, όταν ο Γάλλος παλαιογράφος Εμμανουήλ Μίλλερ, με εντολή του αυτοκράτορα Ναπολέοντα Γ΄, το αποξήλωσε και μετέφερε στο Μουσείο του Λούβρου τους πεσσούς με τα ανάγλυφα, τα κιονόκρανα και κάποια άλλα τεμάχια του μνημείου.

Έναν περίπου αιώνα πριν από τον Μίλλερ, το φθινόπωρο του 1753, δυο Άγγλοι αρχιτέκτονες και ζωγράφοι, οι J. Stuart και N. Revett, με τη βοήθεια και μεσολάβηση του Άγγλου προξένου στην πόλη P. Paradise, επισκέφτηκαν το σπίτι του Θεσσαλονικιού Εβραίου στην αυλή του οποίου υπήρχε το μνημείο, για να το αποτυπώσουν και να το σχεδιάσουν.

Το μνημείο ήταν γνωστό στους Έλληνες κατοίκους της πόλης με το όνομα «Είδωλα». Οι Τούρκοι το ονόμαζαν «Σουρέτι Μελεκί», που σημαίνει «Αγγέλων σχήματα», εννοώντας τις οκτώ ανάγλυφες μορφές των τεσσάρων πεσσών. Περισσότερο γνωστό όμως ήταν με το όνομα «Las Incantadas», που στο καστιλιάνικο ιδίωμα των Ισπανοεβραίων της Θεσσαλονίκης σημαίνει «Οι Μαγεμένες».

Οι φιλοξενούμενοι του προξένου, μαζί με τα σχέδια που εκπόνησαν, διέσωσαν και τη φανταστική διήγηση των Ελλήνων κατοίκων της Θεσσαλονίκης σχετικά με την προέλευση και την ονομασία του μνημείου. Τους διηγήθηκαν ότι *όταν ο Μέγας Αλέξανδρος, ο φημισμένος βασιλιάς τους, ετοιμαζόταν για την εκστρατεία του εναντίον των Περσών, ζήτησε τη βοήθεια του βασιλιά της Θράκης, που ήταν υποτελής του. Αυτός έτρεξε αμέσως στο κάλεσμα φέρνοντας, μαζί με το στρατό, και την οικογένεια του. Ο Αλέξανδρος τον δέχθηκε με βασιλικές τιμές και τον εγκατέστησε, μαζί με την ακολουθία του, σε ένα βασιλικό παλάτι που επικοινωνούσε με το δικό του διά μέσου μιας στοάς, της οποίας υπολείμματα είναι οι σημερινές κολόνες.*

Η Βασίλισσα της Θράκης ήταν πολύ ωραία γυναίκα. Ο Μέγας Αλέξανδρος μαγεύτηκε από τα θέλγητρά της και, καθώς ήταν νέος και ανίσχυρος να συγκρατήσει το πάθος του, την ερωτεύτηκε και δημιούργησε μαζί της ερωτικό δεσμό, παραβιάζοντας κάθε κανόνα φιλοξενίας. Έτσι συχνά την επισκεπτόταν μυστικά διά μέσου αυτής της στοάς. Αλλά, παρά τη μυστικότητα των συναντήσεων, ο βασιλιάς της Θράκης πληροφορήθηκε για το δεσμό και, αφού επιβεβαίωσε τις υπόνοιές του, αποφάσισε να πάρει τρομερή εκδίκηση. Ανέθεσε λοιπόν το έργο αυτό σε έναν μάγο της συνοδείας του που καταγόταν από τον Πόντο. Αυτός με την τέχνη του ανακάλυψε το πέρασμα απ' όπου περνούσε ο υψηλός εραστής για να πάει στην ερωμένη του και έσπειρε τριγύρω τα μάγια του. Η δύναμη των εξορκισμών του ήταν τέτοια που, οποιοσδήποτε θα περνούσε από εκεί μια ορισμένη ώρα, αναπόφευκτα θα πέτρωνε.

Εικ. 13. Las Incantadas (Οι Μαγεμένες). Σχέδιο Fauvel από το βιβλίο του Cousinery.

Αλλά ο Αριστοτέλης, ένας σύντροφος του Μεγάλου Αλεξάνδρου, μάγος ακόμη μεγαλύτερος από τον Πόντιο, ανακάλυψε έγκαιρα τον κίνδυνο και έπεισε τον αφέντη του να μην πάει στο ραντεβού του εκείνη τη νύχτα. Η ερωτευμένη βασίλισσα ανυπομονούσε για την αργοπορία του εραστή της και έστειλε μια πιστή δούλη στη στοά να δει αν ερχόταν ο Μέγας Αλέξανδρος. Μετά από λίγο πήγε και η ίδια εκεί. Σε μια στιγμή ο βασιλιάς της Θράκης, νομίζοντας ότι τα μάγια του είχαν φέρει κιόλας το ποθούμενο αποτέλεσμα, μπήκε ξαφνικά με τη συνοδεία του μάγου του στη στοά. Και τότε έγινε το θαύμα. Πέτρωσαν στη στιγμή η βασίλισσα και η δούλη της, ο βασιλιάς και ο μάγος του. Κι έτσι βλέπει κανείς ακόμη και σήμερα την αγανάκτηση ενός προδομένου συζύγου και τη δίκαιη τιμωρία μιας άπιστης συζύγου στις απολιθωμένες μορφές του διασωθέντος μνημείου.

Τον μύθο αυτό τον προλόγισαν μ' ένα σχόλιο καθόλου κολακευτικό για τους Έλληνες αφηγητές τους. Γράφει ο Stuart: *Όταν ρώτησα τους Έλληνες της Θεσσαλονίκης πότε έγινε αυτή η στοά, μου έδωσαν την απάντηση που θα σας πω όπως μου την αφηγήθηκαν, γιατί δίνει μια ιδέα για τους τωρινούς Έλληνες. Δείχνει την ανάγκη τους για τα θαυμαστά πράγματα και την ευκολία με την οποία από λίγα δεδομένα μπορούν να κάνουν μια θαυμάσια ιστορία.*

Η ΣΦΑΓΗ ΣΤΟΝ ΙΠΠΟΔΡΟΜΟ

Ο αυτοκράτορας Θεοδόσιος, αφού νίκησε τις γοτθικές φυλές που απειλούσαν την αυτοκρατορία του, τις προσεταιρίστηκε ως συμμάχους του εναντίον άλλων γερμανικών πολεμικών φύλων που απειλούσαν από Βορρά την αυτοκρατορία. Οι Γότθοι προσλήφθηκαν ως μισθοφόροι στον στρατό του και πολλοί από αυτούς αναρριχήθηκαν σε ανώτερα και ανώτατα αξιώματα, προκαλώντας δυσαρέσκεια στην ελληνορωμαϊκή κοινωνία, η οποία έβλεπε τον εαυτό της να παραγκωνίζεται και επιπλέον να πληρώνει δυσβάσταχτους φόρους για τη συντήρηση του μισθοφορικού στρατού.

Το 390 μ.Χ. ο Θεοδόσιος, αφού παρέμεινε για λίγο χρόνο στη Θεσσαλονίκη προετοιμάζοντας την εκστρατεία του εναντίον των βαρβάρων του Βορρά, φεύγοντας για τα σύνορα άφησε για την προστασία της πόλης ισχυρή γοτθική φρουρά με επικεφαλής τον Γότθο στρατηγό Βουτέριχο. Πριν την αναχώρησή του, για να εξευμενίσει τους Θεσσαλονικείς για τη βαριά φορολογία που τους επέβαλε, προκήρυξε αγώνες αρματοδρομίας.

Την ημέρα των αγώνων συρρέουν στον ιππόδρομο πλήθη Θεσσαλονικέων, για να παρακολουθήσουν το αγαπημένο τους θέαμα. Με έκπληξή τους όμως διαπιστώνουν ότι ο αγαπημένος τους αρματηλάτης δεν θα λάβει μέρος στους αγώνες. Ο στρατηγός Βουτέριχος τον είχε φυλακίσει για ανάρμοστη συμπεριφορά προς έναν ωραίο νεαρό σκλάβο του. Οι θεατές απαιτούν τη συμμετοχή του ινδάλματος τους, αλλά ο Βουτέριχος δεν ενδίδει. Τότε βγαίνει στην επιφάνεια όλη η δυσαρέσκεια από τα μεγάλα φορολογικά βάρη, καθώς επίσης και από την προτίμηση των Γότθων στα στρατιωτικά αξιώματα. Η διαμαρτυρία εξελίσσεται σε στάση. Δολοφονείται ο Βουτέριχος και η φρουρά του και ο όχλος ξεχύνεται στην πόλη λεηλατώντας τα δημόσια κτίρια και καταδιώκοντας τους αυτοκρατορικούς αξιωματούχους.

Εικ. 14. Εικαστική απόδοση της σφαγής στον Ιππόδρομο. Ξυλογραφία (συλλογή Γεωργίου Πατιερίδη).

Ο Θεοδόσιος από τη Δύση, έξω φρενών, στέλνει μυστική διαταγή για την παραδειγματική τιμωρία των Θεσσαλονικέων. Έτσι, μετά από λίγες μέρες, προσκαλούνται οι κάτοικοι να παραστούν δήθεν σε αγώνες που θα δίνονταν προς τιμήν του αυτοκράτορα. Οι Θεσσαλονικείς πείθονται ότι ο αυτοκράτορας κατανόησε τον δίκαιο θυμό τους και τους συγχώρεσε. Κατακλύζουν συν γυναιξί και τέκνοις τον ιππόδρομο, έτοιμοι να χειροκροτήσουν τα ινδάλματά τους και να τιμήσουν τον αυτοκράτορα. Όταν ο ιππόδρομος γεμίζει ασφυκτικά, οι Γότθοι στρατιώτες κλείνουν τις πύλες και ορμούν στο ανυποψίαστο πλήθος, σφάζοντας αδιακρίτως όποιον βρίσκουν μπροστά τους. Τα θύματα της ανηλεούς σφαγής ανέρχονται από επτά έως δεκαπέντε χιλιάδες.

Η φριχτή εκδίκηση του Θεοδοσίου μαθεύτηκε σε όλη την αυτοκρατορία και συγκίνησε βαθιά τους κατοίκους της. Μετά τη σφαγή ο Θεοδόσιος πήγε στον καθεδρικό ναό του Μιλάνου για να προσευχηθεί. Εκεί όμως ο Επίσκοπος Αμβρόσιος τον επιτίμησε αυστηρά για τη φοβερή του πράξη και του απαγόρευσε την είσοδο στον ναό, εξαναγκάζοντάς τον να ζητήσει ταπεινά συγγνώμη. Η πράξη αυτή της έμπρακτης μετάνοιας μπροστά στον Αμβρόσιο θεωρείται η πρώτη υποταγή της κοσμικής εξουσίας στην εκκλησιαστική. Ίσως γι' αυτό η Εκκλησία ονόμασε τον Θεοδόσιο Μέγα, παρά το φριχτό του έγκλημα.

Ο ιππόδρομος, στοιχειωμένος από το αίμα χιλιάδων πολιτών, δεν χρησιμοποιήθηκε ποτέ ξανά. Εγκαταλείφθηκε και, με το πέρασμα των αιώνων, μετατράπηκε σε μια μακρόστενη πλατεία, την πλατεία Ιπποδρομίου, όπως λέγεται σήμερα.

Με αφορμή τον καταστρεπτικό σεισμό που έπληξε τη Θεσσαλονίκη το 1978, αναπτύχθηκε ένας σύγχρονος αστικός μύθος, που συνδέθηκε με την σφαγή στον ιππόδρομο. Όπως είναι γνωστό, στο νότιο σημείο της πλατείας, εκεί όπου σήμερα υπάρχει το κτίριο του Κέντρου Ιστορίας Θεσσαλονίκης, υπήρχε πολυώροφο κτίριο το οποίο κατέρρευσε προκαλώντας το θάνατο μερικών ενοίκων του. Κυκλοφόρησε τότε η φήμη ότι το οικόπεδο της πολυκατοικίας ήταν στοιχειωμένο, γιατί στον χώρο του υπήρχε το μνημείο που είχαν στήσει οι Θεσσαλονικείς, αμέσως μετά τη σφαγή, στη μνήμη των σφαγιασθέντων συμπολιτών τους. Υπήρχε δηλαδή μια στήλη με τα ονόματα των θυμάτων και κάθε χρόνο, επί περίπου 1.600 χρόνια, στην επέτειο της σφαγής γινόταν μνημόσυνο για την ανάπαυση των ψυχών τους. Μόνο στη δεκαετία του '50, όταν άρχισε η μαζική ανοικοδόμηση της πόλης και κτίστηκε η συγκεκριμένη πολυκατοικία, σταμάτησε να τελείται το μνημόσυνο. Έτσι οι αδικοχαμένες ψυχές θέλησαν να υπενθυμίσουν το χρέος τους στους συμπολίτες τους Θεσσαλονικείς. ■

του **Αναστάσιου Μ. Κωτσιόπουλου**
Καθηγητή Αρχιτεκτονικής Α.Π.Θ.
Αντεπιστέλλοντος μέλους της Ακαδημίας Αθηνών

Οι μύθοι της Θεσσαλονίκης

Επίκειται εκλογές τοπικών αρχών. Αλλάζουμε και πάλι θεσμικό πλαίσιο χωρίς να έχουμε αποκομίσει επαρκή εμπειρία από το προηγούμενο. Πέραν αυτού, ο τρόπος με τον οποίο διεξάγεται ο προεκλογικός αγώνας δίνει την εντύπωση ότι τα πρόσφατα μηνύματα λίγο επηρέασαν τους αποδέκτες τους. Μέσα στο κλίμα αυτό, η συζήτηση για τα προβλήματα μιας μητρόπολης όπως η Θεσσαλονίκη αναπόφευκτα επαναλαμβάνεται για πολλοστή φορά. Πολλά επανακατατίθενται στην τράπεζα των υποσχέσεων και οι ευρέως διαδιδόμενοι μύθοι ανανεώνονται.

Ένας κυρίαρχος μύθος είναι η θεοποίηση ή η δαιμονοποίηση των μεγάλων έργων που αφορούν τις μετακινήσεις. Το μετρό, λόγου χάρη, αναμένεται ως ο σωτήρας της πόλης. Η αλήθεια είναι ότι το έργο αυτό, όπως υλοποιείται, με ανεπαρκή κάλυψη του πολεοδομικού συγκροτήματος, χωρίς κάθετες συνδέσεις, χωρίς επέκταση προς το αεροδρόμιο –και όχι, φυσικά, με αλλαγή μέσου, τύπου monorail–, χωρίς επέκταση προς τη βιομηχανική περιοχή και, κυρίως, χωρίς τους ελάχιστους χώρους στάθμευσης στους κρίσιμους σταθμούς,[1] δεν πρόκειται να βελτιώσει αισθητά τη συγκοινωνιακή και κυκλοφοριακή εικόνα της Θεσσαλονίκης (εικ. 1).

Το αντίθετο συνέβη με την υποθαλάσσια. Ως τοπική κοινωνία, αφού την επιδιώξαμε ως αντιστάθμισμα στην επέκταση της παλαιάς παραλίας, εν συνεχεία την απορρίψαμε και τη δυσφημίσαμε, χωρίς ουσιαστική συζήτηση για το ποιός ακριβώς θα μπορούσε να είναι ο νέος ρόλος της. Και όμως, αυτή η τρισκατάρατη αρτηρία θα μπορούσε να έχει χαραχθεί με γενναιότερο τρόπο, θα μπορούσε να συνδεθεί με κάθετους άξονες, να υπηρετεί το κέντρο με υποθαλάσσιες θέσεις στάθμευσης, να συνδεθεί με χρήσιμα έργα βύθισης –με ανοικτό ή κλειστό όρυγμα– βασικών αρτηριών όπως η Μεγάλου Αλεξάνδρου και να λειτουργήσει, εν τέλει, ως η απαραίτητη ολοκλήρωση του δακτυλίου της εσωτερικής περιφερειακής,[2] βοηθώντας δραστικά να βελτιωθεί η σχέση της πόλης με τη θάλασσα (εικ. 2).

Η συζήτηση για τα μεγάλα έργα επανέρχεται κάθε Σεπτέμβριο με την ευκαιρία της Διεθνούς Έκθεσης, όπως επανέρχεται και σε κάθε προεκλογική περίοδο. Ανανεώνεται η κοπτορραπτική δραστηριότητα σε ό,τι αφορά τις επί μέρους προτάσεις, συνοδευόμενη από τη, μάλλον απλοϊκή επιστημονικώς αλλά πολύ ασφαλή πολιτικώς, άποψη περί «της ανάγκης συνολικού σχεδιασμού». Εμφανίζεται ακόμη μια μάλλον ανοργάνωτη συζήτηση για τον τρόπο εξεύρεσης

Εικόνα 1
Το μετρό όπως υλοποιείται και όπως θα ήταν αν εξυπηρετούσε πλήρως την πόλη (Πηγή: Α. Κωτσιόπουλος, «Θεσσαλονίκη: δύο σενάρια για το μέλλον», εκδήλωση της ΠΕΕΒΕ: «Θεσσαλονίκη, σε ποια πόλη θέλουμε να ζούμε;», 22.2.2010, Βασιλικό Θέατρο Θεσσαλονίκης)

πόρων και τον δημόσιο ή μη χαρακτήρα των έργων. Η ευχή της σύμπραξης με τον ιδιωτικό τομέα και το όραμα της αυτοχρηματοδότησης, με αντάλλαγμα την παραχώρηση για ορισμένο χρόνο, αιωρείται πάντοτε στην ατμόσφαιρα, οι εν δυνάμει ενδιαφερόμενοι επενδυτές όμως δεν φαίνεται να συνωθούνται σε λίστες αναμονής.

Συναφής είναι και η συζήτηση σχετικά με τα λεγόμενα «αστικά κενά» –κυρίως τα πρώην στρατόπεδα– και με τις μετακινήσεις σημαντικών χρήσεων, εκ των οποίων πρώτιστη σημασία φαίνεται να έχει η ενδεχόμενη μετακίνηση της Διεθνούς Έκθεσης και μέρους του ασφυκτιούντος Αριστοτελείου Πανεπιστημίου.[3] Ο συνήθης μύθος υπόσχεται την απόδοση στον λαό με τη δημιουργία αμιγών πάρκων. Στην πραγματικότητα, ο μύθος αυτός δείχνει πόσο εύκολο είναι να αναπτύσσονται ακραίες θέσεις γύρω από ζητήματα σχεδιασμού. Και είναι ακραία θέση να "φυσικοποιούνται" πλήρως –και να θεωρούνται ως απαγορευμένες– περιοχές που στην πραγματικότητα είναι από τη φύση τους υβριδικές και μπορούν, με χαμηλή πυκνότητα βεβαίως, και αφήνοντας άφθονο χώρο στο πράσινο, να στεγάσουν μεικτές χρήσεις, παράγοντας υψηλής ποιότητας περιβάλλον. Η επιχειρηματολογία αυτή, ενώ στηρίζεται σε σεβαστές και κοινώς αποδεκτές αξίες, έχει συχνά οδηγήσει –πολλές φορές χωρίς ευθύνη των πρωταγωνιστών– έργα ζωτικά για τις μητροπόλεις μας σε αλλοιώσεις, καθυστερήσεις και δυσφήμηση. Η παράδοξη συνέπεια είναι ότι, επειδή το κακό, δηλαδή η μαζική παραγωγή πυκνού και ασχεδίαστου αστικού ιστού, έχει ήδη συντελεστεί στο σύνολο του πολεοδομικού συγκροτήματος (εικ. 3), αρνούμαστε τον σχεδιασμό εκεί όπου είναι ακόμη δυνατός και φοβούμαστε να αποδεχθούμε πρωτοποριακά αρχιτεκτονικά έργα, νομίζοντας ότι έτσι θα περισώσουμε κάτι. Χάνουμε έτσι την ευκαιρία, στις νέες διαθέσιμες περιφερειακές εκτάσεις, η δημιουργία πάρκων να συνοδεύεται από εγκατάσταση δημοσίων χρήσεων (εικ. 4) ή ακόμη και οικιστική ανάπτυξη υψηλού επιπέδου, που θα αναβάθμιζαν το μητροπολιτικό συγκρότημα ως σύνολο. Η διεθνής εμπειρία στα θέματα αυτά είναι πράγματι καθηλωτική, και δεν μπορούμε να την αγνοούμε.

Ένας τρίτος μύθος αφορά τη συζήτηση περί ιδιωτικού αυτοκινήτου. Στα λόγια και τα χαρτιά, όλοι είμαστε υπέρ των πεζοδρομήσεων, υπέρ της απαλλαγής του κέντρου από το ιδιωτικό αυτοκίνητο, υπέρ της εξασφάλισης επαρκών θέσεων στάθμευσης σε κατοικίες και πολυκατοικίες σε οποιοδήποτε σημείο του πολεοδομικού συγκροτήματος και υπέρ της αυστηρής αστυνόμευσης για την εφαρμογή όλων αυτών. Στην

Εικ. 2
Προτάσεις ενοποίησης χρήσεων στην περιοχή των μουσείων και στη νοτιοανατολική πλευρά της πόλης με υπογείωση ή βύθιση τμημάτων οδικών αξόνων (Πηγή: Ερευνητικό Πρόγραμμα Α.Π.Θ. - Δήμου Θεσσαλονίκης «Χωρική ανάλυση και αρχιτεκτονικές παρεμβάσεις στην ευρύτερη περιοχή του Δήμου Θεσσαλονίκης», Θεσσαλονίκη 2010).0

πράξη όμως συμβαίνει το αντίθετο: οι πεζοδρομήσεις μάς ενοχλούν γιατί δεν έχουμε την ευχέρεια της πρόσβασης με το ιδιωτικό αυτοκίνητό μας σε απόσταση, ει δυνατόν, δέκα μέτρων από τον προορισμό μας, δεν είμαστε διατεθειμένοι να υποστούμε το –αυτονόητο αλλού– κόστος της στάθμευσης και φροντίζαμε επί δεκαετίες να εξαγοράζουμε και όχι να υλοποιούμε την προβλεπόμενη από τον νόμο υποχρέωση δημιουργίας θέσεων στάθμευσης σε νέα κτίρια.

Μύθοι όπως αυτοί δεν μας βοηθούν να συνδεθούμε με την πραγματικότητα. Η πραγματικότητα είναι ότι στη νοτιοανατολική Ευρώπη εξελίσσεται τα τελευταία χρόνια ένας αγώνας δρόμου με πρωταγωνιστές τις βαλκανικές χώρες που προσελκύουν επενδύσεις και, κυρίως, την Τουρκία, με το μέγεθός της και με μια μητρόπολη μείζονος κλίμακας όπως η Κωνσταντινούπολη. Εν μέσω αυτών, η Θεσσαλονίκη κινδυνεύει να χάσει το σοβαρό και ιστορικά αποδεδειγμένο συγκριτικό πλεονέκτημά της, που οφείλεται στα ευνοϊκά γεωπολιτικά χαρακτηριστικά της, και να ολισθήσει βαθύτερα σε αναπτυξιακή δυστοκία.

Η δυστοκία αυτή οφείλεται σε συγκεκριμένες αιτίες. Καταρχήν οφείλεται στα τραύματα που υπέστη τα τελευταία χρόνια ο ευρύτερος χώρος της κεντρικής Μακεδονίας στον τομέα που συνιστούσε το συγκριτικό του οικονομικό πλεονέκτημα. Πρόκειται για την προϊούσα αποβιομηχάνιση, αποτέλεσμα εν μέρει της παγκοσμιοποίησης των μέσων παραγωγής και, ιδίως, της δραματικής υποβάθμισης, κατάργησης ή μετακίνησης εκτός Ελλάδος των μονάδων μεταποίησης που χαρακτηρίζονταν από ένταση εργασίας. Η πορεία αυτή είναι δυστυχώς μη αντιστρέψιμη. Από την άλλη πλευρά, η επιζητούμενη αντικατάσταση των προβληματικών βιομηχανικών δραστηριοτήτων με νέες που θα είχαν υψηλό βαθμό μηχανοργάνωσης, θα ήταν εξειδικευμένες σε προϊόντα υψηλής ανταγωνιστικότητας και θα συμπαρέσυραν και τον τομέα των υπηρεσιών, έχει ως απαραίτητη προϋπόθεση τη δημιουργία ενός "κλίματος" κατάλληλου για προσέλκυση νέων επενδύσεων. Δυστυχώς, η χώρα μας δεν θεωρείται καλός προορισμός για επενδύσεις, ελληνικές ή ξένες, εξαιτίας της έλλειψης οικονομικών κινήτρων, της προγραμματικής αστάθειας, της απερίγραπτης γραφειοκρατίας και της εκτεταμένης διαφθοράς.

Μια άλλη αιτία της αναπτυξιακής δυστοκίας της Θεσσαλονίκης είναι η απροθυμία της εκάστοτε κεντρικής διοίκησης να κατανοήσει και να προωθήσει τον στρατηγικό ρόλο της πόλης σε μια εθνική αναπτυξιακή στρατηγική. Επί δεκαετίες, παρά τις εξαγγελίες, τα σχέδια και τις όποιες θεσμικές παρεμβάσεις, το μοντέλο «κέντρο-περιφέρεια» εξακολουθεί να κυριαρχεί ως βαθύ υπόστρωμα του ελληνικού συστήματος λήψης αποφάσεων και κατανομής πόρων. Καμιά από τις θεσμικές μεταρρυθμίσεις δεν προχώρησε σε ουσιαστική αλλαγή του. Όσο και αν η πρόσφατη μεταρρύθμιση του λεγόμενου «Καλλικράτη» προχωρεί σε σοβαρή μεταβίβαση εξουσίας και πόρων προς τις τοπικές κοινωνίες, δεν παύει να είναι απλώς ένα πλαίσιο. Δεν εμπεριέχει από μόνη της –αν δεν ασκηθεί σημαντική πολιτική παρέμβαση– τη λογική των ανταγωνιστικών πόλων, ώστε η κύρια αναπτυξιακή προσπάθεια να γίνει στους εκτός Αθηνών πόλους και πρωτίστως στη Θεσσαλονίκη, για να εξισορροπηθεί τελικώς το όλο σύστημα.

Εικόνα 3
Μαζική παραγωγή πυκνού και ασχεδίαστου αστικού ιστού: άποψη του κτιριακού αποθέματος στο ιστορικό κέντρο της πόλης (Πηγή: Α. Κωτσιόπουλος, φωτογράφηση από την Άνω Πόλη με τηλεφακό)

Περιέργως, η συγκυρία για τη Θεσσαλονίκη εξακολουθεί να είναι ευνοϊκή με παράδοξο σύμμαχο και τη διεθνή οικονομική κρίση, κυρίως λόγω της επικοινωνιακής έκρηξης, που ευνοεί πόλεις με κομβική θέση. Η Εγνατία Οδός θα αρχίσει σταδιακά να δείχνει τις θετικές επιπτώσεις της, ενώ μια σειρά άνθρωποι φαίνεται να συνειδητοποιούν ότι το μέλλον της πόλης δεν σχετίζεται κατ' ανάγκην από την εξάρτηση από την Αθήνα. Ωστόσο, η αντίστροφη πορεία δεν μπορεί παρά να στηριχθεί στον σχεδιασμό και να χαρακτηρίζεται από εμμονή στην ποιότητα. Δεν είναι δυνατόν η φυσική προέκταση της πόλης, η Χαλκιδική, να υπηρετείται από τόσο ανεπαρκές και κακοσυντηρημένο οδικό δίκτυο, ούτε το αστικό τοπίο μπορεί να αποτελεί πόλο έλξης όταν εξακολουθεί να είναι υποβαθμισμένο στις εκτός κέντρου περιοχές, ακόμη και εκείνες που είναι χαρακτηρισμένες ως προστατευόμενες.

Δεν πρέπει να ξεχνούμε άλλωστε και τη μεγάλη υπεραξία που παράγουν τα σύμβολα, και μεταξύ αυτών τα σημαντικά αρχιτεκτονικά έργα. Αυτό έγινε εγκαίρως κατανοητό τα τελευταία χρόνια τόσο στις μεγάλες ευρωπαϊκές μητροπόλεις, όπως το Λονδίνο, το Παρίσι, η Βαρκελώνη ή το Βερολίνο, όσο και σε άλλες πόλεις πλησιέστερες στο μέγεθος και τον χαρακτήρα της Θεσσαλονίκης, με γνωστότερα παραδείγματα το Μπιλμπάο, τη Σεβίλλη, τη Γλασκώβη και άλλες, όπου έγιναν σημαντικές επενδύσεις τόσο στην αστική αναβάθμιση όσο και στην αρχιτεκτονική των μεγάλων δημοσίων και ιδιωτικών κτιρίων. Αποδείχθηκε ότι όλες αυτές οι επενδύσεις απέδωσαν με εντυπωσιακό τρόπο, ενώ η Θεσσαλονίκη στον ίδιο τομέα υστερεί, παρά την εν-

Εικόνα 4
Πρόταση για τη μετεγκατάσταση της Πολυτεχνικής Σχολής και ορισμένων μονάδων της Ιατρικής Σχολής του Α.Π.Θ. στο πρώην Στρατόπεδο Καρατάσιου, με παράλληλη δημιουργία μητροπολιτικού πάρκου και πολιτιστικών δραστηριοτήτων (Πηγή: Μελέτη του Α.Π.Θ. με τίτλο «Διερεύνηση της χρήσης γης του πρώην Στρατοπέδου Καρατάσιου στον Δήμο Πολίχνης Θεσσαλονίκης για ανάπτυξη πάρκου, πολιτιστικών δραστηριοτήτων και εγκαταστάσεων του Α.Π.Θ.», Θεσσαλονίκη 2010)

διαφέρουσα αρχιτεκτονική και πολεοδομική της ιστορία (εικ. 5) και παρά τα σημαντικά μνημεία της.

Αυτό που πρέπει, κατά βάθος, να συνειδητοποιήσουμε είναι ότι για να αναπαραχθεί ο χαμένος διεθνής ρόλος της πόλης πρέπει να αναπτυχθεί μια νέα γενιά ανθρώπων που να πιστεύουν σε μια τέτοια προοπτική και να επενδύουν σε αυτήν. Οι συμβιβασμοί και οι μικροκομματικές πυροσβεστικές κινήσεις, που αποτελούν την κυρίαρχη σημερινή πραγματικότητα, δεν είναι παρά μια ασφαλής μέθοδος βαθύτερης αποτελμάτωσης. Σε μια πόλη με τέτοια φυσικά χαρακτηριστικά, τέτοια παράδοση και τέτοιες προοπτικές –όχι μόνο για την ίδια αλλά και για τη συνολική ανάπτυξη της χώρας– είναι απαράδεκτο να κυριαρχεί η εγκατάλειψη στα δημόσια κτίρια και η αυθαιρεσία στα ιδιωτικά, να μας πνίγει το αυτοκίνητο, οι δημόσιοι χώροι να καταλαμβάνονται από τον οποιονδήποτε και οι διοικητικοί μηχανισμοί να λειτουργούν κατά βάσιν ως διεκπεραιωτικά σχήματα και όχι ως κέντρα σχεδιαστικών αποφάσεων. Επιτέλους, κάποια στιγμή πρέπει να αντιληφθούμε ότι ο ρόλος αυτών των μηχανισμών είναι να σχεδιάζουν με τόλμη και να πιέζουν ώστε τα έργα να υλοποιούνται και όχι να επαναδιατυπώνονται στα χαρτιά.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι, για να ξεπεραστούν τα παραπάνω, χρειάζεται αρκούντως αιρετική στάση όσων μελετούν, όσων προτείνουν τι θα μελετηθεί και, κυρίως, όσων επιζητούν πολιτική εξουσία. Πρέπει, ίσως, να ασχοληθούν λιγότερο με τις γενικότητες και περισσότερο με τη λεπτομέρεια και τις τοπικές παρεμβάσεις.[5] Πρέπει επίσης να έχουν το θάρρος να διατυπώνουν καθαρά και να υπερασπίζονται το λογικό και όχι το παράλογο ή πολιτικώς συμφέρον. Τέλος, χρειάζεται όσοι ασχολούμαστε και μιλούμε για τα ζητήματα αυτά να καλλιεργήσουμε το ενδιαφέρον του κάθε πολίτη για τα δημόσια πράγματα και, κυρίως, για τον δημόσιο χώρο. Ένας αναβαθμισμένος δημόσιος χώρος νομοτελειακά θα μας ανταμείψει, πρωτίστως στην ποιότητα της καθημερινότητάς μας. Άλλοι το ξέρουν από αιώνες. Καιρός να πεισθούμε και εμείς. ■

Εικόνα 5
Η πολεοδομική ταυτότητα της πόλης μετά το σχέδιο Hébrard: η Πλατεία Αριστοτέλους και η σχέση πλήρους και κενού (Πηγή: Google Earth, Digital Globe 2007)

1. Το ρυθμιστικό σχέδιο του Α.Π.Θ. προβλέπει περίπου 3.500 υπόγειες θέσεις στάθμευσης, σε κρίσιμα για το μετρό σημεία. Δυστυχώς δεν υπήρξε ανταπόκριση στις σχετικές προτάσεις.

2. Βλ. σχετικά τις προτάσεις του Ερευνητικού Προγράμματος Α.Π.Θ. - Δήμου Θεσσαλονίκης «Χωρική ανάλυση και αρχιτεκτονικές παρεμβάσεις στην ευρύτερη περιοχή του Δήμου Θεσσαλονίκης» (Α. Κωτσιόπουλος, Τ. Παπαδοπούλου, Α. Γοσποδίνη, Α. Τέλλιος, Ε. Ζουμπουλίδου, Α. Πάνου, Σ. Συρίγος, Θ. Ζησοπούλου, Γ. Δημαρέλος, Α. Μποζοπούλου) - ομάδα φοιτητών Αρχιτεκτονικής Α.Π.Θ.), Θεσσαλονίκη 2010.

3. Σχετική είναι η πρόταση του Α.Π.Θ. για τη μετεγκατάσταση της Πολυτεχνικής Σχολής στο πρώην Στρατόπεδο Καρατάσιου, με παράλληλη δημιουργία μητροπολιτικού πάρκου και πολιτιστικών δραστηριοτήτων στο μεγαλύτερο μέρος της έκτασης του πρώην στρατοπέδου (βλ. «Διερεύνηση της χρήσης γης του πρώην Στρατοπέδου Καρατάσιου στον Δήμο Πολίχνης Θεσσαλονίκης για ανάπτυξη πάρκου, πολιτιστικών δραστηριοτήτων και εγκαταστάσεων του Α.Π.Θ.», Α. Κωτσιόπουλος, Α.-Φ. Λαγόπουλος, Ε. Δημητριάδης, Π. Σταθακόπουλος, Π. Σαββαΐδης, Π. Ασήμος, Γ. Γρεβενάρης, Δ. Δρακούλης, Ε. Ζουμπουλίδου, Α. Πάνου, Γ. Πισσούριος, Α. Σκιαδοπούλου, Μ. Τσαρούχη, Ε. Χαλκιοπούλου, Β. Τσαγκαρλή, Θεσσαλονίκη 2010).

4. Προσφάτως, με τη γνωστή συνέντευξη του Χοσέ Αθεμπίγιο στον Αντρέα Γιακουμακάτο (*Το Βήμα της Κυριακής*, 15 Αυγούστου 2010), ανακινήθηκε το θέμα του Ελληνικού με την άποψη του Αθεμπίγιο ότι η υλοποίηση ενός καθαρού πάρκου εκεί θα ήταν «πέταμα της δημόσιας περιουσίας» και με σαφείς αναφορές του σε άλλες πόλεις και κυρίως στη Βαρκελώνη. *Το Βήμα* επανέφερε το θέμα την επόμενη Κυριακή (ρεπορτάζ: Μάχη Τράτσα), με τις απόψεις του Σπ. Πολλάλη, οι οποίες είναι παρόμοιες εκείνων του Αθεμπίγιο και με την αναφορά σε μια μελέτη της Κτηματικής Εταιρείας του Δημοσίου. Βεβαίως, η εφημερίδα προτάσσει στον τίτλο το μέρος της πρότασης που φαίνεται να είναι δημοφιλέστερο («Πάρκο 2.000 στρεμμάτων στο Ελληνικό») και παραθέτει τη μελέτη Μπελαβίλα (ΕΜΠ), όπως και τις απόψεις των τοπικών δημάρχων οι οποίοι υπεραμύνονται της ιδέας του «καθαρού πάρκου». Πάντως, δεν πρέπει να ξεχνούμε ότι την άποψη, περί «πετάματος της δημόσιας περιουσίας» στο Ελληνικό και περί της ανάγκης χρησιμοποίησης των εσόδων από το Ελληνικό για την αναβάθμιση άλλων περιοχών της Αθήνας, την είχε ήδη διατυπώσει προ δεκαετίας ο Στέφανος Μάνος.

5. Στο παραπάνω Πρόγραμμα Α.Π.Θ. και Δ.Θ. («Χωρική ανάλυση και αρχιτεκτονικές παρεμβάσεις στην ευρύτερη περιοχή του Δήμου Θεσσαλονίκης»), υπάρχει αναλυτικός κατάλογος των προτεινομένων για τη Θεσσαλονίκη έργων, στο πλαίσιο της λογικής των τοπικών παρεμβάσεων και της μεθόδου που έχει αποκληθεί «αστικός βελονισμός».

Πόσο απέχει το Χάρβαρντ από τη Θεσσαλονίκη; Για την Toby Lee, ελάχιστα. Απόδειξη η καθημερινότητά της, που τα τελευταία δύο χρόνια είναι αποκλειστικά αφιερωμένη στη Θεσσαλονίκη και στο κινηματογραφικό φεστιβάλ της.

Η φωτογραφία είναι της Φωτεινής Λαζαρίδου-Χατζηγώγα.

της **Λίνας Μυλωνάκη**
Δρ. Κινηματογραφικών Σπουδών Α.Π.Θ.

Από το Χάρβαρντ στη Θεσσαλονίκη

Η Αμερικανίδα ανθρωπολόγος Toby Lee μελετά το Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης

Η Toby Lee είναι ανθρωπολόγος και εκπονεί το διδακτορικό της για λογαριασμό του Πανεπιστημίου του Χάρβαρντ, με θέμα το Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης και τη σχέση του με την πόλη και τους ανθρώπους της.

Λατρεύει τη Θεσσαλονίκη, που «της λείπει πολύ όταν βρίσκεται στην Αμερική», και αγαπά με πάθος καθετί ελληνικό: τη γλώσσα, τη λογοτεχνία, το θέατρο, τον κινηματογράφο. Εξάλλου, η ίδια γράφει και μιλά άπταιστα ελληνικά, συχνά με θεσσαλονικιώτικη προφορά, ενώ αντιλαμβάνεται σε εντυπωσιακό βαθμό τη νεοελληνική κουλτούρα και τις ιδιαιτερότητές της.

Ασχολείται με μεθοδικότητα και προσήλωση με τις σπουδές για τα κινηματογραφικά φεστιβάλ, επιστημονικό αντικείμενο αιχμής την τελευταία δεκαετία στις πολιτισμικές σπουδές. Μιλά με ενθουσιασμό για το Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης και τη μακρόχρονη πορεία του στην Ελλάδα και διεθνώς. Αντιμετωπίζει με συγκρατημένη αισιοδοξία την οικονομική κρίση και τις επιπτώσεις της στον πολιτισμό της χώρας και πιστεύει στις δυνατότητες και στο μέλλον του ελληνικού κινηματογράφου, που «μπορεί να εκμεταλλευτεί τον απογαλακτισμό του από το κράτος προς όφελός του».

Από τον Λέοναρντ Κοέν στον Νίκο Νικολαΐδη

Πίσω από τους δεσμούς της Toby Lee με την Ελλάδα κρύβεται ένας μύθος. Όχι αρχαιοελληνικός αλλά καλλιτεχνικός: Ο Λέοναρντ Κοέν. Η αγάπη και ο θαυμασμός της για τον διάσημο Καναδό τραγουδοποιό και συγγραφέα ήταν η αφορμή για την πρώτη της επαφή με την Ελλάδα. «Στο Λύκειο είχα πραγματικά τρελαθεί με τον Λέοναρντ Κοέν. Λάτρευα τη μουσική του, τα ποιήματά του, τα μυθιστορήματά του... Κάποια στιγμή, διάβασα ότι στις αρχές της δεκαετίας του '60 ο Λέοναρντ Κοέν αποσύρθηκε στην Ύδρα, όπου αγόρασε ένα νησιώτικο σπίτι για σκέψη και περισυλλογή. Είδα τις φωτογραφίες του από την Ύδρα και... αυτό ήταν!», θυμάται η Toby. «Ενθουσιάστηκα με τα τοπία, την ομορφιά, το φως, τη θάλασσα. Όλα έμοιαζαν τόσο συνδεδεμένα με τη μουσική και τα ποιήματα του Κοέν. Ήταν μια αποκάλυψη. Ένας κόσμος τόσο ξένος αλλά τόσο ρομαντικός. Σκέφτηκα τότε ότι έπρεπε οπωσδήποτε να επισκεφθώ αυτό τον τόπο, να τον ανακαλύψω.»

Με καταγωγή από τη Νότια Κορέα και πατέρα στρατιωτικό, η Toby βρισκόταν σε συχνή μετακίνηση, συναντώντας πολλούς και διαφορετικούς πολιτισμούς. «Είμαι Κορεατομερικανίδα που γεννήθηκα στην Καλιφόρνια, αλλά μεγάλωσα στην Αμερική και στην Ευρώπη. Για κάποια χρόνια παρακολούθησα μαθήματα στο διεθνές σχολείο της πόλης Καστώ κοντά στις Βρυξέλλες, όπου φοιτούσαν παιδιά απ' όλο τον κόσμο. Εκεί γνώρισα τις πρώτες Ελληνίδες φίλες μου και, μαζί τους, την ελληνική γλώσσα, τις συνήθειες και τη μαγειρική», θυμάται. «Μέχρι τότε δεν είχα ιδέα για τη μεσογειακή ζωή. Η Ελλάδα με ενθουσίασε. Μου άρεσε η ελληνική γλώσσα πριν ακόμη τη διδαχτώ. Απολάμβανα το άκουσμά της, τη γραφή της. Γνώριζα ήδη ισπανικά, γι' αυτό οι ήχοι των ελληνικών μου φαίνονταν οικείοι. Ήμουν λοιπόν αποφασισμένη να μάθω περισσότερα για την Ελλάδα και τους ανθρώπους της.»

Κινηματογράφος αλά ελληνικά

Η συνέχεια ήταν σχεδόν προδιαγεγραμμένη. Φοιτήτρια στο Πανεπιστήμιο Κολούμπια της Νέας Υόρκης, η Toby Lee σπούδασε ανθρωπολογία και πήρε ειδικότητα στις νεοελληνικές σπουδές. «Η χαρά μου ήταν οι εργασίες και η γραφή στο ελληνικό αλφάβητο. Μου φαινόταν σαν να ζωγράφιζα, φάνταζε κάτι τόσο διαφορετικό από τα συνηθισμένα. Ήταν απόλαυση να γράφω στα ελληνικά και να μιμούμαι τους ήχους της γλώσσας, πριν καλά καλά μάθω τι σημαίνουν», εξομολογείται. Η Toby αναπολεί τις πρώτες της εμπειρίες από την ελληνική κουλτούρα, στους δρόμους της ομογενειακής παροικίας της Αστόρια, όπου σύχναζε για να συναντήσει τις Ελληνίδες φίλες της και να εξασκηθεί στη γλώσσα. «Χωρίς να γνωρίζω τίποτε για ελληνική μουσική, αγόρασα το πρώτο μου cd, ένα cd της Άννας Βίσση!», λέει γελώντας.

Η "μοιραία" συνάντηση με τον ελληνικό κινηματογράφο έγινε λίγο αργότερα, στο δεύτερο έτος των σπουδών της, το 2004. «Η Ελληνοαμερικανίδα σκηνοθέτης Βάλερι Κοντάκος συνεργαζόταν τότε με το Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης για τις προβολές κάποιων από τις ταινίες εκείνης της χρονιάς στη Νέα Υόρκη», εξηγεί η Toby. «Η καθηγήτριά μου στα ελληνικά βρήκε το γεγονός καλή ευκαιρία για άσκηση στη γλώσσα και μου πρότεινε να προσπαθήσω να παρακολουθήσω ολόκληρη μια ελληνική ταινία. Έτσι, βρέθηκα σε έναν μικρό κινηματογράφο, σε μια γειτονιά της Νέας Υόρκης, γεμάτο από κόσμο διαφόρων εθνικοτήτων, όχι μόνο Έλληνες. Ειλικρινά εντυπωσιάστηκα. Αναρωτήθηκα ποιο είναι αυτό το μακρινό φεστιβάλ που ταξιδεύει. Πώς τα καταφέρνει; Ποιοι είναι οι θεατές του; Ποιες είναι οι ταινίες του;»

Αν και η πρώτη ελληνική ταινία που παρακολούθησε δεν συγκαταλέγεται στις εύκολες επιλογές (*Θα σε δω στην κόλαση, αγάπη μου*, του Νίκου Νικολαΐδη), η Toby Lee επέμεινε ελληνικά. Το επόμενό της βήμα ήταν ένα μεταπτυχιακό στη νεοελληνική λογοτεχνία στην Οξφόρδη, όπου καλλιέργησε εντονότερα το ενδιαφέρον της για τον ελληνικό πολιτισμό και, ειδικότερα, για το σινεμά, μέσα από σχετικά μαθήματα και σεμινάρια. Η διδακτορική διατριβή για το Φεστιβάλ Κινηματογράφου ήρθε σαν φυσική συνέχεια, στο Τμήμα Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου του Χάρβαρντ, όπου η Toby Lee εκπονεί σήμερα το διδακτορικό της ως υπότροφος του Ιδρύματος Fullbright, υπό την εποπτεία ενός διακεκριμένου καθηγητή ανθρωπολογίας, του Michael Herzfeld.

Κάτοικος Θεσσαλονίκης

Η Toby Lee βρέθηκε για πρώτη φορά στη Θεσσαλονίκη το 2005, με σκοπό να παρακολουθήσει από κοντά το Φεστιβάλ Κινηματογράφου. Στην πόλη εγκαταστάθηκε τρία χρόνια αργότερα, το φθινόπωρο του 2008, οπότε και άρχισε επισήμως την έρευνα πεδίου για τη διατριβή της.

Προκειμένου να γνωρίσει καλύτερα το ερευνητικό της αντικείμενο, η Toby εργάστηκε στο Φεστιβάλ Κινηματογράφου σε πολλές και διαφορετικές θέσεις: Ως συντονίστρια επαγγελματικών συζητήσεων στο πλαίσιο του φετινού «Just Talking», ως εθελόντρια σε διάφορες κινηματογραφικές δράσεις (διεθνές γραφείο Τύπου και Balkan Fund), ενώ παράλληλα συμμετείχε στην ερευνητική ομάδα της επετειακής έκδοσης για τα 50 χρόνια Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης, που εκδόθηκε τον περσινό Νοέμβριο.

Η Toby Lee είναι σήμερα η πιο αναγνωρίσιμη φιγούρα στον κινηματογραφικό κόσμο της Θεσσαλονίκης. Όχι λόγω της ασιατικής της καταγωγής, αλλά χάρη στην αγάπη της για το σινεμά, για τη Θεσσαλονίκη και το Φεστιβάλ της.

«Ξεκίνησα την έρευνά μου στην Αθήνα από τα γραφεία του Φεστιβάλ. Όμως σύντομα κατάλαβα ότι δεν με ενδιέφερε μια γραφειοκρατική προσέγγιση του Φεστιβάλ, που θα περιοριζόταν σε επίπεδο διοικητικής δομής και οργάνωσης. Εξάλλου, υπάρχει ήδη σημαντική βιβλιογραφία στο πεδίο των κινηματογραφικών σπουδών για το πώς λειτουργεί οργανωτικά ένα διεθνές φεστιβάλ, οπότε δεν είχε ιδιαίτερο ενδιαφέρον να ασχοληθώ με κάτι τέτοιο», τονίζει η Toby.

«Όταν ήρθα στη Θεσσαλονίκη, η έρευνά μου πήρε σάρκα και οστά. Μιλώντας με τους ανθρώπους του Φεστιβάλ, τους κινηματογραφιστές αλλά και το κοινό της πόλης, συνειδητοποίησα ότι εκείνο που δεν είχε ακόμη μελετηθεί ήταν η ζωντανή σχέση του Φεστιβάλ με τον περίγυρό του. Η σχέση του με τους άλλους πολιτιστικούς φορείς. Με το κράτος. Με τους χορηγούς του. Με τους φοιτητές και τους εθελοντές. Με τους σινεφίλ. Με τους φανατικούς φίλους του Φεστιβάλ, που καταφθάνουν κάθε Νοέμβριο στη Θεσσαλονίκη, από την Ελλάδα και το εξωτερικό, για να το παρακολουθήσουν. Όλες αυτές οι σχέσεις συνθέτουν το ίδιο το Φεστιβάλ», παρατηρεί.

Φεστιβάλ εν μέσω κρίσης

Τα έντονα κοινωνικά γεγονότα του Δεκεμβρίου του 2008 στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη πρόσθεσαν νέες οπτικές στην έρευνα. «Έτυχε να βρίσκομαι στην Αθήνα όταν συνέβησαν τα επεισόδια του Δεκεμβρίου. Ξαφνικά βρισκόμουν σε μια χώρα σε μεγάλη αναταραχή. Η Ελλάδα μπήκε σε μια μεγάλη φάση αλλαγών και ανακατατάξεων, οι πολιτικές και οικονομικές εξελίξεις ήταν ραγδαίες. Μου ήταν πλέον ξεκάθαρο ότι κάτι αλλάζει στην Ελλάδα, που επηρεάζει δραματικά τον πολιτισμό. Το πολιτικό και ιστορικό πλαίσιο που διαμορφώνεται στη χώρα είναι κρίσιμος παράγοντας, διότι το Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης χρηματοδοτείται κυρίως από το κράτος.»

«Εκείνο που ερευνώ στο εξής είναι πώς διαχειρίζεται το Φεστιβάλ την κρίση και τις νέες σχέσεις που αναδύονται: με το κράτος, τους πολιτιστικούς φορείς, τους ανθρώπους του κινηματογράφου και το κοινό της πόλης», εξηγεί η Toby Lee. «Πάρτε για παράδειγμα τους Έλληνες κινηματογραφιστές. Το 2009, στο 50ό Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης, αποφάσισαν να απόσχουν από το ελληνικό τμήμα, αποσύροντας τις ταινίες τους σε ένδειξη διαμαρτυρίας επειδή δεν ψηφίστηκε νέος κινηματογραφικός νόμος. Αυτό κατάργησε στην πράξη τα κρατικά βραβεία του Υπουργείου Πολιτισμού και άλλαξε, έστω και πρόσκαιρα, τη σχέση του Φεστιβάλ με τον ελληνικό κινηματογράφο.»

Η Toby Lee αντιμετωπίζει με σκεπτικισμό τους στενούς δεσμούς κράτους και πολιτισμού. «Σε αντίθεση με την Αμερική, όσοι δουλεύουν για τον πολιτισμό στην Ελλάδα είναι άμεσα συνδεδεμένοι με το κράτος. Είναι μια σχέση εξάρτησης, που θεωρείται δεδομένη όχι μόνο εδώ αλλά σε όλη την Ευρώπη. Κατά τη γνώμη μου, πρόκειται για ένα συγκεκριμένο σύστημα χρηματοδότησης, που χαρακτηρίζεται από μια αντίστοιχη οικονομική πολιτική, η οποία σήμερα αλλάζει.»

«Το συμβόλαιο του πολίτη με το κράτος μεταβάλλεται ριζικά. Η Ελλάδα ζει μια περίοδο κομβικών αλλαγών της δομής της κοινωνικής ζωής. Όταν μιλάμε για κινηματογράφο, πρέπει να σκεφτόμαστε σε ένα ευρύτερο πλαίσιο. Ό, τι και αν γίνει στο χώρο του κινηματογράφου, θα επηρεάσει και θα επηρεαστεί σημαντικά από τη συνολική σχέση του πολίτη με το κράτος», παρατηρεί η Toby Lee. «Τι σημαίνει όμως αυτό; Αποκρατικοποίηση του κινηματογράφου; Αποκρατικοποίηση του πολιτισμού; Κανείς δεν γνωρίζει με σιγουριά την απάντηση. Εκείνο που ζούμε είναι μια τεράστια δομική αλλαγή στο πώς λειτουργεί το κράτος και ο πολιτισμός ως σύστημα.»

Θεσσαλονίκη: Μία πόλη, πολλές ταυτότητες

Νιώθοντας κομμάτι της κοινωνίας της Θεσσαλονίκης, η Toby Lee μιλά για την πόλη και τις διαφορετικές ταυτότητές της. «Δυστυχώς στην Ελλάδα υπάρχει ένα φοβερό ζήτημα συγκεντρωτισμού, που δημιουργεί την ταλαιπωρημένη σχέση Αθήνας-Θεσσαλονίκης. Αυτή αντικατοπτρίζεται στο Φεστιβάλ Κινηματογράφου, δημιουργώντας μια παράδοση γεωπολιτισμική ταυτότητα: Από τη μια πλευρά, πρόκειται για το μεγαλύτερο ελληνικό φεστιβάλ κινηματογράφου, είναι δηλαδή ένα πολιτιστικό γεγονός εθνικής εμβέλειας. Από την άλλη πλευρά όμως, το Φεστιβάλ γεννήθηκε και παραμένει γεωγραφικά στη Θεσσαλονίκη, φέρει το όνομα της πόλης στον τίτλο του και είναι απόλυτα ταυτισμένο μαζί της».

Η Toby Lee βλέπει στο Φεστιβάλ Κινηματογράφου μια μικρογραφία της πολυσυλλεκτικής —ενίοτε και αντιφατικής— ταυτότητας της Θεσσαλονίκης. «Με όρους πολιτισμικής γεωγραφίας, η Θεσσαλονίκη είναι μια πόλη με έντονο κοσμοπολίτικο χαρακτήρα. Μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα ήταν σταυροδρόμι λαών και πολιτισμών. Σήμερα, κάποιοι τη θεωρούν συντηρητική και επαρχιακή πόλη. Κάποιοι άλλοι τη χαρακτηρίζουν ανοιχτή και κοσμοπολίτικη. Εγώ πιστεύω ότι στην πόλη συνυπάρχουν και οι δύο τάσεις», υποστηρίζει η Toby.

«Το ίδιο συμβαίνει και με το Φεστιβάλ Κινηματογράφου. Σε πρώτο επίπεδο είναι ένα διεθνές φεστιβάλ, υπό την έννοια της αναγνωρισμένης παρουσίας του στον παγκόσμιο χάρτη των πολιτιστικών φεστιβάλ. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, το Φεστιβάλ έχει έντονο βαλκανικό χαρακτήρα, με ανάλογες δράσεις που τον αναδεικνύουν, όπως είναι π.χ. το Balkan Fund. Ταυτόχρονα, έχει και έντονο μεσογειακό χαρακτήρα, όπως επίσης και ξεχωριστή θέση στα κινηματογραφικά φεστιβάλ της Νοτιοανατολικής Ευρώπης.

Σε ένα άλλο επίπεδο όμως, το Φεστιβάλ Κινηματογράφου μοιάζει έντονα τοπικό, διότι η εξέλιξή του ταυτίζεται με τη Θεσσαλονίκη. Ταυτόχρονα, παραμένει πανελλαδικής σημασίας, η οποία γίνεται ορατή από το γεγονός ότι ο οργανισμός του Φεστιβάλ διατηρεί γραφεία και στην Αθήνα, ενώ πολλοί από τους εργαζομένους του διαμένουν μόνιμα στην πρωτεύουσα.»

Σύμφωνα με την Toby Lee, «καμιά από τις παραπάνω ταυτότητες δεν υπερισχύει έναντι των άλλων. Εξαρτάται κάθε φορά από την οπτική που υιοθετεί κανείς. Η ταυτότητα της πόλης και του Φεστιβάλ είναι ένα ζήτημα που βρίσκεται διαρκώς σε εξέλιξη.»

Ουδέν κακόν αμιγές καλού

Με το βλέμμα του κοινωνικού ανθρωπολόγου, η Toby Lee εξηγεί τα ... θετικά της οικονομικής κρίσης, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά την επιστημονική έρευνα. «Η Ελλάδα βρίσκεται σήμερα στο προσκήνιο, διότι έχει γίνει το πρώτο ζωντανό πείραμα της οικονομικής κρίσης στην Ευρώπη. Αν και ακούγεται παράδοξο, νιώθω πολύ τυχερή που κάνω σήμερα επιστημονική έρευνα στην Ελλάδα. Έχει εξαιρετικό ενδιαφέρον να δει κανείς τις εξελίξεις, που μπορεί να μην είναι και τόσο απαισιόδοξες όσο φαντάζονται μερικοί. Αν δούμε τα πράγματα από μια ευρύτερη και πιο διαχρονική σκοπιά, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι δεν πρόκειται τόσο για κρίση όσο για μια έντονα μεταβατική φάση, μια περίοδο μεγάλων αλλαγών για την Ελλάδα και την Ευρώπη.»

Η Toby Lee εμφανίζεται εξίσου αισιόδοξη για το μέλλον του ελληνικού κινηματογράφου. «Εδώ και χρόνια, το Φεστιβάλ Κινηματογράφου ήταν κομβικό σημείο για την τύχη των ελληνικών ταινιών. Η πρόσφατη αποχή των Ελλήνων κινηματογραφιστών από το Φεστιβάλ αλλάζει τα δεδομένα. Αν η σχέση των Ελλήνων δημιουργών με το Φεστιβάλ αρχίσει να μεταβάλλεται, θα αλλάξει αυτομάτως και η γεωπολιτισμική ταυτότητα του Φεστιβάλ», παρατηρεί.

Το μέλλον του ελληνικού κινηματογράφου

Η Toby Lee πιστεύει στις δυνάμεις της νεότερης γενιάς Ελλήνων σκηνοθετών, πολλοί από τους οποίους «είτε έχουν σπουδάσει είτε έχουν ζήσει στο εξωτερικό. Είναι Έλληνες, αλλά ταυτόχρονα και Ευρωπαίοι, σκηνοθέτες, που γνωρίζουν το σύστημα των συμπαραγωγών στο οποίο στηρίζεται η κινηματογραφική παραγωγή. Αν από την Ελλάδα εξαφανιστεί η κρατική χρηματοδότηση των ταινιών, μπορεί τελικά τα πράγματα να μην είναι και τόσο τραγικά. Ο ελληνικός κινηματογράφος θα επιβιώσει. Εξάλλου, το κράτος δεν επένδυσε ποτέ σημαντικά χρήματα στο ελληνικό σινεμά. Μπορεί κάποιες ταινίες να μη γίνουν, αλλά σίγουρα ο κινηματογράφος θα προχωρήσει», υποστηρίζει η Toby.

Άλλωστε, το πιο ισχυρό παράδειγμα αντίστασης στην κρίση είναι για την Toby Lee το ίδιο το Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης. «Πρόκειται για μια εντυπωσιακή συνέχεια πενήντα χρόνων χωρίς διακοπή. Το Φεστιβάλ βίωσε πολύ δύσκολες πολιτικές και κοινωνικές καταστάσεις για τη χώρα, αλλά και για τον ελληνικό κινηματογράφο (Δικτακτορία, Πολυτεχνείο, Κυπριακό κτλ.). Σκεφθείτε ότι στη Χούντα το Φεστιβάλ ήταν μόλις επτά ετών. Θα περίμενε κανείς να καταργηθεί, όμως παρέμεινε ζωντανό και μαχητικό. Όσοι το ακούν στο εξωτερικό, εκπλήσσονται. Ιδιαίτερα για μια χώρα σαν την Ελλάδα, με τόσο ταραχώδη ιστορία. Γι' αυτό, τίποτε δεν αποκλείεται.» ■

της **Ευθυμίας Γεωργιάδου-Κούντουρα**
Ιστορικού Τέχνης, καθηγήτριας στο Α.Π.Θ.

Βλέμμα και παράλλαξη

Οι Δεσμώτες του Λούβρου και οι σαβανωμένες κόρες της Ακρόπολης

Η Photobiennale / 21η Διεθνής Φωτογραφική Συνάντηση με θέμα «Τόπος», που διοργάνωσε το Μουσείο Φωτογραφίας της Θεσσαλονίκης, από τον Απρίλιο έως τον Σεπτέμβριο 2010, ήταν μια ευκαιρία για τους Θεσσαλονικείς αλλά και για τους επισκέπτες της πόλης να δουν ενδιαφέρουσες εκθέσεις φωτογραφίας, σε μουσεία και ιδιωτικές αίθουσες τέχνης. Η ματιά των φωτογράφων άλλοτε αναδεικνύει καινούργια θέματα και άλλοτε μας εκπλήσσει με απροσδόκητες εκδοχές ήδη γνωστών θεμάτων.

Ξεχώρισα και θα αναφερθώ σε δύο από τις πολλές εκθέσεις, οι οποίες, κατά τη γνώμη μου, παρουσιάζουν σχέσεις και αντιθέσεις μεταξύ τους, καθώς και οι δύο έχουν κοινό γνώρισμα τη φωτογράφηση αγαλμάτων σε μουσεία. Πρόκειται για τους «Δεσμώτες του Λούβρου» του ΄Αρι Γεωργίου, στην γκαλερί «Λόλα Νικολάου» (13-30 Απριλίου 2010) και τη «Μετοίκηση» της Λίζης Καλλιγά, στο Κέντρο Σύγχρονης Τέχνης του Κρατικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης Θεσσαλονίκης (24 Απριλίου-5 Ιουνίου 2010).

Η φωτογραφική εγκατάσταση του ΄Αρι Γεωργίου έχει μεταφερθεί στις προθήκες του ΟΤΕ, επί της οδού Καρόλου Ντηλ, όπου τον τελευταίο χρόνο προβάλλονται έργα σημαντικών καλλιτεχνών, τα οποία μπορούν ν' απολαύσουν οι περαστικοί, χάρη στην αξιέπαινη πρωτοβουλία του Οργανισμού να προσφέρει μια καλλιτεχνική οπτική ανάσα" στο μολυσμένο, ποικιλοτρόπως, αστικό περιβάλλον. Η εγκατάσταση των φωτογραφιών του ΄Αρι Γεωργίου σημασιοδοτείται από την αντιπαράθεση τεσσάρων κορμών αντρικών μανιεριστικών γλυπτών με ισάριθμες ολόσωμες ζωντανές γυναικείες

φιγούρες που εισβάλλουν ανέμελα στον μουσειακό χώρο.

Τα μπρούντζινα αγάλματα που επέλεξε ο καλλιτέχνης να φωτογραφίσει, ακέφαλα και ακρωτηριασμένα, χαρακτηρίζονται ως «Σκλάβοι» και εκτίθενται στην αίθουσα Richelieu, στο ισόγειο του Λούβρου. Είναι έργα που σχεδίασε και φιλοτέχνησε ο μανιεριστής γλύπτης Pierre Franqueville (1548-1615), κατά παραγγελία της βασίλισσας Μαρίας των Μεδίκων, για τις τέσσερις γωνίες του βάθρου του έφιππου ανδριάντα του συζύγου της βασιλιά Ερρίκου IV της Γαλλίας, που στήθηκε το 1635 στο Pont-Neuf στο Παρίσι. Ωστόσο, ο Franqueville δεν κατόρθωσε να ολοκληρώσει το έργο και το αποτελείωσε ο μαθητής και γαμπρός του Francesco Bordoni (1580-1654). Ο Γάλλος γλύπτης, που μαθήτευσε στη Φλωρεντία, κοντά στον εξιταλισμένο συμπατριώτη του Gianbologna, έχει επηρεαστεί από τους «Σκλάβους» του Μιχαήλ Αγγέλου που προορίζονταν για το ταφικό μνημείο του Πάπα Ιουλίου ΙΙ, ενώ τα έργα του παρουσιάζουν ομοιότητες και με ανάλογα έργα του Ολλανδού γλύπτη που έζησε στο Παρίσι Martin van den Bogaert ή Desjardins (1637-1694).

Ο έφιππος ανδριάντας και τα ανάγλυφα της Βάσης καταστράφηκαν στη διάρκεια της Επανάστασης, το 1792 —το μέταλλό τους χρησιμοποιήθηκε για να γίνουν κανόνια—, οι τέσσερις όμως μορφές του βάθρου διασώθηκαν και, μετά από διάφορες μετακινήσεις, από το 1817 βρίσκονται στο Λούβρο.

Τα εντυπωσιακά αγάλματα παρίσταναν τα έθνη που υπόταξε με τα όπλα αλλά και με την πολιτισμική ανωτερότητα ο βασιλιάς της Γαλλίας, ώστε να τονιστεί η δύναμη της μοναρχίας. Η ηλικιακή διαφορά των τριών μορφών —νέος, ώριμος, ηλικιωμένος— και η παρουσία ενός νέγρου οδήγησαν και σε άλλες ερμηνείες.

Αδιάφορος για την προϊστορία των μπρούντζινων αγαλμάτων και τις ερμηνείες των ιστορικών της τέχνης, ο ΄Αρις Γεωργίου, «παντελώς απαίδευτος, πτωχός και έρημος φωτογράφος στο Λούβρο, ανακάλυψε την απαλότητα των αγαλμάτων της Αναγέν-

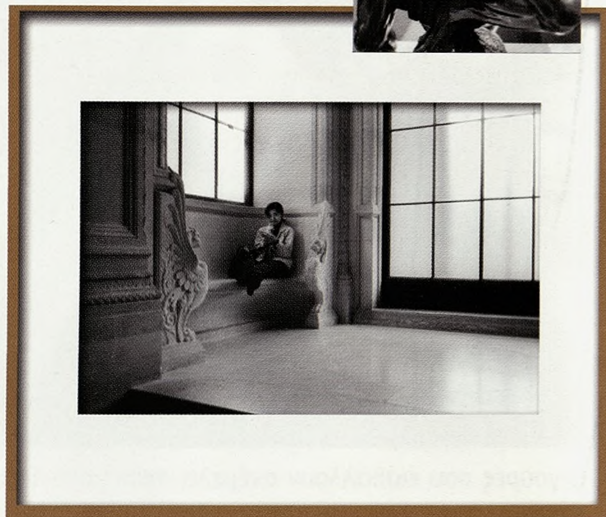
νησης», όπως ο ίδιος "προκλητικά" ισχυρίζεται. Επέλεξε δε να τα φωτογραφίσει ακρωτηριασμένα, εμμένοντας στην πλαστικότητα του κορμού και στις φωτοσκιάσεις των καλοσχηματισμένων μυών, και να τα παρουσιάσει ασφυκτικά εγκιβωτισμένα, χωρίς πλαίσιο, άλλη μια φορά δεσμώτες του φακού, χωρίς δυνατότητα ολοκλήρωσης ή διαφυγής. Στις φωτογραφίες που ολοκληρώνουν την εγκατάσταση, μικρότερου μεγέθους και με πλαίσιο, οι μοναχικές επισκέπτριες του Λούβρου, ζωντανές, αρτιμελείς και ανέμελες, κινούνται ή ρεμβάζουν, μέσα σ' ένα διάχυτο φως. Ασπρόμαυρες φωτογραφίες και οι μεν και οι δε, μεγάλες και ακαδράριστες οι Δεσμώτες, αναπαριστούν έργα τέχνης και διεκδικούν ισότιμη μεταχείρηση με αυτά, μικρότερες και κλασικά καδραρισμένες οι φωτογραφίες με τους δεσμώτες-επισκέπτες, παραπέμπουν σε τυπικές εκθέσεις φωτογραφίας.

Μέσα από σειρά αντιπαραθέσεων που αναπτύσσονται και τονίζονται μεταξύ των δύο συνόλων, τη διαφοροποιημένη κλίμακα, το ανόμοιο καδράρισμα, τη συνύπαρξη του ανθρώπου με ένα έργο τέχνης, την ελεύθερη διάθεση με τον υποχρεωτικό εγκλεισμό, διαφαίνεται ταυτόχρονα κι ένα συγκαλυμμένο ειρωνικό και αυτοκριτικό σχόλιο του καλλιτέχνη για τις φιλόδοξες προθέσεις των φωτογράφων, αλλά και για τη σύγχυση του κοινού, των συλλεκτών και των κριτικών μπροστά στα έργα της σύγχρονης τέχνης.

Το αρχαϊκό κάλλος και το σεμνό ήθος των Κορών της Ακρόπολης είχαν επανειλημμένα προσελκύσει το ενδιαφέρον των φωτογράφων από τον 19ο αιώνα και τις πρώτες φωτογραφικές απόπειρες. Στα χρόνια του Μεσοπόλεμου η Nelly's πραγματοποίησε μια δραματική, από άποψη φωτοσκιάσεων, φωτογράφηση και λίγο αργότερα η Βούλα Παπαϊωάννου, με τη δική της ματιά, επιχείρησε να βελτιώσει την ποιότητα των καρτών που απεικόνιζαν τα εκθέματα του Μουσείου.

Τελείως διαφορετική και κάτω από ιδιαίτερες συνθήκες, συγκινησιακά φορτισμένη, είναι η τελευταία επί του Βράχου φωτογράφηση που επιχείρησε η Λίζη Καλλιγά.

Οι εικοσιπέντε φωτογραφίες με τις "σαβανωμένες" αρχαϊκές κόρες του παλιού Μουσείου της Ακρόπολης, έτοιμες να εγκαταλείψουν την εστία τους, τονίζουν τη μετάβαση, βρίσκονται μετέωρες, στο μεταίχμιο, σ΄έναν μη-χώρο, μια κι έχουν μετακινηθεί από τις θέσεις τους, δεν έχουν όμως ακόμη βρει τη θέση τους στη νέα πολυτελή και σύγχρονη κατοικία τους. Σύμφωνα με τη μαρτυρία της καλλιτέχνιδας, «όταν άρχισε η προετοιμασία για τη μεταφορά τους, έζησα από κοντά μια πολύ σημαντική και μοναδική εμπειρία. Ο χώρος είχε μεταβληθεί σε μια μεγάλη αίθουσα νοσοκομείου-χειρουργείου. Συντηρητές και αρχαιολόγοι με άσπρα γάντια περιτριγύριζαν τα αρχαία αντικείμενα, με ησυχία και με τις οδηγίες ενός άψογα καλομελετημένου σχεδίου, εκτελούσαν τις εργασίες που έπρεπε. Ετοιμαζόντουσταν για τον εγκιβωτισμό τους, το καθένα ξεχωριστά, έτσι ώστε να μεταφερθούν ασφαλή, με τον γερανό, από τον Ιερό Βράχο στο Νέο Μουσείο που βρίσκεται από κάτω. Τυλιγμένα στα πανιά τους, τα αγάλματα γινόντουσταν μυστηριώδη και με έναν παράξενο τρόπο τα έβλεπα σα να ήταν ζωντανά κάτω από το λευκό ύφασμα που τα σκέπαζε. Με το μυαλό μου έφτιαχνα παραμύθια και ιστορίες, με τη μηχανή μου προσπαθούσα να κάνω εικόνα όλα αυτά που έβλεπα και αισθανόμουν... ΄Ηθελα να κρατήσω κάτι από την παλιά ατμόσφαιρα ενός χώρου πολύ σημαντικού, ιστορικού αλλά και για μένα συναισθηματικά φορτισμένου, γιατί ήταν το αγαπημένο μου μουσείο... Είχα σταθεί ιδιαίτερα στην αίθουσα με τις Κόρες, κοιτώντας τες γύρω γύρω με μεγάλη προσοχή στην κάθε τους λεπτομέρεια... Η αισθητική του χώρου της δεκαετίας του '50, μαζί με το υπέρτατο κάλλος των αρχαϊκών αγαλμάτων, δημιουργούσε μια ατμόσφαιρα πολύ ιδιαίτερη. ΄Ηξερα ότι η νέα τους τοποθέτηση στο Νέο Μουσείο θα έδινε άλλη εντύπωση, σίγουρα πολύ διαφορετική. Η παρούσα κατάσταση θα ήταν οριστικά παρελθόν πια... Επιπλέον, το γεγονός ότι αυτές οι Κόρες θα έφευγαν από τον Βράχο της Ακρόπολης, για πρώτη φορά τώρα μετά από 2.500 χρόνια, έδινε έναν τόνο μελαγχολίας στη σκέψη μου, τις φανταζόμουν να ξεριζώνονται από τον φυσικό τους χώρο».

Στις αισθαντικές φωτογραφίες της Λίζης Καλλιγά, οι σαβανωμένες Κόρες, έτοιμες για την εξόδιο τελετή, δεν είναι φαντάσματα που προκαλούν τρόμο αλλά πλάσματα που προξενούν απορία μαζί με θαυμασμό. Τα υφάσματα που τις περιβάλλουν δεν ακυρώνουν την υπόσταση και το σφρίγος των αριστουργημάτων που καλύπτουν. Κάτω από τις πτυχώσεις και τα υλικά συσκευασίας, ανάλογα με τη γωνία λήψης και τα παιχνίδια του φωτισμού, μέσα σ' έναν αφηρημένο και ουδέτερο χώρο, οι καλυμμένες μορφές αναδεικνύονται περισσότερο αποκαλυπτικές παρά κρυπτικές, ιερατικές και σεβαστικές, όπως έχουμε συνηθίσει από ανάλογες μορφές της θρησκευτικής αλλά και της κοσμικής τέχνης, κυρίως σε επιτύμβια μνημεία. Ο Βενετσιάνος γλύπτης Antonio Corradini (1668-1752) χρησιμοποίησε γυναικείες μορφές σκεπασμένες με πέπλα για τις προσωποποιήσεις Αρετών, όπως η Αλήθεια ή η Αιδώς.

Με ποιόν τρόπο συνδιαλέγονται οι φωτογραφίες του ΄Αρι Γεωργίου και της Λίζης Καλλιγά; Και οι δύο φωτογραφίζουν αγάλματα σε μουσεία.

Η αφήγηση για τον ΄Αρι Γεωργίου εξελίσσεται σε διάλογο, ενώ για την Λίζη Καλλιγά μετατρέπεται σε ενδοσκοπικό μονόλογο. Τα αγάλματα του Λούβρου είναι δεσμώτες ενός χώρου στον οποίον δεν ανήκουν, αδιάφορο μάλλον θέαμα για πολλούς επισκέπτες, εκτός βέβαια από τον καλλιτέχνη που τους χάρισε όλη την προσοχή του. Οι Κόρες της Ακρόπολης, σαβανωμένες εγκαταλείπουν τον Βράχο με τον οποίον έχουν ταυτιστεί επί αιώνες για μια μετοίκηση, για μια μετάβαση σε μια νέα κατάσταση.

Και στις δύο περιπτώσεις, ο δημιουργικός οίστρος και η ευαισθησία των καλλιτεχνών κατόρθωσαν, δια μέσου του φωτογραφικού φακού, να δώσουν νέες διαστάσεις σε γνωστά έργα και να υποβάλουν καινούργια νοήματα, συγκινήσεις και κριτικά σχόλια με τους ευφάνταστους συσχετισμούς που επινόησαν. ■

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

• Eric Auzoux, *΄Αρις Γεωργίου, Δεσμώτες του Λούβρου*, Camera Obscura, Θεσσαλονίκη 2005

• *Μετοίκησις-Λίζη Καλλιγά*, Κατάλογος έκθεσης, Κρατικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης 24.04-06-06.2010

του **Γρηγόρη Πασχαλίδη**
Αναπληρωτή καθηγητή Α.Π.Θ.

Το πολιτικό ασυνείδητο της εικόνας

ΗΡΑΚΛΗΣ ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ

Ἡ χώρα τοῦ Marlboro καὶ ἡ χλιαρὴ ἄγρια Δύση

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ

Ηρακλή Παπαϊωάννου,
Η χώρα του Marlboro και η χλιαρή άγρια Δύση.
Εκδ. Άγρα, 2009, 152 σελ.

Στην *Αμερική* (1912-14), ο Φραντς Κάφκα διηγείται την ιστορία του δεκαεξάχρονου Καρλ Ρόσμαν που μεταναστεύει στην Αμερική, για να αποφύγει τον εγκλεισμό του σε μια ευρωπαϊκή φυλακή. Ο Κάφκα φαντάζεται τον ήρωά του να αντιμετωπίζει αρχικά τα υπολείμματα της παράλογης ευρωπαϊκής γραφειοκρατίας —η πρώτη δουλειά που βρίσκει είναι στο ξενοδοχείο «Δυτικό» (Occidental)—, αλλά να επιτυγχάνει τελικά την ελευθερία του παίρνοντας το δρόμο για τη Δύση. Ο Κάφκα δεν επισκέφτηκε ποτέ την Αμερική, αλλά σε αυτό το πρώτο και πιο αισιόδοξο μυθιστόρημά του μοιάζει να αντηχεί η κραυγή «Στην Αμερική!», που, τα προηγούμενα τριάντα χρόνια, είχε οδηγήσει δύο εκατομμύρια Εβραίους της Ανατολικής Ευρώπης, κατατρεγμένους από τα αντισημιτικά πογκρόμ, να μεταναστεύσουν στην υπερπόντια Γη της Επαγγελίας.

Από την Πλατωνική Ατλαντίδα έως τον Κάφκα, τόσο πριν δηλαδή όσο και μετά την ανακάλυψη της Αμερικής, οι Ευρωπαίοι τη φαντάστηκαν, τη μυθοποίησαν, τη δαιμονοποίησαν. Με την αυστηρή έννοια, η Αμερική δεν ανακαλύφθηκε ποτέ αλλά επινοήθηκε, αποτελώντας πάνω απ' όλα ένα κατασκεύασμα της ευρωπαϊκής φαντασίας. Ένα ευρωπαϊκό μύθευμα, επιπλέον, το οποίο είναι ριζικά αμφίσημο. Όπως σημειώνει ο Leo Marx, «το πιό αξιοσημείωτο γεγονός για τον Νέο Κόσμο ήταν η παράδοξη δεκτικότητά του σε ριζικά αντιφατικές ερμηνείες. Εάν η Αμερική φαινόταν να υπόσχεται ό,τι είχαμε πάντα θελήσει, απειλούσε επίσης να εξαλείψει και ό,τι είχαμε επιτύχει».[1] Η Αμερική έγινε, λοιπόν, ο προνομιακός μυθικός τόπος τόσο των ευρωπαϊκών

Με τη διττή ιδιότητά του ως δημιουργού φωτογραφικών εικόνων και μαζί μελετητή τους, ο Ηρακλής Παπαϊωάννου ξέρει να μιλάει με τις εικόνες αλλά και για τις εικόνες. Γιατί το πρόβλημα με τις εικόνες δεν είναι —όπως τις έχουν κατηγορήσει πολλοί— ότι δεν μιλάνε, αλλά ότι λένε πάρα πολλά! Η κατανόηση της πολύτροπης και πολυμήχανης ομιλίας τους απαιτεί, συνεπώς, την εξίσου πολύτροπη και πολυμήχανη ακρόασή της.

ουτοπιών —της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της ισότητας, της ευημερίας, της αφθονίας— όσο και των ευρωπαϊκών δυστοπιών — της εμπορευματοποίησης, του καταναλωτισμού, της εκβιομηχάνισης, της μαζοποίησης, της αλλοτρίωσης, του πολιτισμικού ισοπεδωτισμού. Η δυτική μεθόριος είναι εξίσου κεντρική στο φαντασιακό της Αμερικής και της Ευρώπης, όπως αποδεικνύει η μυθολογία περί Άγριας Δύσης και περί Άγριας Αμερικής αντίστοιχα. Τόσο για την Αμερική όσο και για την Ευρώπη, η κίνηση προς ανατολάς είναι μια κίνηση προς το Παρελθόν και η κίνηση προς δυσμάς μια κίνηση προς το Μέλλον. Εάν τα σύμβολα και οι κώδικες της αμερικανικής μυθολογίας έχουν όντως καταλήξει να γίνουν μέρος της συλλογικής φαντασίας μας, είναι γιατί αυτά στοιχειώνουν τόσο τα όνειρα όσο και τους εφιάλτες μας. Ίσως από αυτήν την οπτική πρέπει να ερμηνεύσουμε τη φαινομενικά υπεροπτική ρήση του Jean Baudrillard, ότι «ίσως η αλήθεια της Αμερικής να μην μπορεί να εμφανισθεί παρά μόνον σε έναν Ευρωπαίο».[2] Για τον Ευρωπαίο η Αμερική αντιπροσωπεύει πάνω απ' όλα μια πρόκληση για αυτογνωσία, για αυτο-ανάλυση, για αυτο-ανακάλυψη.

Στο γύρισμα του 19ου αιώνα, ο διασημότερος Αμερικανός παγκοσμίως, πιο διάσημος ακόμα κι από τον ήρωα του ισπανοαμερικανικού πολέμου και επακόλουθο Πρόεδρο των ΗΠΑ (1901-09) Theodore Roosevelt, ήταν ο Buffalo Bill Cody, ο άνθρωπος που καθιέρωσε τη φιγούρα του καουμπόι και της Άγριας Δύσης ως του δημοφιλέστερου θεάματος της εποχής.[3] Μάλιστα, ο Roosevelt είχε ονομάσει το σώμα των εθελοντών ιππέων που διοικούσε στον πόλεμο Rough Riders, από την ομώνυμη ομάδα έφιππων δεξιοτεχνών που πρωταγωνιστούσε στις παραστάσεις του *Buffalo Bill's Wild West Show* (1883-1913). Ως μέλος ενός πλανόδιου θιάσου σαν κι αυτόν, εξάλλου, ο Καρλ Ρόσμαν, ο ήρωας του Κάφκα, ανακαλύπτει τη γοητεία και την απεραντοσύνη της αμερικανικής Δύσης.

Έναν αιώνα σχεδόν μετά, η φιγούρα που καθιέρωσε ο Buffalo Bill εξακολουθεί να είναι ο πιό παγκόσμια αναγνωρίσιμος εικονογραφικός μύθος. Ο Marlboro Man και η Marlboro Country, η σύγχρονη ανάπλαση, δηλαδή, του ήρωα και της σκηνογραφίας του *Wild West Show* στις διαφημίσεις των τσιγάρων Marlboro, αποτελούν «τη μακροβιότερη και πιο επιτυχημένη παγκοσμίως διαφημιστική εκστρατεία». Στόχος του δοκίμιου του Ηρακλή Παπαϊωάννου είναι να διερευνήσει τη μακροβιότητα και την απήχηση αυτού του εικονογραφικού μύθου, να χαρτογραφήσει τη φανταστική χώρα της Marlboro country και των σκληροτράχηλων κατοίκων της. Η χαρτογράφηση αυτή αναπτύσσεται σε τρία μέρη, το πρώτο εκ των οποίων αφιερώνεται στην πρώιμη ιστορία του εικονογραφικού μύθου της Άγριας Δύσης. Στα μέσα του 19ου αιώνα, η εικόνα της Άγριας Δύσης είχε ήδη αποκτήσει κεντρική θέση στην αμερικανική δημοφιλή λογοτεχνία. Τις δεκαετίες του 1860 και 1870, παράλληλα με τη ζωγραφική εξιδανίκευση της Άγριας Δύσης από τους Albert Bierstandt και Thomas Moran, ξεκινά και η αντίστοιχη φωτογραφική της, η οποία κλιμακώνεται περαιτέρω με τη συστηματική της εκμύθευση από την καινοφανή αφηγηματική μηχανή του κινηματογράφου. Το ουέστερν αποτέλεσε το πρώτο κινηματογραφικό είδος και το πλέον πληθωρικό έως και τα μέσα του 20ού αιώνα. Τις δεκαετίες 1950 και 1960 μάλιστα, το ουέστερν γνωρίζει μια νέα ακμή, κυριαρχώντας όχι μόνο στις κινηματογραφικές αλλά και στις τηλεοπτικές οθόνες. Το 1955, συγκεκριμένα, όταν ο Marlboro Man πρωτοβγαίνει στις διαφημίσεις των τσιγάρων Marlboro, ξεκινά η προβολή του *Gunsmoke*, της πιό μακρόβιας από τις πολυπληθείς τηλεοπτικές σειρές ουέστερν, αρκετές από τις οποίες έκαναν σημαντική καριέρα και στον εξωαμερικανικό κόσμο. Την ίδια χρονιά επίσης, η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας προσχωρεί στο ΝΑΤΟ προκαλώντας ως αντίδραση τη σύναψη του Συμφώνου της Βαρσοβίας. Τα εγκαίνια της διαφημιστικής φυγής στην Άγρια Δύση συμπίπτουν, έτσι, με την επισημοποίηση του κλεισίματος του ανατολικού συνόρου και την ιδεολογική εξίσωση της Δύσης με την έννοια της ελευθερίας.

Στο δεύτερο μέρος του δοκιμίου του, ο Παπαϊωάννου εξετάζει τη θριαμβευτική πορεία που διαγράφει ο Marlboro Man από την εμφάνισή του έως στα τέλη περίπου της δεκαετίας του 1980. Το 1972 η Marlboro έγινε από τελευταία σχεδόν η

πρώτη μάρκα τσιγάρων στην Αμερική, και εκείνη με τις μεγαλύτερες πωλήσεις παγκοσμίως, απολαμβάνοντας την «ισχυρότερη εικόνα εταιρικού προϊόντος τον 20ό αιώνα». Ο Leo Burnett, ο επινοητής όχι μόνο του Marlboro Man και της Marlboro Country (1964), αλλά και των εξίσου θρυλικών μορφών του Τίγρη των δημητριακών Kellogg's (1951) και του Doughboy της εταιρίας τροφίμων Pillsbury (1965), είναι εκείνος που ανακαίνισε εκ βάθρων τη ρητορική της σύγχρονης διαφήμισης, αντικαθιστώντας την εστίαση της στο λόγο και την πληροφορία με την εστίαση στην εικόνα, και ειδικότερα σε μια δραματική εικονοπλασία που συνομιλεί με τα συμβολικά αρχέτυπα στοχεύοντας στο οπτικό ασυνείδητο του κοινού. Γι' αυτό το λόγο, άλλωστε, θεωρείται ως ο διαφημιστής που είναι «υπεύθυνος περισσότερο από κάθε άλλον για τη λαίλαπα των διαφημιστικών εικόνων που μας επιτίθεται σήμερα».[4]

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 και μετά, ωστόσο, οι ολοένα αυστηρότερες διατάξεις της αντικαπνιστικής νομοθεσίας περιόρισαν δραστικά την παρουσία και την αίγλη των θεριακλήδων καουμπόυ. Το τρίτο και τελευταίο μέρος του δοκιμίου αφιερώνεται στο ξέφτισμα του αγριο-δυτικού ρομάντσου της νικοτίνης, αλλά και στην πεισματική επιμονή της εικόνας να επανέρχεται με τρόπους πλάγιους, έμμεσους, όλο και πιο μετωνυμικούς, αποδεικνύοντας την ακατάλυτη αντοχή της ουτοπίας, την αμείωτη γοητεία της δυτικής μεθορίου.

Το δοκίμιο συνοδεύεται από 21 φωτογραφίες του συγγραφέα με θέμα την παρουσία των διαφημίσεων της Marlboro Country στο αστικό τοπίο της Θεσσαλονίκης. Με τη διττή ιδιότητά του ως δημιουργού φωτογραφικών εικόνων και μαζί μελετητή τους, ο Ηρακλής Παπαϊωάννου ξέρει να μιλάει με τις εικόνες αλλά και για τις εικόνες. Γιατί το πρόβλημα με τις εικόνες δεν είναι —όπως τις έχουν κατηγορήσει πολλοί— ότι δεν μιλάνε, αλλά ότι λένε πάρα πολλά! Η κατανόηση της πολύτροπης και πολυμήχανης ομιλίας τους απαιτεί, συνεπώς, την εξίσου πολύτροπη και πολυμήχανη ακρόασή της. Αυτό ακριβώς επιτυγχάνει ο Παπαϊωάννου, που, εκλαμβάνοντας τις διαφημιστικές εικόνες ως «ένα περίπλοκο σύμπλεγμα αισθητικών, ιστορικών και ιδεολογικών προτάσεων», αναπτύσσει μια πολυδιάστατη στρατηγική αποκωδικοποίησής τους. Στο πλαίσιο αυτό αναδεικνύει το γεγονός ότι οι εικόνες όχι μόνον έχουν ιστορία αλλά και ότι φτιάχνουν ιστορία. Ότι, εντέλει, η ανασύνθεση και ανάγνωση της ιστορίας μας ενέχει πριν και πάνω απ' όλα την ανασύνθεση και ανάγνωση του εικονικού αρχείου της. ■

1. Leo Marx, *Machine in the Garden*. Νέα Υόρκη: Oxford University Press, 1964, σ. 45.
2. Jean Baudrillard, *Αμερική*. Μτφρ. Νικόλας Χρηστάκης. Αθήνα: Futura, 2000, σ. 45
3. Larry McMurtry, *The Colonel and Little Missie: Buffalo Bill, Annie Oakley, and the Beginnings of Superstardom in America*. Νέα Υόρκη: Simon & Schuster, 2005, σ. 5-6.
4. Stewart Ewen, «Leo Burnett: Sultan of Sell», *Time*, 7 Δεκεμβρίου 1998.

Άποψη της έκθεσης στους χώρους της Αποθήκης Β1. Διακρίνονται έργα των Tony Cragg, Gilbert & George, Γιάννη Κουνέλλη.

της **Θούλης Μισιρλόγλου**
Ιστορικού Τέχνης
επιμελήτριας εκθέσεων & συλλογών

Ταξίδι στις Ανεύρετες Νήσους

ή

Πίσω από τους αστραφτερούς κρυστάλλους

Dennis Oppenheim, *Study for object with a memory*, 1983.

Σε ένα είδος παραδοξολογίας, οι «Ανεύρετοι Νήσοι» ("Islands Never Found") βρέθηκαν. Μάλιστα, βρέθηκαν, παρόλο που, με τη μεταφορική τους έννοια, δεν χαρτογραφούνται ποτέ ακριβώς, παρά μόνο εντοπίζονται σε μια ενδιάμεση ζώνη ύπαρξης, όπου πρόσωπα και σκιές, καλλιτέχνες και φιλότεχνοι, συναντιούνται με το απροσδόκητο ή το κρυμμένο, το αόρατο ή το καθημερινό, το φανταστικό ή το φαινομενικά κοινότοπο, αγεωγράφητους τόπους και διασκορπισμένους χρόνους που επιφυλάσσει το καλλιτεχνικό έργο.

Για να επεξηγήσουμε την αρχική αινιγματικότητα, το Κρατικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης καλεί "Νήσους" τις «ιδιαίτερες δημιουργικές περιοχές, προσωπικές και μοναδικές, εντός των οποίων οι καλλιτέχνες αντικειμενοποιούν και επικοινωνούν, μέσω της προσωπικής τους γλώσσας και του συστήματος συμβόλων, το υποκειμενικό, ιδεολογικό, φιλοσοφικό, αισθητικό και ιστορικό τους όραμα για τον κόσμο», τη σφαίρα δηλαδή που «κατοικεί η δεξιότητά τους και συνδέεται με κάποια αντίστοιχη τεχνική».

Με την έκθεση «Ανεύρετοι Νήσοι», το ΚΜΣΤ μας καλεί να παρακολουθήσουμε τη συνεχή και προαιώνια μετανάστευση του καλλιτέχνη σε αναζήτηση των "νήσων" του και να ανακαλύψουμε «τις συγκινητικές και δραματικές πτυχές των ατέρμονων ανακαλύψεων, της αναρχικής ελευθερίας και των αντισυμβατικών επινοήσεων, που συνυπάρχουν συχνά με ένα αίσθημα ακαθόριστης δυσαρέσκειας, μια αυτοκαταστροφική μιζέρια, με βάναυσα μαρτύρια και με τη μόνιμα δύσκολη αίσθηση της θλιβερής ατέλειας».

Διάρκεια έκθεσης
28 Ιουνίου-28 Νοεμβρίου 2010
Κρατικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης
Μονή Λαζαριστών
Κολοκοτρώνη 21,
Σταυρούπολη 56430, Θεσσαλονίκη
& Κέντρο Σύγχρονης Τέχνης
Αποθήκη Β1, Λιμάνι Θεσσαλονίκης

Άποψη της έκθεσης στους χώρους της Μονής Λαζαριστών. Διακρίνονται έργα των Richard Long και Ilya Kabakov.

Κι αυτή είναι η μεγάλη, ωραία έκπληξη –να σε ταξιδεύουν χωρίς να στο έχουν υποσχεθεί– και το αληθινό παράδοξο – να σε ταξιδεύουν στους τόπους που δεν υπάρχουν ή σ' εκείνους που εικάζεται πως υπήρχαν, αλλά δεν βρέθηκαν ποτέ. Ή μήπως υπάρχουν και είναι εδώ;

Αν στην *Εφεύρεση του Μορέλ*, του Adolfo Bioy Casares, στο νησί εκτυλίσσεται ένα μεταφυσικό αίνιγμα γεμάτο ψευδαισθήσεις παραγόμενες από ένα φανταστικό μηχάνημα, αν στο παλιότερο *Νησί του δόκτορος Μορώ* του H. G. Wells ο Edward Pendrick εγκαταλείπει το νησί ύστερα από αλλεπάλληλες δολοφονίες και επιστρέφει στον πολιτισμό κουβαλώντας το τραύμα μιας σχεδόν κανιβαλικής εμπειρίας, αν οι *Δέκα μικροί νέγροι* της Agatha Christie, επίσης στο νησί, σκοτώνονταν ο ένας μετά τον άλλο, ενώ όλοι ευθύνονταν για έναν ανθρώπινο θάνατο, η έκθεση του ΚΜΣΤ γίνεται η «Hispaniola», το περίφημο καράβι του *Νησιού των θησαυρών* (Robert Louis Stevenson), που μας πηγαίνει εκεί όπου *δεν* μας υπόσχεται.

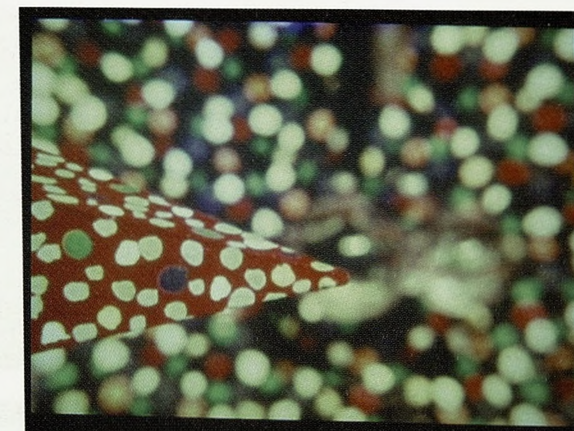
Κι αυτή είναι η μεγάλη, ωραία έκπληξη –να σε ταξιδεύουν χωρίς να στο έχουν υποσχεθεί– και το αληθινό παράδοξο – να σε ταξιδεύουν στους τόπους που δεν υπάρχουν ή σ' εκείνους που εικάζεται πως υπήρχαν αλλά δεν βρέθηκαν ποτέ. Ή μήπως υπάρχουν και είναι εδώ;

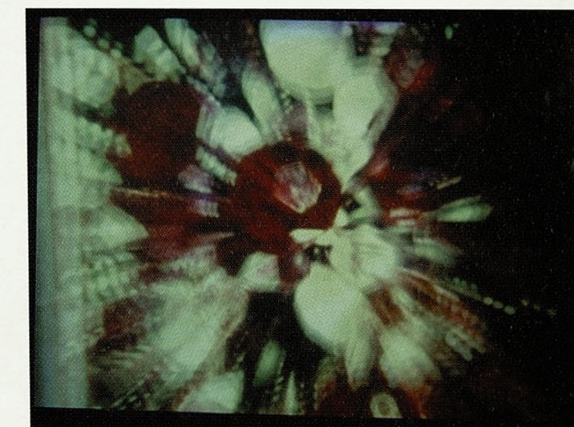
Marina Abramoviç, Alice Aycock, Marina Bolla, Louise Bourgeois, Yves Bresson, Tony Cragg, Danica Dakiç, Latifa Echakhch, Jan Fabre, Hans Peter Feldmann, Gloria Friedmann, Carlos Garaicoa, Gilbert & George, Siobhán Hapaska, Rebecca Horn, Ilya Kabakov, Anselm Kiefer, Kimsooja, Γιάννης Κουνέλλης, Μαρία Λοϊζίδου, Richard Long, Natsuyuki Nakanishi, Maurizio Nannucci, Δημήτρης Ξόνογλου, Luigi Ontani, Dennis Oppenheim, Orlan, Michelangelo Pistoletto, Λουκάς Σαμαράς, Barthélémy Toguo, Στέφανος Τσιβόπουλος, Κώστας Τσόκλης, Mamoru Tsukada, Günther Uecker, Lois Weinberger: Αυτά είναι ονόματα ή νησιά; Είναι η αλφαβητική ταξινόμηση ονομάτων-νήσων ή στεριάς, ό,τι προτιμάτε, όχι μόνο μετά το καλοκαίρι που τέλειωσε, αλλά φάροι παντός καιρού, που είναι αδύνατον να παραλειφθούν, γιατί *σημαίνουν*, δηλώνουν δηλαδή σημασία αυτόματα, με την εκφορά του ονόματός τους, και βεβαίως όχι χωρίς λόγο.

Τα ονόματα αυτά έχουν πολλά σημαινόμενα. Δηλώνουν διαφορετικές και πολλαπλές αφετηρίες, διαφορετικές αναζητήσεις μέσα από διαφορετικούς δρόμους, διαφορετικές εκφράσεις με διαφορετικά μέσα. Κοινός υπόγειος συνεκτικός δεσμός: η ατέρμονη βιωματική αναζήτηση, η χωρίς όρια ταλάντευση στις άκρες του νοήματος, η υπό όρους διαπραγμάτευση με τις κοινωνικές ορίζουσες, η συνειδητή και ασυνείδητη πάλη με τα υλικά της ανθρώπινης κατάστασης.

Η ζωγραφική, το ανθρώπινο σώμα, η επεξεργασμένη εικόνα επιδέχονται επεμβάσεων, προκειμένου να εκπλήξουν, να δημιουργήσουν φαντασμαγορίες και να τις ανατρέψουν, να διευρύνουν τα όρια της τέχνης και της ζωής, της εμπειρίας και του άγνωστου, προκειμένου να αναδημιουργήσουν νοήματα, αλλά και να αντισταθούν στα νοήματα και τις στεγανές ταξινομήσεις.

Τις ατέρμονες μεταθέσεις των ορίων του κόσμου («των κόσμων» για την ακρίβεια) και των συνόρων του

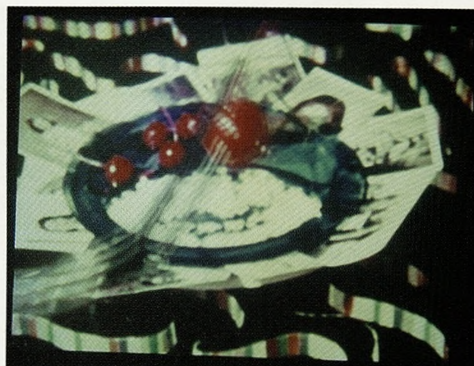

Σκηνές από το βίντεο του Λουκά Σαμαρά, *Self*, 1969.

Σκηνές από το βίντεο του Λουκά Σαμαρά, *Self*, 1969.

σηματοδοτούν και άλλες λέξεις-ονόματα: Βελιγράδι, Harrington, Πάρμα, Παρίσι, Νέα Υόρκη, Saint-Etienne, Liverpool, Wuppertal, Σεράγεβο, Düsseldorf, Μαρόκο, Martigny, Αμβέρσα, Kronach, Aignay-le-Duc, Αβάνα, Λονδίνο, Belfast, Michelstadt, Βερολίνο, Dnjepropetrovsk, Σέρρες, Donaueschingen, Provence, Taegu, Ρώμη, Λεμεσός, Bristol, Τόκιο, Φλωρεντία, Electric City, Los Angeles, Biella, Καστοριά, Καμερούν, Αθήνα, Άμστερνταμ, Βιέννη, Θεσσαλονίκη. Άλλη ταξινόμηση αυτή —σύστημα ανάγνωσης δηλαδή—, καταγωγική, τοπολογική, που δίνει έναν ακόμη άξονα πολλαπλότητας. Εκεί έχουν γεννηθεί ή εκεί ζουν και δημιουργούν οι αντιπροσωπευόμενοι καλλιτέχνες. Εκεί λοιπόν που μπορεί να συναντιούνται όλοι αυτοί οι γεωγραφικοί τόποι με την ατομική και συλλογική καταγωγική μνήμη ή την πολιτισμική εμπειρία, το καλλιτεχνικό έργο και το νόημά του πλουτίζουν. Τα κομμάτια ενός παζλ που δεν τελειώνει πολλαπλασιάζονται και εμείς μπορούμε να ταξιδέψουμε, να φανταστούμε, να γνωρίσουμε.

Καθημερινές τελετουργίες που μαγεύουν, λαβύρινθοι που εκπλήσσουν, καταστάσεις που αμφισβητούνται, έξοδοι που προτείνονται, παιχνίδια σκιών και τυχαιότητας, αυτοσχέδιες γκαλερί στο ύπαιθρο, φόβοι, προβλήματα και λύσεις, ο ουρανός και η θάλασσα πάνω σε έναν πίνακα, ενσώματες μνήμες, μετανάστες, άλμπατρος, η Μεσόγειος, μεταμορφώσεις, ο δρόμος προς την εξορία, το καμακωμένο ψάρι, υπομνήσεις θανάτου, ο εαυτός. Φουσκωτοί πλαστικοί φοίνικες, πέτρες της ερήμου, ο ουρανός και η θάλασσα ξανά, σπίτια που μπορούν να μετατραπούν σε εργαλεία, η φύση και ο πολιτισμός βρίσκονται αντιμέτωπα στις «Ανεύρετες Νήσους» για τους ναυτιλομένους, αλλά και τους ναυαγούς.

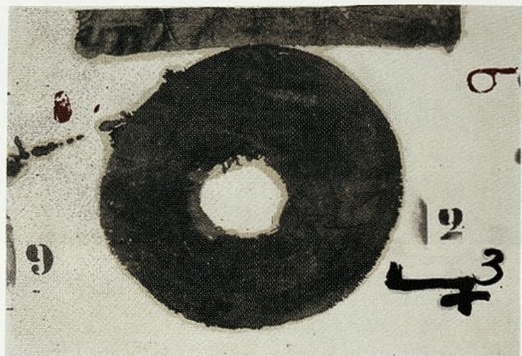
Συγχωρέστε την αποσπασματικότητα ή την ερμητικότητα του λόγου, όμως η έκθεση αυτή του ΚΜΣΤ, όπως και το μεγάλο κομμάτι της σύγχρονης τέχνης, υπονοεί και λέει πολύ περισσότερα από όσα μπορούν εύκολα να εξηγηθούν σε κείμενο περιορισμένων λέξεων. Τα περισσότερα άλλωστε τα λένε οι επιμελητές, Lóránd Hegyi και Κατερίνα Κοσκινά, στον ευσύνοπτο συνοδευτικό κατάλογο. Εδώ λέγονται αυτά που μπορεί να σας παρακινήσουν να δείτε πιο ελεύθερα και με μεγαλύτερη περιέργεια το ταξίδι που προσφέρεται μέσω των καλλιτεχνικών έργων τα οποία έχουν επιλεγεί και παρουσιάζονται στην έκθεση.

Αν το βλέμμα κρύβεται πίσω από αστραφτερούς κρυστάλλους, αν ο κόσμος ανακαλύπτεται ξανά και ξανά, αν στις σκισμένες φωτογραφίες κρύβεται η αγάπη, ο θυμός, η μνήμη, τότε το καλλιτεχνικό Πρόσωπο γίνεται η επιτομή της Νήσου και των διαρκών καλλιτεχνικών μεταστροφών και επινοήσεων. Τότε το καλλιτεχνικό Έργο γίνεται η ουτοπία, το γιουκάλι, η συντριβή, το αγκομαχητό της ύπαρξης, το παιχνίδι, η θάλασσα και, πέραν των μεταφορών, η σταθερή εργασία πάνω στο όριο. Τότε ο Καλλιτέχνης γίνεται ο μάγος, ο εφευρέτης, ο δολοφόνος ή ο κλόουν.

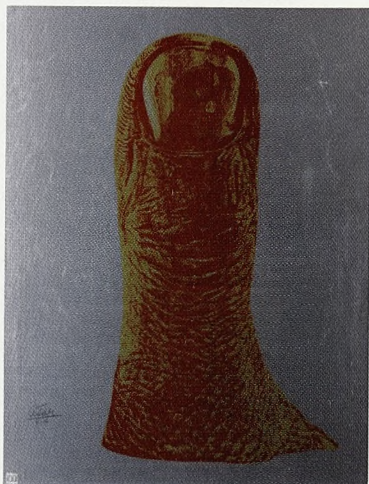
Αν όλα αυτά σας φαίνονται ακατανόητα ή αν δεν τα πιστεύετε όλα, πιστέψτε, για αρχή τουλάχιστον, τον Λουκά Σαμαρά στο εξαιρετικό έργο του *Self* (1969) που παρουσιάζεται μεταξύ των άλλων στην έκθεση του ΚΜΣΤ και "κατοικήστε" την: ταξιδέψτε με το Άλμπατρος του Γιάννη Κουνέλλη, δείτε να ξεδιπλώνεται θεατρικά το Πρόβλημα του Jan Fabre, περπατήστε στα σπασμένα Πεντελικά Μάρμαρα του Richard Long, ακολουθήστε την Kimsooja, οδηγηθείτε προς την Έξοδο της Gloria Friedmann, δείτε με έκπληξη τον εαυτό σας στον καλά κρυμμένο καθρέφτη του Michelangelo Pistoletto. ■

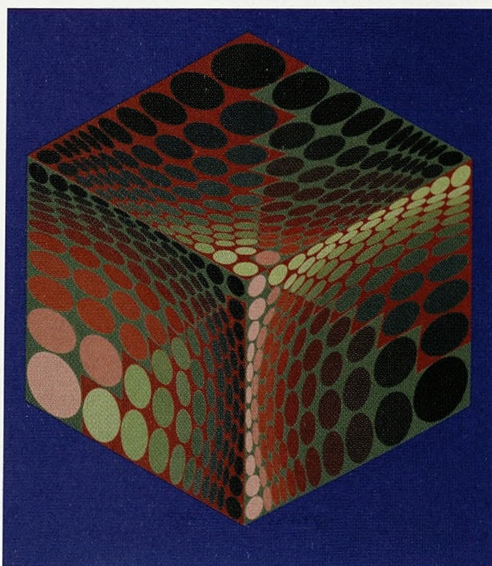
Salvador Dali, *My wife nude contemplating…*, χαλκογραφία

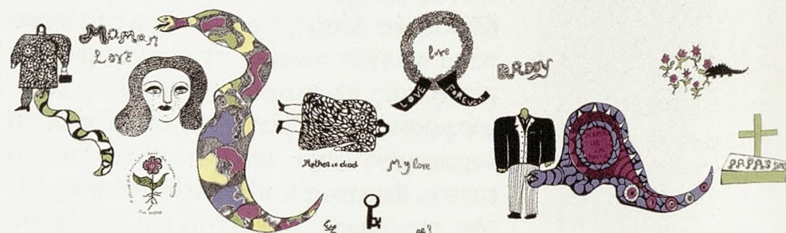
Antoni Tàpies, *Circle Noir / Pi Ixifres*, χαλκογραφία, 1982

Cesar, *Le pouce*, μεταξοτυπία, 1970

Victor Vasarelly, *Photograpfisme*, μεταξοτυπία, 1975

Niki de Saint-Phalle, *Γονείς*, μεταξοτυπία, 1969

της **Αρετής Λεοπούλου**
Ιστορικού Τέχνης-Επιμελήτριας
Κέντρου Σύγχρονης Τέχνης Θεσσαλονίκης

Μία ιδιωτική συλλογή σε δημόσια θέαση ή αλλιώς Ο γύρος του κόσμου της χαρακτικής μέσα σε ένα μουσείο

Réné Magritte, *Le fils de l'homme*, λιθογραφία, 1996

Το γεγονός

Το φθινόπωρο του 2010 έχουμε ραντεβού με τη χαρακτική. Περισσότερα από 300 έργα, μέρος της συλλογής χαρακτικών του Γιώργου Κητή, θα παρουσιαστούν στο Μακεδονικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης. Την επιμέλεια της έκθεσης υπογράφει η Θούλη Μισιρλόγλου και επιστημονικός σύμβουλος είναι ο Ντένης Ζαχαρόπουλος.

Δεν είναι η πρώτη φορά που μέρος αυτής της πλούσιας, διεθνούς, συλλογής παρουσιάζεται στο κοινό. Ο συλλέκτης εδώ και χρόνια έχει αποδείξει ότι χαίρεται να τη "μοιράζεται", καθώς έχει παρουσιάσει τμήματα της συλλογής ξανά στο παρελθόν: το 2006 παρουσιάζοντας χαρακτικά στο Κέντρο Χαρακτικής «Ήλιος» του Δήμου Νεάπολης, και τον Φεβρουάριο του 2010 παρουσιάζοντας έργα ζωγραφικής στο Βαφοπούλειο Πνευματικό Κέντρο.

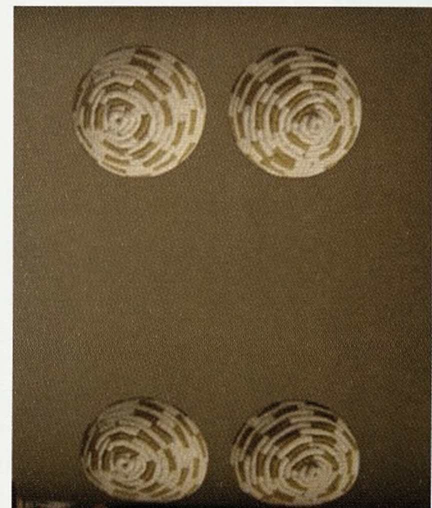
Η προσωπικότητα

Ο Γιώργος Κητής, γιατρός στο επάγγελμα, έχει και ο ίδιος αναφερθεί στα κίνητρα και στις αφετηρίες της στροφής του στη συλλεκτική δραστηριότητα. Σημαντικά γι' αυτόν εφόδια υπήρξαν η «εσωτερική παρόρμηση», η συνεχής ενημέρωση για τις εικαστικές εξελίξεις σε Ελλάδα και εξωτερικό, η γνώση της ιστορίας της τέχνης, με άλλα λόγια μια εμμονή ενασχόλησης με την τέχνη και τη συλλεκτική δραστηριότητα.[1] Όλα αυτά θα τα μοιραστεί με το κοινό στην επερχόμενη έκθεση του ΜΜΣΤ με τον τίτλο «Imprint» («Αποτύπωμα»), που, αν μη τι άλλο, ξεδιπλώνει το εύρος της γνώσης του συλλέκτη στην ιστορία της τέχνης, τόσο της διεθνούς όσο και της ελληνικής. Παράλληλα, στο Τελλόγλειο Ίδρυμα Τεχνών Α.Π.Θ. θα φιλοξενηθεί το τμήμα της συλλογής που απαρτίζεται αποκλειστικά από έργα Ελλήνων καλλιτεχνών και χαρακτών.

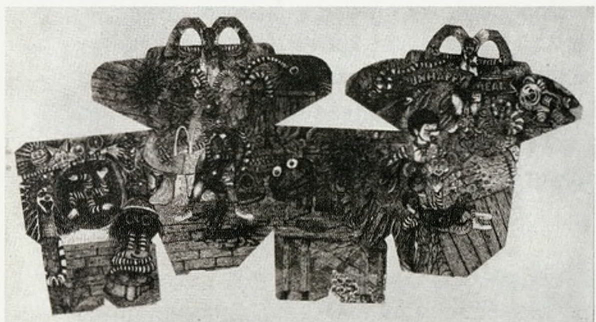
1. Βλ. και συνέντευξη με τον Κώστα Μαρίνο, «Γιώργος Κητής, Ένας εξωστρεφής συλλέκτης», εφημ. *Μακεδονία*, 31.1.2010.

Γιάννης Κουνέλλης, *Χωρίς τίτλο*, λιθογραφία με κολάζ, 1998

Sarah Lucas, *Tits in Space*, μεταξοτυπία, 2009

Dinos & Jake Chapman, *Unhappy meal*, χαλκογραφία, 2004-5

Η έκθεση «Imprint»

Το κοινό θα μπορεί να δει το "αποτύπωμα" της Συλλογής Κητή στο ΜΜΣΤ μέσα από μία ορθά δομημένη σε ενότητες έκθεση. Αφενός οι ενότητες διαμορφώνονται με βάση τις σαφείς και ξεκάθαρες επιλογές του συλλέκτη, αφετέρου το σύνολο της συλλογής αναλύεται και δομείται μέσα από το ερευνητικό βλέμμα του επιστημονικού προσωπικού του ΜΜΣΤ.

Η έκθεση αρθρώνεται στις παρακάτω έξι ενότητες:

Μοντέρνοι καιροί: Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται χαρακτικά έργα από τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα και από "κλασικούς" καλλιτέχνες του Μοντερνισμού, όπως οι Giorgio de Chirico, Raoul Dufy, Natalia Goncharova, Fernand Leger, Renè Magritte, Henry Moore, Amedeo Modigliani, Joan Miro, Salvador Dali, Roberto Matta και άλλοι.

Αφαίρεση: Το πλέον σημαντικό εικαστικό ρεύμα της μεταπολεμικής περιόδου (δεκαετίες '50-'60) θα παρουσιαστεί μέσα από χαρακτικά των Josef Albers, Robert Motherwell, Μάριου Πράσινου, Jean-Paul Riopelle, Θεόδωρου Στάμου, Maria Elena Vieira da Silva, Victor Vasarely και άλλων σημαντικών καλλιτεχνών.

Στην επικράτεια του πραγματικού αντικειμένου: το κοινό θα μπορεί να δει το αντικείμενο και τον ρεαλιστικό ή τον εννοιολογικό του χειρισμό μέσα από την τεχνική της χαρακτικής, καθώς και μέσα από καλλιτεχνικά βιβλία και ποικίλους πειραματισμούς στις εφαρμοσμένες τέχνες, κατά τη διάρκεια των δεκαετιών '60 και '70. Η λίστα των καλλιτεχνών της ενότητας είναι μεγάλη και όλοι οι εκπρόσωποί της εξαιρετικά σημαντικοί. Ενδεικτικά αναφέρονται οι Peter Blake, Cesar, Marcel Duchamp, Richard Hamilton, Jim Dine, Frentisek Gross, R.B. Kitaj, Claes Oldenburg, Eduardo Paolozzi, Λουκάς Σαμαράς, Niki de Saint Phalle, Jean Tinguely, Vladimir Veličković. Επιπλέον, συμπεριλαμβάνονται έργα καλλιτεχνών της εννοιολογικής τέχνης, του μινιμαλισμού και της arte povera όπως π.χ. των Dan Graham, Joseph Kosuth, Γιάννη Κουνέλλη, Sol LeWitt.

New Spirit: Το νέο πνεύμα των "μεταμοντέρνων" δεκαετιών του '70 και του '80, μέσα από χαρακτηριστικά έργα διάσημων καλλιτεχνών του νεοεξπρεσιονισμού και της ζωγραφικής χειρονομίας. Ενδεικτικά αναφέρονται οι Georg Baselitz, Francesco Clemente, Jörg Immendorf, Paul McCarthy, Helmut Middendorf, Mimmo Paladino, Gerhard Richter, A. R. Penck, Raymond Pettibon.

Στην επικράτεια του χώρου: καλλιτέχνες που τους έχει απασχολήσει ο χώρος και το "άνοιγμα" στις τρεις διαστάσεις ήδη από τη δεκαετία του '60, φαίνεται ότι ασχολήθηκαν εκτενώς με ποικίλους πειραματισμούς στη χαρακτική και δοκίμασαν τις δυνατότητές της. Χαρακτηριστικά αναφέρονται οι: Στήβεν Αντωνάκος, Chryssa, Takis, Ilia Kabakov, Louise Bourgeois, Kiki Smith, Günther Uecker, Tony Cragg, είναι κάποιες από τις περιπτώσεις καλλιτεχνών που χαρακτικά τους συμπεριλαμβάνονται στη συλλογή και θα παρουσιαστούν στην έκθεση.

Η τέχνη τώρα: Και σήμερα; Στην εποχή της ψηφιακής αναπαραγωγής του έργου, πόσο έχουν αλλάξει τα πράγματα και πόσο έχουν διευρυνθεί οι δυνατότητες της χαρακτικής; Δείγματα των πειραμάτων αυτών θα μπορεί το κοινό να δει μέσα από έργα των αδερφών Chapman, της Sarah Lucas, του Chris Offili, της Tracey Emin και πολλών άλλων.

Οι ίδιες οι ενότητες αφενός καταδεικνύουν σεβασμό στη δομή των επιλογών του συλλέκτη, αφετέρου αναλύουν περαιτέρω τα δεδομένα της συλλογής. Στα χέρια έμπειρων και άρτιων επιστημονικά ανθρώπων (Θούλη Μισιρλόγλου και Ντένης Ζαχαρόπουλος), κάθε ενότητα φαίνεται ότι είναι προσεκτικά στοιχειοθετημένη και διαμορφωμένη· και είναι σαφές ότι η επιμελητική προσέγγιση στη συλλογή είναι ερμηνευτική σε πολλά επίπεδα.

Παρουσιάζονται χαρακτικά διαφορετικών τεχνικών και άλλες εφαρμογές (εικαστικά βιβλία, αφίσες, εικονογραφήσεις) που βασίζονται στο τύπωμα και τις δυνατότητές του. Εμφανές είναι επίσης ότι το υλικό ερμηνεύεται στυλιστικά και ταυτόχρονα χρονολογικά, καθώς οι ενότητες αυτές καλύπτουν τόσο το χρονολογικό φάσμα των έργων και των καλλιτεχνών όσο και πολλούς διαφορετικούς τύπους πειραματισμών.

Με πυρήνα λοιπόν τη χαρακτική, μπορεί κανείς να παρακολουθήσει εικαστικές και υφολογικές εναλλαγές, καλλιτεχνικές ατμόσφαιρες, εξελίξεις στις τεχνικές και να (ανα)γνωρίσει το ιδίωμα διάσημων καλλιτεχνών μέσα από χαρακτηριστικά της δουλειάς τους έργα. Εάν κάποιος απλώς ανατρέξει σε ένα εγχειρίδιο για την τέχνη του 20ού αιώνα, θα συναντήσει τα ονόματα των περισσότερων από τους καλλιτέχνες που συμπεριλαμβάνονται στην έκθεση «Imprint».

Επιπλέον, το όφελος τόσο για την πόλη της Θεσσαλονίκης όσο και για το κοινό είναι –σε εκπαιδευτικό επίπεδο– πολύ σημαντικό, καθώς σπάνια έχει κανείς τη δυνατότητα να παρακολουθήσει την πορεία και την εξέλιξη μιας άρτιας συλλογής και την ίδια στιγμή να μπορεί να δει από κοντά τόσο ενδεικτικά έργα της ιστορίας της μοντέρνας και σύγχρονης τέχνης.

Επισημαίνεται ότι στη διάρκεια της έκθεσης θα πραγματοποιηθούν ειδικά εκπαιδευτικά προγράμματα και θα εκδοθεί σχετικός κατάλογος που θα τεκμηριώνει το όλο εγχείρημα και την απόπειρα μια ιδιωτική συλλογή να γίνει παράλληλα και κτήμα όλων. Πρόκειται για συλλογή-θησαυρό με έδρα τη Θεσσαλονίκη, που χάρη στην πρωτοβουλία και την παραγωγή του ΜΜΣΤ απευθύνεται σε όλους και σκοπεύει να αφήσει το "αποτύπωμά" της στην πόλη. Δεν μένει παρά να δούμε και να απολαύσουμε από κοντά το εκθεσιακό αποτέλεσμα! ■

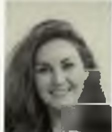
Chryssa (Βαρδέα), *Ιδεόγραμμα I*, μεταξοτυπία

fragment: People don't really talk to each other at all. They don't think of something to say, choose the words to express it and then carefully pronounce those words. They use language to disguise meaning as much as to convey it. But other things tell us what they have in mind – and sometimes we have no idea of what they are. I heard myself say, although I could not have said quite how I had acquired this information, "You're saying Paul has a kind of ... secret hideout? Is that what you are saying?" from a new novel (1997), here anonymous.

Joseph Kosuth, *Χωρίς τίτλο*, μεταξοτυπία, 1997

Georg Baselitz, *Ανεστραμμένος άνθρωπος*, χαλκογραφία, 1996

της **Ευμορφίας Καραμπατάκη**
Συγγραφέα

Όταν η ευτυχία ήταν της μόδας

Το κείμενο που ακολουθεί μπορεί να σας φανεί κάπως αλλόκοτο.

"Τα σημάδια αυξάνονταν από καιρό: στην αρχή ήταν τα γυναικεία περιοδικά, με τα ελαφριά και εύπεπτα άρθρα τους. Στη συνέχεια, το έγκριτο και υπεράνω πάσης υποψίας *Magazine Littéraire*, που κυκλοφόρησε με ειδικό αφιέρωμα. Και τέλος, τα δοκίμια των σοβαρών θεωρητικών. Δεν υπήρχε πλέον αμφιβολία: η ευτυχία είναι «το νέο trend», όπως μας πληροφορούν τα πρώτα, το ιδεολογικό ζητούμενο, όπως διατείνεται το δεύτερο, η νέα εύχαρις τρομοκρατία, καθώς πραγματεύονται οι τρίτοι. Το θέμα είχε ν' απασχολήσει τόσο έντονα τη δυτική σκέψη από την εποχή του Διαφωτισμού. Τότε, ο Ρουσσώ την αναζητούσε στην επιστροφή στη φύση, οι ελευθεριάζοντες (libertins) στην επιδίωξη των απολαύσεων, ενώ λίγο αργότερα ο Σταντάλ καθιέρωσε επισήμως το κυνήγι της, ως «la chasse du bonheur» (το κυνήγι της ευτυχίας)...

Πώς όμως επανέκαμψε παντοδύναμη ύστερα από τόσον καιρό; Σ' αυτό το ζήτημα συγκλίνουν οι ερμηνείες τόσο των εύπεπτων lifestyle περιοδικών όσο και των σοβαρών διανοητών. Στον σύγχρονο δυτικό κόσμο, ανακατανεμήθηκαν και "εκδημοκρατίστηκαν" τα αγαθά που κάποτε θεωρούνταν προνόμια των ολίγων, από τη θέρμανση μέχρι τα υπερατλαντικά ταξίδια. Παράλληλα, τα διάφορα ιδεολογήματα της επιτυχίας επέβαλαν έναν τρόπο ζωής με άπειρες ώρες εργασίας και λίγες ώρες τρυφής, που την προσομοίαζε με αυτήν των ειλώτων. Όταν αυτό άρχισε να γίνεται ευρύτερα αντιληπτό, σε συνδυασμό με τις πρώτες οικονομικές κρίσεις –και κρίσεις υγείας των άμεσα ενδιαφερόμενων–, πυροδοτήθηκε μία δυναμική επαναξιολόγησης. Οι γιάπηδες υποβιβάστηκαν στην κατηγορία του παρωχημένου, ενώ τη θέση τους – τουλάχιστον σύμφωνα με τους «τασηθέτες» (σε αναζήτηση πιο δόκιμου όρου για το «trend setters»)– πήραν οι bobos (από τα αρχικά των λέξεων bourgeois και bohème), οι οποίοι συνδυάζουν την ευμάρεια των μεν με τον τρόπο ζωής των δε, σε μία ιδανική σύζευξη.

Μέσα σ' όλα αυτά, εμφανίζεται ο πολύς Πασκάλ Μπρυκνέρ με το βιβλίο του *Η Αέναη Ευφορία*, το οποίο ήρθε να παρουσιάσει και στη Ελλάδα πριν λίγο καιρό (είχε προηγηθεί ο Bourdieu, που επίσης διαθέτει εδώ το κοινό του). Εκεί που τα περιοδικά δημοσιεύουν ερωτηματολόγια του είδους «τα 10 πράγματα που σας κάνουν ευτυχισμένους», όπου καλούνται ν' απαντήσουν γνωστά ονόματα της τέχνης, της πολιτικής και της δημοσιογραφίας, οι διανοητές εξετάζουν το «γιατί τώρα;» έχοντας οι ίδιοι ένα βήμα να εκφραστούν μέσω του Τύπου. [...]

Ο Μπρυκνέρ λοιπόν –ο οποίος είχε παραχωρήσει σχετική συνέντευξη στο προαναφερθέν αφιέρωμα του *Magazine Littéraire*– διατρέχει τις ιδεολογικές τάσεις ξεκινώντας από τον Ζήνωνα και τον Επίκουρο, περνά στον Μεσαίωνα, στηλιτεύει τον καθολικισμό και εξετάζει «πώς ένα χειραφετικό σύνθημα του Διαφωτισμού, το δικαίωμα στην ευτυχία, μπόρεσε να μεταμορφωθεί σε σκληροπυρηνικό δόγμα;». Ωστόσο, ο δοκιμιογράφος σπεύδει να κρατήσει τις αποστάσεις του: «Δεν παύουμε να προβάλλουμε πάνω σε παλιές εποχές και διαφορετικούς πολιτισμούς μία έννοια και μία ψύχωση που δεν ανήκουν παρά μόνον στη δική μας εποχή και στον δικό μας πολιτισμό». [...]

Ο Μπρυκνέρ εξετάζει στα χωρία που αναλύει το πώς τα συνθήματα του Μάη του '68 από μία κωμικοτραγική σύμπτωση εφάπτονταν τέλεια στα διαφημιστικά σλόγκαν όπου έκαναν, παροπλισμένα, μία δεύτερη καρριέρα, όπως και στα μικρά σχολιαστικά "ένθετα" που διακόπτουν το κείμενο ροής (Η ουτοπία του fun, Οι 2 καταστάσεις της γιορτής, Ένα γονίδιο ευτυχίας κλπ). Ο Ντιντερό, τον οποίον ο συγγραφέας παραθέτει, κρίνει ότι «οι θεωρίες της ευτυχίας δεν κάνουν τίποτε άλλο από το να αφηγούνται την ιστορία των δημιουργών τους». Σύμφωνα με αυτό, γίνεται διάφανο το διάβημα της εποχής μας, που, έχοντας περάσει από τη στέρηση στην επάρκεια κι από εκεί στην τέρψη, την απόλαυση, την ευφορία και την ευδαιμονία, διεκδικεί τώρα το ανώτατο στάδιο.

Έτσι, λοιπόν, ο σύγχρονος δυτικός κόσμος, διακόσια χρόνια μετά τους Διαφωτιστές, καταλαμβάνεται από την εμμονοληψία της ευτυχίας. Οι ευδαιμονιστές την αναζητούν σε μικρές καθημερινές απολαύσεις, το απομακρυσμένο νησί του Αιγαίου με τα αναπαλαιωμένα νεοκλασικά σπίτια όπου δίνονται υπαίθριες συναυλίες, το ηλιοβασίλεμα στην πόλη, τον απογευματινό καφέ μ' έναν φίλο, ένα ταξίδι εκτός εποχής, τη δημιουργικότητα... Και το κατά Σταντάλ «Chasse du bonheur» ξαναρχίζει δριμύτερο.

Να, λοιπόν, ένα ευχάριστο νέο στην αρχή του καλοκαιριού: η ευτυχία είναι trendy!"

Αν όλα τα παραπάνω σας φαίνονται εκτός τόπου και χρόνου, έχετε απόλυτο δίκιο: τα έγραφα στις 10/6/2001 στην εφημερίδα *Σημερινή* της Κύπρου, στο ξεκίνημα εκείνου του, θεωρητικά ανέμελου, καλοκαιριού. Ακολούθησε όμως ο Σεπτέμβριος με την κατάρρευση των Δίδυμων Πύργων, πόλεμοι, τρομοκρατικές επιθέσεις σε Μαδρίτη, Λονδίνο, Μόσχα, Φιλιππίνες, παγκόσμια οικονομική κρίση, τσουνάμι, σεισμοί, εκρήξεις ηφαιστείων... (Και φυσικά, ο λάβρος κοινωνιολόγος Bourdieu, που, ένας Θεός ξέρει τι μύδρους θα εξαπέλυε για την τρέχουσα κατάσταση, την οποία είχε προβλέψει, απεβίωσε λίγους μήνες αργότερα, στις αρχές του 2002.)

Θα πίστευε λοιπόν κανείς ότι εννέα χρόνια μετά, σε εποχή βαθιάς και παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, η όλη συζήτηση περί ευτυχίας θα ήταν άτοπη, άκομψη, έως και ανήθικη... Να όμως που σε πείσμα κάθε προσδοκίας επανέρχεται στο προσκήνιο, τόσο από διανοητές και πολιτικούς όσο και από κοινωνιολόγους, ακόμη και... αστρολόγους. Σύμφωνα λοιπόν με όλους αυτούς, η στέρηση αγαθών πολυτελείας, ή σε ακραίες –ό μη γένοιτο– περιπτώσεις, ακόμη και αγαθών πρώτης ανάγκης, στρέφει τα άτομα σε αναζήτηση βαθύτερης ευδαιμονίας, πέρα από τα επιφανειακά. Αυτή τη φορά το ζητούμενο είναι η υπέρβαση του καταναλωτισμού και η επιδίωξη ουσιαστικότερης υπαρξιακής πλήρωσης. Θα σημειωθεί, υποστηρίζουν, επιστροφή στη φύση και επαγγελματική ενασχόληση με αυτήν, μεγάλο ενδιαφέρον για την τέχνη, την έκφραση και την δημιουργικότητα και φροντίδα για την προσωπική ζωή. Στο κάτω κάτω, σ΄αυτούς τους καιρούς μας έλαχε να ζήσουμε, ας κάνουμε ό,τι καλύτερο μπορούμε για να τους διέλθουμε ευδαίμονες – ο αυτοοικτιρμός συνιστά ύβρι, τη στιγμή που άμεσοι πρόγονοι έζησαν πολέμους, προσφυγιά και παρόμοια δεινά.

Η διαδρομή διαφαίνεται ήδη. Από την πληθώρα που προκαλούσε αμηχανία (τα χρειαζόμαστε στ' αλήθεια όλα αυτά ή μήπως προκαλούμε την ηθική τάξη των πραγμάτων;), στη διαφαινόμενη-επερχόμενη συρρίκνωση και στέρηση. Από το σαχλό και τόσο κενό «να περνάς καλά», "καταναλώνοντας" στιγμές, τόπους, ακόμη και ανθρώπους πανομοιότυπα, στην αναγωγή στα θεμελιώδη του βίου: υγεία, ειρήνη, αγάπη, δημιουργία... Άλλωστε, είναι απολύτως εφικτό κάποιος, λόγω των προσωπικών του συγκυριών, να είναι βυθισμένος στην απελπιστικότερη κατάθλιψη εν τω μέσω μιας συλλογικότερης ευημερίας, ή το αντίθετο, ν' απολαμβάνει την πιο παράφορη ευτυχία εν των μέσω μιας γενικότερης δυσπραγίας.

Ήδη, στη Μεγάλη Βρετανία συγκροτήθηκε «Κίνημα για την ευτυχία», με στόχο «μια νέα πολιτιστική ισορροπία», ενώ πολιτικοί στις δυο πλευρές της Μάγχης προστρέχουν σε νομπελίστες για να τους συμβουλεύσουν «πώς μπορεί να ενσωματωθεί η επιδίωξη της ευτυχίας στη δημόσια πολιτική» (και μακάρι να ήταν αυτό το μόνο τους πρόβλημα!).

Έτσι, πάλι οι επώνυμοι καλούνται ν' απαντήσουν στο παλιό ερώτημα εάν είναι ευτυχισμένοι. Ο ηθοποιός Αντόνιο Μπαντέρας δηλώνει επί του ζητήματος ότι, ακόμη κι αν νιώθει έτσι, η ευτυχία του εξανεμίζεται μόλις ανοίξει την τηλεόραση. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο, η Γαλλίδα συνάδελφός του Φανύ Αρντάν αποφεύγει να διαβάζει εφημερίδες και να βλέπει δελτία ειδήσεων, ώστε να συντηρεί την κατάσταση ευτυχίας την οποία ισχυρίζεται ότι απολαμβάνει (εξαιρετική μέθοδος σε περίπτωση που μπορεί να εφαρμοστεί, με κάποιες έστω παραχωρήσεις).

Και εννέα καλοκαίρια σχεδόν αργότερα, μπορούμε πάλι να επαναλάβουμε το καλό νέο: ότι η ευτυχία είναι ξανά της μόδας! ■

του **Σάκη Σερέφα**
Συγγραφέα

Οι ακακίες-τουρσί της οδού Βενιζέλου

Εξηκριβώθη ότι μερικοί των επί της οδού Βενιζέλου καταστηματαρχών στρεβλώς νομίζοντες ότι τα υπό του Δήμου φυτευθέντα δενδρύλλια ακακιών, αναπτυσσόμενα, θα αποφράττουν την πρόσοψιν και τας προθήκας των καταστημάτων τους, εκήρυξαν αμείλικτον πόλεμον κατ' αυτών.

Η Βενιζέλου αποτελεί έναν από τους πιο πράους δρόμους της πόλης. Ειδικά το τμήμα της από την Εγνατία και πάνω διαθέτει όλη τη γαλήνη που απαιτείται, ώστε ο περιπατητής να κάνει απολογισμούς ζωής, να μετρήσει τις σκεπτομορφές που προβάλλουν απ' τους παράδρομους, να κάνει μούτρα στις μέσα φωνές που του υπαγορεύουν ψιθυριστά τη λύπη. Τα υπέργεια μνημεία που συντηρεί από την παραθαλάσσια έναρξη μέχρι τη βορινή απόληξή της καλύπτουν επαρκώς μια περίοδο επτακοσίων ετών, τα κοσμικά της κτίσματα σκηνοθετούν πειστικά τη μεσοπόλεμη Θεσσαλονίκη, η σύνθεση του πληθυσμού που προτιμά να τη διαβαίνει παραπέμπει σε μια βαλκάνια ευκρασία, τα εμπορικά μαγαζιά της είναι προσηνή και καλόκαρδα, δίχως μούρη, ενώ τα περίπου εξακόσια μέτρα της επιτρέπουν στον διαβάτη να υπολογίζει εύκολα το χωροχρονικό στίγμα του, καθώς σχεδόν ανά δυόμισι μέτρα είναι φυτεμένο κι από ένα δέντρο. Δέντρο εισηγμένο στην Ελλάδα από την εποχή του Όθωνα. Δέντρο που εμφανίστηκε στη γη κατά το Ολιγόκαινο, από την εποχή του οποίου βρέθηκαν απολιθωμένα λείψανα σε έναν οικισμό της Εύβοιας, ο οποίος φέρει, συμπτωματικά, το όνομα Όθωνας. Δέντρο που φυτεύθηκε φανατικά στην πόλη κατά τον μεσοπόλεμο, κι από τότε προσπαθεί να ρίξει μπόι. Σήμερα, το απειλούν τα διάφορα ατμοσφαιρικά διοξείδια, ενώ τότε, όταν ήταν ακόμη βυζασταρούδι, οι εχθροί του ήταν κάτι επιθετικά υγρά καταπάνω στις ρίζες του. Να τι αναμεταδίδει τοπικό φύλλο στα 1924:

Εξηκριβώθη ότι μερικοί των επί της οδού Βενιζέλου καταστηματαρχών στρεβλώς νομίζοντες ότι τα υπό του Δήμου φυτευθέντα δενδρύλλια ακακιών, αναπτυσσόμενα, θα αποφράττουν την πρόσοψιν και τας προθήκας των καταστημάτων τους, εκήρυξαν αμείλικτον πόλεμον κατ' αυτών. Ούτω διεπιστώθη ότι άλλοι μεν χύνουν εις την ρίζαν των δενδρυλλίων ζεματιστό νερό και άλλοι ισχυράν σαλαμούραν, διά να τα ξηράνουν. Αι αρχαί απεφάσισαν να ορίσουν αυστηράς ποινάς διά τους πολεμίους τούτης της δενδροφυτεύσεως, οι οποίοι παραλογίζονται, διότι αφ' ενός μεν τα φυτευθέντα δέντρα είναι ειδικαί ακακίαι αι οποίοι γίνονται πολύ υψηλαί, ώστε το ύψος του κορμού των να υπερβαίνει το ύψος των θυρών και προθηκών των καταστημάτων, αφ' ετέρου δε, διά της σκιάς των φυλλωμάτων τους, τα δέντρα θα προφυλάξουν από του ηλίου τα εμπορεύματα και θα επιτρέψουν την κίνησιν των πελατών και κατά τας θερμοτέρας ημέρας. Πρόκειται να καταρτισθεί ολόκληρος λόχος εκ νέων της Χριστιανικής Αδελφότητος προς προστασίαν των δέντρων. Έκαστος των δενδρολοχιτών θα αναλάβει υπό την προστασίαν του 3-4 δενδράκια και θα έχει δικαίωμα να ζητεί παρά των καταστηματαρχών τον λόγον της κακής καταστάσεως των δένδρων, να εξακριβώσει τα αίτια του μαρασμού των και να συνεννοείται σχετικώς με την Αστυνομίαν.

Φωτογραφία: Άρις Γεωργίου

Καμιά μάταιη δολιοφθορά δεν θα επιχειρούσαν εκείνοι οι απονενοημένοι καταστηματάρχες, εάν κάποιος είχε προλάβει να τους ψιθυρίσει πως, κατά τη μετάφραση της Βίβλου από τους Εβδομήκοντα, η εβραϊκή λέξη «σιττεΐμ» που σημαίνει ακακία, αποδόθηκε ως «ξύλον άσηπτον», εξαιτίας της σκληρότητας και της αντοχής του. Και αν από το ξύλο της κατασκευάστηκε η Κιβωτός της Διαθήκης, πώς ήταν ποτέ δυνατόν να την αφανίσει κάποια χωνευτικότατη σαλαμούρα στα κράσπεδα μιας πόλης-χωνευτήρι; ■

Δέντρα εσωτερικού μονολόγου

Φωτογραφία Άρις Γεωργίου

Ολίγη νουνεχής και ντοκουμενταρισμένη τρομοκρατία δεν έβλαψε ποτέ κανέναν. Και οι αριθμοί που ακολουθούν οφείλουν να είναι τρομοκρατικοί. Η Θεσσαλονίκη διαθέτει έξι φορές λιγότερο πράσινο ανά κάτοικο, σε σχέση με το κατώτατο διεθνώς παραδεκτό όριο. Θα όφειλε να έχει δώδεκα φορές περισσότερο, σε σχέση με τον πληθυσμό και τις κλιματολογικές της συνθήκες. Σε κάθε κάτοικο αναλογεί σήμερα ενάμισι τετραγωνικό μέτρο πρασίνου, δηλαδή όσο δύο πεζοδρομιακές τσιμεντόπλακες ή όσο μισή ταφόπλακα. Στα πεζοδρόμιά της ξεροσταλιάζουν περίπου 40.000 υποθετικά δέντρα, σε κατάσταση χρόνιας εξάρτησης από το διοξείδιο του θείου, σκέτα τζάνκια. Λόγω των υψηλών ρύπων, τα ελάχιστα που φυτεύτηκαν τα τελευταία χρόνια παραμένουν χλεμπονιάρικα νανόδεντρα, σαν υπερφίαλα μπονζάι. Η πόλη βρίσκεται σε κατάσταση χλωριδικού αρμαγεδώνα. Κατατρομάξατε;

Και τώρα, τα αισιόδοξα νέα. Η πόλη, παρά τα νομιζόμενα, διαθέτει υπεράφθονα δέντρα. Όμως, επειδή πρόκειται για πόλη παλαιόθεν του εσωτερικού μονολόγου, τα διαθέτει στον εσωτερικό της κόσμο και όχι στον εξωτερικό της διάκοσμο. Είναι τα δέντρα της μνήμης. Θαλερά, αρσίζικα, με μια τρικούβερτη όρεξη για έκλυση ιστοριών. Απαιτούν ειδική ακροαστική μεταχείριση, διότι τα φύλλα τους θροΐζουν ανάμεσα σε κορναρίσματα, τσικνίζονται σε αναπαλαιωμένα γλεντόσχημα πεζοδρόμια, σκιάζουν προσχηματικές πλατείες, γειτνιάζουν με βαλκάνιους κοκκοφοίνικες από χαλκιδικιώτικα εκτροφεία κοκκοφοινίκων, δηλαδή πρόκειται για δέντρα με ξέσαλη συμπεριφορά, τα οποία πρέπει να τα πλησιάζει κανείς έχοντας στον νου πως κάποια από αυτά είναι, πια, αθέατα. Όπως το πυροπαθές πλατάνι στον αυλόγυρο της Αγια-Σοφιάς, ιστορημένο σε εκατοντάδες καρτ-ποστάλ και περιηγητικές μαρτυρίες, εξαιρετικά πολύπειρο, καθώς σκίασε πρόσφυγες της συμφοράς, περιπλανώμενη φανταρία, κόρες με κρινολίνα κι ομπρελίνο, και ξιφολόγχες μπηγμένες σε βουλγαρική σάρκα. Ή όπως τα πλατάνια στο Σιντριβάνι και στο Καπάνι, που ένιωσαν, στον καιρό τους, τον κρεμασμένο προύχοντα και τον τριήμερο παλουκωμένο, από κάτω τους, να ξεψυχούν. Άλλα, πάλι, εξακολουθούν μέχρι σήμερα την υλική τους υπόσταση, διάγοντας έναν λαθραίο βίο ανάμεσα στο διερχόμενο ανθρωπομάνι που προσπερνά πεζό κι οχούμενο. Όπως τα εφτά κυπαρίσσια στη στάση Γεωργίου, στο σημείο όπου ένας βασιλιάς, ο Γεώργιος ο Α΄, κάποιο απόγευμα του 1913, ένιωσε το μουρλό χνώτο της Ιστορίας να τον διαπερνά σφαιράτο λίγο πιο κάτω απ' την καρδιά, ενώ από γύρω τα τραμ, τα μπακάλικα, ο ήλιος του απογεύματος, διέγραφαν την ύστατη τροχιά τους γύρω απ' το αίμα του, που μούσκευε τη στολή. Όπως τα καραγάτσια του Χιρς και της 26ης Οκτωβρίου, που είδαν στρατούς να μπαίνουν και ψυχές να βγαίνουν για κάψιμο. Όπως ο πλάτανος στο παρκάκι έναντι του «Ντορέ», όπου τον Αύγουστο του 1916, μια επαναστατική επιτροπή διακήρυξε από κάτω του πως οι πόλεις ξέρουν να πλήττουν με τα αδέσποτα κέφια των ηγητόρων, και τότε κατεβαίνουν στη σέντρα σφυρίζοντας μόνες τους το παιχνίδι απ' την αρχή. Όπως οι λεύκες της πλατείας Ελευθερίας, που σκίασαν κάποτε τις γυμναστικές επιδείξεις του ολέθρου, ενώ οι σβάστικες στο πηλήκιο και τα ραμμένα αστέρια στο πέτο εικονογραφούσαν το τερέν της σκότιας, καταμεσήμερης οιμωγής. Όπως το οθωμανό πλατάνι στην πλατεία Ναυαρίνου, άλλοτε κόσμος και ντουνιάς μαζεμένος στη βρύση από κάτω του, να γεμίζει τα κανάτια με νερό και την Ιστορία με πολύγλωσσες και πολυφυλετικές παραπομπές. Όπως τα επωνύμως επιχορηγημένα, από τους εντόπιους προύχοντες, κυπαρίσσια του κοιμητηρίου της Ευαγγελίστριας, έναν αιώνα πριν, δηλαδή από ανθρώπους που δεν κρεμάσαν το ταμπελάκι της φίρμας τους στον κορμό, μα απλώς φύτεψαν ένα δέντρο για να σκέπει μελλοντικά το μνήμα τους μέσα στα χώματα στα οποία θέλαν να εξασφαλίσουν έναν σίγουρο θάνατο, γι' αυτούς και τους γόνους τους. Όπως η αυτοφυής άσημη συκιά στην Αγίου Δημητρίου 116. Για πρώτη φορά, ξεπετάχτηκε από τη γη μοναχή της, διακορεύοντας το πεζοδρόμιο, στα 1987. Από τότε αναγνωρίστηκε, επικράτησε, αυγάτεψε, και την παραμόνεψα υπομονετικά για να τη βάλω μια μέρα σε αυτές τις λέξεις. ■

Φωτογραφία Άρις Γεωργίου

Σημειώσεις

Ο Γεώργιος Α΄ δολοφονήθηκε από τον Αλέξανδρο Σχινά στις 5 Μαρτίου 1913 στη Λεωφόρο των Εξοχών (σημερινή οδός Βασιλέως Γεωργίου Α΄). Τότε φυτεύτηκαν και τα κυπαρίσσια τα οποία παραστέκουν στο μνημείο που στήθηκε στον χώρο αυτό, για να σημαίνει το τραγικό συμβάν.

Στις 17 Αυγούστου 1916 η «Επαναστατική Επιτροπή» της Εθνικής Άμυνας, μαζί με όλον τον ένοπλο πυρήνα του κινήματος, και πλήθος λαού, συγκεντρώθηκε στον μεγάλο πλάτανο ο οποίος βρίσκεται απέναντι από τον Λευκό Πύργο (στο σημερινό πάρκο Τσιρογιάννη), αποκήρυξε τη γερμανόφιλη κυβέρνηση των Αθηνών και ανακοίνωσε την προσχώρηση των επαναστατών στις τάξεις των «Συμμαχικών Δυνάμεων» της Αντάντ. Γύρω στα 1930, οπότε και κατεδαφίστηκαν τα κτίσματα της περιοχής για να ανοίξει ο χώρος, ο πλάτανος κινδύνεψε με ριζικό ξεπάτωμα, αλλά σώθηκε χάρη στην επιμονή του διευθυντή της Γεωργικής Υπηρεσίας Δ. Στυλιανίδη.

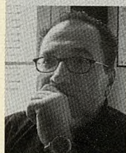
Το καλοκαίρι του 1942 οι Γερμανοί συγκέντρωσαν έναν μεγάλο αριθμό από άρρενες Εβραίους στην πλατεία Ελευθερίας, όπου τους υπέβαλαν σε εξοντωτικές σωματικές "ασκήσεις". Στις σχετικές φωτογραφίες, οι λεύκες της πλατείας απεικονίζονται σε βρεφική ηλικία.

Στην πλατεία Ναυαρίνου, ο πλάτανος που βρίσκεται μπροστά στα ερείπια του Οκταγώνου, καθώς και η βρύση (σε νεότερη επανέκδοση αυτή) πλάι του, υφίστανται από τα χρόνια της τουρκοκρατίας.

Στο νεκροταφείο της Ευαγγελίστριας, που ιδρύθηκε στα 1875, τα έλατα και τα κυπαρίσσια που υψώνονται μέσα του αποτελούν δωρεά Θεσσαλονικέων και φυτεύτηκαν γύρω στα 1880.

Βιβλιογραφία

Κώστας Τομανάς. *Δρόμοι και γειτονιές της Θεσσαλονίκης μέχρι το 1944*, Θεσσαλονίκη, Νησίδες 1997.

του **Γιώργου Κορδομενίδη**
εκδότη του περιοδικού
Εντευκτήριο

Σταύρος Ζαφειρίου

Προσπάθησα. Σας λέω
ότι προσπάθησα
να διασχίσω το δάσος.
Δε σκιάχτηκα τα
ουρλιαχτά των λύκων,
ούτε τη χτένα της
μοναξιάς στα μαλλιά μου.
Εκείνη η λάμψη με
σταμάτησε
το φλας της μηχανής
που φωτογράφιζε το
ταβάνι.
Και γύρισα πίσω.

Σ.Ζ., Τα κατοικίδια

Γεννήθηκε το 1958 στη Θεσσαλονίκη, όπου ζει και εργάζεται. Πρωτοεμφανίστηκε με την ποιητική συλλογή *Το ευλύγιστο πέλμα* (1983), και έκτοτε έχει δημοσιεύσει άλλα οκτώ βιβλία με ποίηση: *Και να μπλοφάρουμε στο όνειρο* (1986)· *Στη μουβιόλα* (1986)· *Ζεστή πανσέληνος* (1988)· *Η δεύτερη πεταλούδα και η φωτιά* (1993)· *Τα κατοικίδια* (1997)· *Η άτροπος των ημερών* (1998)· *Σώματος λόγος. Με δέκα ξυλογραφίες του Τάκη Τσεντεμαΐδη* (2004)· *Χωρικά* (2007)· *Ενοχικόν: Μονόλογος ενός δράστη* (2010). Εξέδωσε ακόμη το πεζογράφημα *Η κόρη του πλοιάρχου Νέμο* (1990), καθώς και τρία παραμύθια (*Η μεγάλη πλατεία και τα τέσσερα όμορφα όνειρα*, 1997· *Ο ξυλοκόπος που έγινε άγγελος*, 2000· και *Το καρναβάλι των ζώων*, 2000). Ποιήματα και πεζά του έχουν δημοσιευτεί σε διάφορα λογοτεχνικά περιοδικά και σε άλλα έντυπα, σε ποιητικές ανθολογίες και έχουν μεταφραστεί στα γερμανικά, ιταλικά, γαλλικά, αγγλικά και ισπανικά. Το 1986 μετείχε στην Β΄ Biennale Νέων Καλλιτεχνών της Μεσογείου, που πραγματοποιήθηκε στη Θεσσαλονίκη. Το 2001 το έμμετρο θεατρικό παραμύθι του *Το καρναβάλι των ζώων* απέσπασε τον Έπαινο του Κύκλου Παιδικού Βιβλίου. Το ίδιο βιβλίο αποτελεί μόνιμο έκθεμα του Μουσείου Τυπογραφίας του Όφενμπαχ και συμπεριελήφθηκε στον κατάλογο του Εθνικού Κέντρου Βιβλίου στη Διεθνή Έκθεση Βιβλίου της Φρανκφούρτης το 2002, όπου η Ελλάδα ήταν η τιμώμενη χώρα. Στη διάρκεια της 25χρονης και πλέον γόνιμης θητείας του στην ποίηση, ο Ζαφειρίου έχει διανύσει μια αξιόλογη προσωπική διαδρομή κινούμενος, από βιβλίο σε βιβλίο, «από την ενικότητα στην πολλαπλότητα, από την εξομολόγηση ενός φλεγόμενου ποιητικού εγώ στη διερεύνηση του κόσμου και της θέασης του ανθρώπου και του ποιητή ανάμεσα στο μηδέν και στο άπειρο. Από τις πρώτες του συλλογές, της ροκ παραφοράς και της καταραμένης ευαισθησίας, που ανασαίνουν συντονισμένες με τον Ρεμπώ και τους μπητ, την Κατερίνα Γώγου και τον Αλέξη Τραϊανό, ως το *Η δεύτερη πεταλούδα και η φωτιά* [...] και την *Άτροπο των ημερών* που την ολοκληρώνει, ο Ζαφειρίου μετασχηματίζει διαρκώς τον λόγο του, βαδίζοντας από τη μονοφωνία στην πολυφωνία και τη διαλογικότητα», παρατηρεί η Τιτίκα Δημητρούλια.

Αξίζει να προσεχτεί ότι σε όλο το έργο του ο Ζαφειρίου αποφεύγει τα εκφραστικά στερεότυπα και, επιλέγοντας κατά περίπτωση διαφορετικούς τρόπους και τύπους γραφής αλλά και ποιητικής αρχιτεκτονικής, επιτυγχάνει μια ενδιαφέρουσα ποικιλομορφία. Έτσι, στην ποίησή του ο αναγνώστης θα συναντήσει —σε υποδειγματική ενσωμάτωση μέσα στην ποιητική αφήγηση— εικόνες από την Παλαιά Διαθήκη και τα αρχαϊκά έπη, στοιχεία αρχαίας τραγωδίας, λοξές ματιές στη μυστικιστική φιλοσοφία, τον Πυθαγόρα και τον Ηράκλειτο, αλλά και ανασκευές συλλογικών μύθων, θρύλων και λαϊκών δοξασιών από τη νεοελληνική παράδοση.

Το τελευταίο, για την ώρα, βιβλίο του, *Ενοχικόν*, είναι μια —μεικτού ύφους, με θεατρικά και άλλα στοιχεία— ποιητική διερεύνηση της ενοχής, τόσο ως αισθήματος όσο και ως πράξης, όχι φυσικά από την οπτική της κοινωνιολογίας, της νομικής ή της θρησκειολογίας αλλά εστιάζοντας στην ανθρώπινη φύση και στην τραγική της μοίρα.

Ποίηση μιας μοντέρνας, και μαζί μεταμοντέρνας, ποιητικής, που αντλεί από ποικίλες πηγές, η ποίηση του Ζαφειρίου «εξερευνά τον άνθρωπο και τον κόσμο στην πολλαπλότητα και την ανοιχτότητά τους».

Ενδεικτική βιβλιογραφία
- Πέτρος Ρεζής, εφημ. *Εξόρμηση*, 5.7.1987
- Βασίλης Χατζηβασιλείου, «Η άτροπος των ημερών», εφημ. *Μακεδονία*, 9.8.1998
- Ντάντη Σιδέρη-Σπεκ, «Τις λέξεις γεννώντας που ορίζουν το άυλο», περ. *Ποίηση*, 25, 2005
- Τιτίκα Δημητρούλια, «Εν αρχή ην ο Λόγος», περ. *Εντευκτήριο*, 81, 2008
- Γιώργος Βαρθαλίτης, «Ο εικώς μύθος», περ. *Πλανόδιον*, 44, 2008

και
http://www.stzafiriou.gr

Διορθωτέο
Στο σημείωμα του προηγούμενου τεύχους για τη Μαρία Καραγιάννη αναφέρεται από παραδρομή ότι η ποιήτρια εξέδωσε το 2004 τη συλλογή *Συνήχηση* — στοιχείο που δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Γ.Κ.

Σταύρος Ζαφειρίου

φωτογραφία: Γιάννης Δ. Βανίδης

της **Εύης Καρκίτη**
Δημοσιογράφου

Με αφορμή ένα βιβλίο

Η μεταμόρφωση της Θεσσαλονίκης από τους πρόσφυγες

Κυκλοφόρησαν πρόσφατα και σε βιβλίο τα πρακτικά ημερίδας που διοργάνωσε το Ιστορικό Αρχείο Προσφυγικού Ελληνισμού Καλαμαριάς για τις πολυεπίπεδες συνέπειες στο αστικό τοπίο της Θεσσαλονίκης από την προσφυγική εγκατάσταση του 1920-1940.

Η προσφυγική πραγματικότητα με το μεγάλο συναισθηματικό της φορτίο, τον τρόπο που αποτυπώθηκε στη συλλογική μνήμη και τις ιδιαίτερες συνθήκες μεταφοράς της μέσα από ένα πλήθος προφορικών αφηγήσεων όχι μόνο επηρέασε, σε προσωπικό και οικογενειακό επίπεδο, πολλούς από τους κατοίκους της πόλης της Θεσσαλονίκης, αλλά αναδείχτηκε και σε κρίσιμο παράγοντα διαμόρφωσης της σύγχρονης ιστορίας της.

Παρά το γεγονός ότι η εγκατάσταση του προσφυγικού ελληνισμού στη Θεσσαλονίκη άφησε το ανεξίτηλο ίχνος της σε κάθε τομέα της ζωής, το φαινόμενο μάλλον δεν έχει μελετηθεί επαρκώς. Μπορεί οι σύλλογοι προσφύγων που έχουν έντονη δράση στην πόλη να αποτελούν μέχρι σήμερα έναν σημαντικό, ζωντανό όσο και ευρηματικό φορέα διατήρησης της συλλογικής μνήμης, σε επιστημονικό και ερευνητικό επίπεδο ωστόσο το ενδιαφέρον για το ζήτημα αυτό είχε τα τελευταία χρόνια ατονήσει.

Με βάση αυτή τη διαπίστωση, το Ιστορικό Αρχείο Προσφυγικού Ελληνισμού του Δήμου Καλαμαριάς, στο πλαίσιο διοργάνωσης εκδηλώσεων για την ενημέρωση και την επαφή του κοινού σχετικά με την ιστορία και τον πολιτισμό του προσφυγικού ελληνισμού, και σε συνεργασία με τους Φίλους των Αρχείων Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας, διοργάνωσε τον Μάιο του 2008 μια ημερίδα η οποία εξέτασε τις συνθήκες και τους όρους εγκατάστασης των προσφύγων στην πόλη αλλά και τις συνέπειες από αυτήν, φέροντας στο φως νέα στοιχεία, με διεπιστημονική ματιά και στόχο να αποτελέσει η ημερίδα αφετηρία για περαιτέρω έρευνα.

Προσφυγόπουλα από το Σοχούμ δουλεύουν σαν λούστροι. *Συλλογή Ειρήνης Τελλίδου – Ι.Α.Π.Ε.*

Στην ημερίδα έλαβαν μέρος με εισηγήσεις τους η Αλέκα Καραδήμου-Γερόλυμπου, καθηγήτρια στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων της Πολυτεχνικής Σχολής ΑΠΘ, που μίλησε για τη δύσκολη σχέση μεταξύ του πολεοδομικού σχεδιασμού και της προσφυγικής εγκατάστασης, η Βίλμα Χασταόγλου, καθηγήτρια στην ίδια σχολή, που αναφέρθηκε στους κοινωνικούς και πολεοδομικούς σχηματισμούς από τη προσφυγική εγκατάσταση, η Ελένη Ιωαννίδου, ιστορικός, που αναζήτησε τα ίχνη του ξεχασμένου σήμερα συνοικισμού της Αγίας Φωτεινής, ο Ευάγγελος Χεκίμογλου, δρ. Οικονομικών Επιστημών, που ανέλυσε τις επαγγελματικές πτυχές της προσφυγικής εγκατάστασης, ο Κώστας Φουντανόπουλος, δρ. της Νεότερης Ιστορίας, που ασχολήθηκε με τη σχέση των προσφύγων με το εργατικό κίνημα στον Μεσοπόλεμο, ο Δημοσθένης Δώδος, επίκουρος καθηγητής στο Τμήμα Πολιτικών Επιστημών της Νομικής Σχολής ΑΠΘ, που έδωσε στοιχεία για τη συμμετοχή των προσφύγων στις εκλογές, και ο Θεοδόσης Τσιρώνης, δρ. Νεότερης Ιστορίας, που ανέπτυξε ζητήματα για τη σχέση των προσφύγων με τις εθνικιστικές οργανώσεις στη Θεσσαλονίκη του Μεσοπολέμου.

Οι εισηγήσεις αυτές, που άνοιξαν ένα νέο παράθυρο στην κατανόηση της προσφυγικής εγκατάστασης και των δράσεων των προσφύγων μετά από αυτήν, συγκεντρώθηκαν πρόσφατα σε έναν τόμο με επιμέλεια της ιστορικού Ελένης Ιωαννίδου, που εργάζεται στο Ιστορικό Αρχείο Προσφυγικού Ελληνισμού.

Τι σημαίνει προσφυγικός ελληνισμός;
Παρά το γεγονός ότι το Ιστορικό Αρχείο βρίσκεται σε διαδικασία μετακόμισης, η Ε. Ιωαννίδου με προθυμία συνόψισε κάποιες από τις επιστημονικές παρατηρήσεις και επισημάνσεις για το ζήτημα, ώστε να μεταφερθούν στην απλή όσο και άχαρη δημοσιογραφική γλώσσα. Το πρώτο ζήτημα που κρίναμε σκόπιμο να διευκρινιστεί είναι το τι ακριβώς σημαίνει προσφυγικός ελληνισμός, καθώς ο μη ειδικός μπορεί να συγχέει τα κύματα των προσφύγων που εγκαταστάθηκαν στη πόλη επηρεάζοντας τη δημόσια αλλά και ιδιωτική ζωή.

Συγκάτοικες πρόσφυγες σε θάλαμο της Καλαμαριάς, το 1925.
Συλλογή Λευκής Ανδρεάδου – Ι.Α.Π.Ε.

Προσφυγική οικογένεια από την Κωνσταντινούπολη, σε θάλαμο της Καλαμαριάς, το 1923.
Συλλογή Σταύρου Μαγιόπουλου – Ι.Α.Π.Ε.

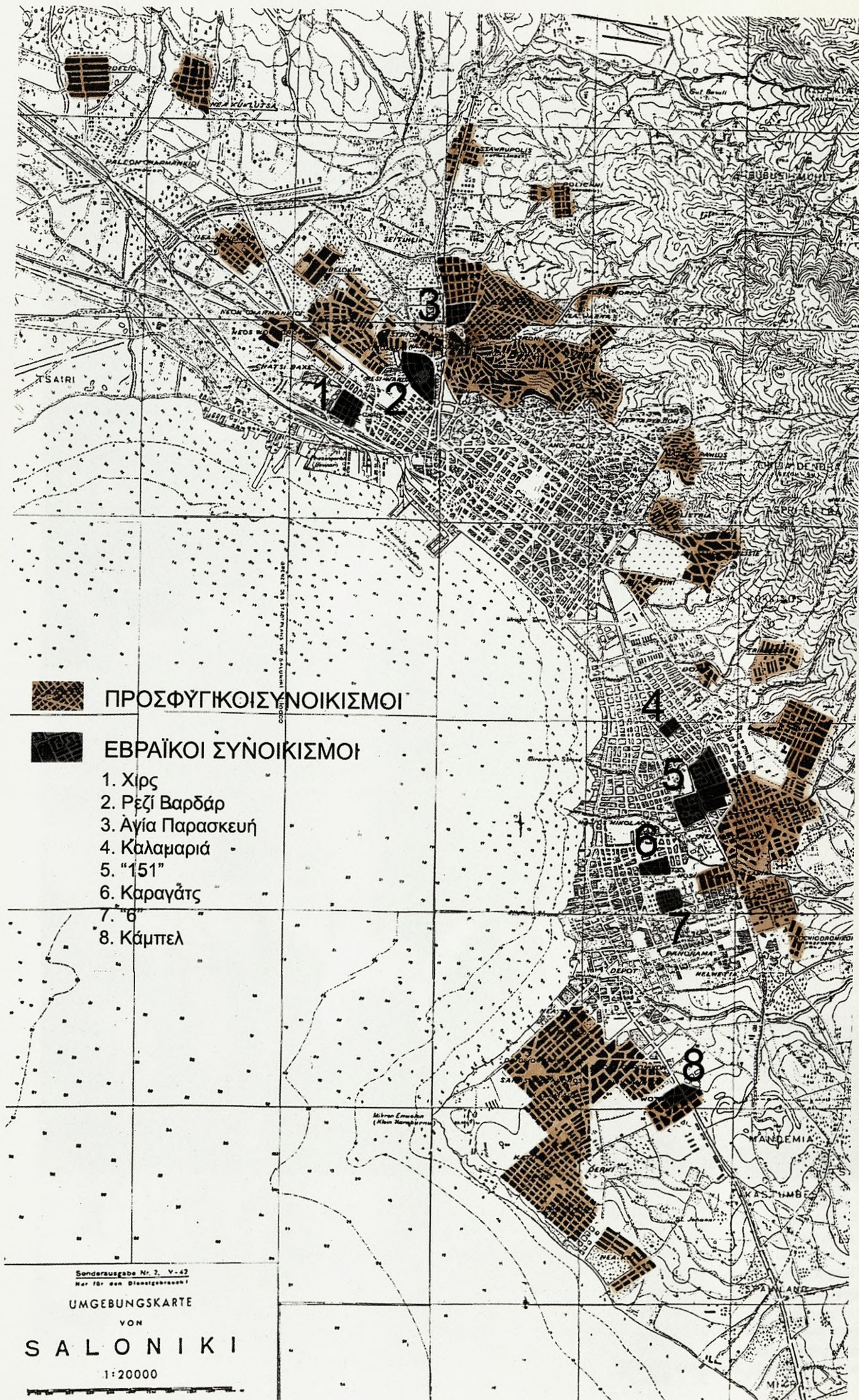
1926. Οι πρώτες προσφυγικές κατοικίες χτίζονται στην Καλαμαριά από τους ίδιους τους πρόσφυγες.
Συλλογή Ιωάννας Πασαλίδου – Ι.Α.Π.Ε.

Τα εγκαίνια του συσσιτίου του φιλανθρωπικού σωματείου «Προσφυγικός Φοίνικας», το 1924.
Συλλογή Μαρίας και Ισμήνης Καραϊωσηφίδου – Ι.Α.Π.Ε.

Εργοστάσιο τούβλων στο Χαρμάνκιοϊ (Ελευθέριο), στο οποίο δούλευαν κυρίως πρόσφυγες.
Συλλογή Αθηνάς Γυμνοπούλου – Ι.Α.Π.Ε.

Η Θεσσαλονίκη το 1930, με τους προσφυγικούς και τους εβραϊκούς συνοικισμούς. *Συλλογή Βίλμας Χαστάογλου – Ι.Α.Π.Ε.*

Σύμφωνα με την Ιωαννίδου, ως προσφυγικό ελληνισμό εννοούμε «κυρίως το μεγάλο ρεύμα προσφύγων που έφτασε στην Ελλάδα μεταξύ του 1922-1923 εξαιτίας της Μικρασιατικής Καταστροφής αλλά και της Συνθήκης Ανταλλαγής Πληθυσμών. Το ρεύμα αυτό ήταν το πολυπληθέστερο και το πλέον επιδραστικό. Ωστόσο, προϋπήρξαν και άλλα, κυρίως τη δεκαετία του '10 αμέσως μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους και τη συνθήκη που είχε υπογραφεί μεταξύ της Ελλάδας και της Βουλγαρίας. Την περίοδο 1914-1916, λόγω του πρώτου παγκοσμίου πολέμου, η Θεσσαλονίκη δέχτηκε και πάλι πρόσφυγες καθώς εκδηλώθηκαν διωγμοί του ελληνικού στοιχείου από τη Μικρά Ασία και την Ανατολική Θράκη. Μεταξύ του 1919-1921 έφτασαν στη χώρα οικογένειες ελληνικής καταγωγής από την περιοχή του Καυκάσου και της Νότιας Ρωσίας, από που εκδιώχθηκαν λόγω της επανάστασης. Με μια ευρύτερη έννοια όμως, ως προσφυγικό ελληνισμό μπορούμε να εννοήσουμε και κάθε μετανάστευση ελληνικού στοιχείου για οικονομικούς λόγους, σε όποια περίοδο και αν εκδηλώθηκε, ανάμεσά τους και το κύμα προσφύγων από τη πρώην Σοβιετική Ένωση στις αρχές της δεκαετίας του '90».

Καθένα από αυτά τα κύματα συνέβαλε στη διαμόρφωση της κοινωνικής και οικονομικής πραγματικότητας της κάθε εποχής και επηρέασε ανάλογα με τον αριθμό των προσφύγων, το δυναμισμό, την τεχνογνωσία τους, ακόμη και με την ιδεολογία τους. Για μεταμόρφωση της Θεσσαλονίκης όμως μπορούμε να μιλήσουμε μόνο στην περίπτωση του προσφυγικού κύματος της Μικρασιατικής Καταστροφής κατά τη δεκαετία 1920-30, όπου προέκυψε μια κατάσταση που το ελληνικό κράτος στάθηκε αδύνατο να την ελέγξει. Οι αλλαγές αυτές υπήρξαν εξάλλου και το αντικείμενο της ημερίδας του 2008, τα πρακτικά της οποίας μπορεί να μελετήσει πλέον και σε μορφή βιβλίου κάθε ενδιαφερόμενος.

Ποια ήταν η κατάσταση της Θεσσαλονίκης και πώς οι κάτοικοί της υποδέχτηκαν τους πρόσφυγες;

Η Ε. Ιωαννίδου περιγράφει τη κατάσταση της Θεσσαλονίκης στα 1922 με ζοφερά χρώματα. Καταρχήν η πόλη, δεν είχε ακόμη συνέλθει από τη πυρκαγιά του 1917, με αποτέλεσμα να δίνει την εικόνα ενός κατεστραμμένου τόπου. Οι άστεγοι ήταν χιλιάδες, οι πυρόπληκτοι στεγάζονταν όπου έβρισκαν και είχαν κάνει αισθητή την παρουσία τους οι παράγκες και τα παραπήγματα. Με άλλα λόγια, βρισκόταν σε χειρότερη θέση από άλλες ελληνικές πόλεις που δέχτηκαν επίσης πρόσφυγες. Επιπλέον, η Θεσσαλονίκη είχε ενσωματωθεί μόλις δέκα χρόνια νωρίτερα στο ελληνικό κράτος, μια ενσωμάτωση που μόνο ημιτελής και δυσλειτουργική μπορούσε να χαρακτηριστεί.

«Ήταν μια πόλη πολυεθνική, με εντονότερο το εβραϊκό στοιχείο, πλάι στο οποίο υπήρχε το οθωμανικό και φυσικά το ελληνικό, που διαμορφώθηκε και από εσωτερική μετανάστευση μετά την ενοποίηση. Σε κάθε περίπτωση, η πόλη διερχόταν μια μεταβατική περίοδο όταν οι πρόσφυγες έφταναν κατά εκατοντάδες χιλιάδες στο λιμάνι της.»

Όπως προσθέτει, το ελληνικό κράτος τους είχε προσανατολίσει στο να έρθουν εδώ, με στόχο τη μετεγκατάσταση τους στην ενδοχώρα της Μακεδονίας, όπου και θα μπορούσαν να ξεκινήσουν μια καινούργια ζωή. Επίσης, η πόλη επι-

λέχθηκε εξαιτίας της ύπαρξης των ξύλινων θαλάμων-απομεινάρι του πρώτου παγκοσμίου πολέμου, που θα μπορούσαν να φιλοξενήσουν, προσωρινά, σχετικά μεγάλο αριθμό ατόμων.

Ο τρόπος με τον οποίο υποδέχτηκαν τους πρόσφυγες οι κάτοικοι της πόλης, σε ένα κλίμα που μόνο ανοιχτόκαρδο και ευνοϊκό δεν μπορούσε να χαρακτηριστεί, παραμένει ένα ερώτημα με δύσκολη απάντηση. Η ιστορικός μάς έδωσε τις δυο διαφορετικές αφηγήσεις που φωτίζουν το θέμα.

«Μια πολύ γενικευμένη προσέγγιση μάς δείχνει πως η στάση των κατοίκων της Θεσσαλονίκης απέναντι στους πρόσφυγες ήταν εχθρική. Με την ψυχραιμία που επιτρέπει η χρονική απόσταση, μπορεί ίσως κανείς να καταλάβει το γιατί. Οι δημόσιοι χώροι γέμισαν από πρόσφυγες, επιτάχθηκαν οικήματα, λόγω των συνθηκών έλευσής τους υπήρξαν φορείς μολυσματικών νόσων και θεωρήθηκαν υπεύθυνοι για τη μείωση των ημερομισθίων. Υπάρχει και μια διαφορετική εκδοχή που σήμερα είναι ακόμη δυσκολότερο να μελετηθεί επαρκώς, καθώς οι φορείς της προφορικής ιστορίας ή τα υποκείμενα της ιστορίας δεν βρίσκονται πια στη ζωή. Η άλλη προσέγγιση, που θέλει τους κατοίκους λιγότερο εχθρικούς, μπορεί να τεκμηριωθεί από τα ίδια αρχεία, όπως π.χ. τον Τύπο της εποχής, που κάνει συχνά λόγο για αρωγή προς τους πρόσφυγες από μη κρατικούς φορείς. Επίσης, μετά το 1924, υπήρξε κινητοποίηση για το θέμα των εύπορων στρωμάτων της κοινωνίας της Θεσσαλονίκης. Στο πλευρό τους όμως στάθηκαν και κάποιοι με χαμηλότερα εισοδήματα, που είτε τους πρόσφεραν αυτό που λέμε ένα «πιάτο φαΐ» είτε τους έδωσαν δουλειά στους επαγγελματικούς τους χώρους. Υπάρχουν για όλα αυτά προφορικές μαρτυρίες, αλλά δυστυχώς τα στοιχεία δεν επαρκούν για περαιτέρω έρευνα.

Ποιες ήταν οι σημαντικότερες συνέπειες της προσφυγικής εγκατάστασης και από πότε έγιναν ορατές;

Σύμφωνα με την ιστορικό Ελένη Ιωαννίδου, η μεταμόρφωση της πόλης ξεκίνησε αμέσως, με την άφιξη των προσφύγων. Μπορεί ίσως κανείς να φανταστεί την εικόνα ανθρώπων που κυκλοφορούσαν στους δρόμους αναζητώντας δουλειά ή αγνοούμενους συγγενείς τους. Τα νοσοκομεία γέμισαν ενώ αρκετοί από αυτούς μεταφέρθηκαν στα περίχωρα της πόλης, όπως στην Καλαμαριά ή στο Χαρμάνκιοϊ. Μέσα στο χρόνο έγιναν περισσότερο ορατές οι συνέπειες στον πληθυσμιακό-δημογραφικό, πολιτικό, οικονομικό και πολεοδομικό ιστό της πόλης, αλλά –σε μια γενικότερη θεώρηση της Μικρασιατικής Καταστροφής– και στο σύνολο του ελληνικού χώρου. Η Ε. Ιωαννίδου εξηγεί:

«Μετά την έλευση χιλιάδων αυξήθηκε αλματωδώς ο πληθυσμός της Θεσσαλονίκης, καθώς και η ελληνική χριστιανική παρουσία – το σχετικό ποσοστό ανήλθε στο 39,65% του συνόλου των κατοίκων. Η πάλαι ποτέ οθωμανική πολυπολιτισμική Θεσσαλονίκη αποτέλεσε τα επόμενα χρόνια ουσιαστικά παρελθόν, καθώς στην υποχρεωτική αναχώρηση των μουσουλμάνων ήρθε να προστεθεί, κατά την περίοδο της γερμανικής Κατοχής, η απώλεια του εβραϊκού στοιχείου της, που κατά χιλιάδες εξοντώθηκε στα στρατόπεδα συγκέντρωσης.

Ο νέος πληθυσμιακός χάρτης ωστόσο δεν ήταν καθόλου ομοι-

Αεροφωτογραφία του κέντρου της Θεσσαλονίκης, το 1928. Στη δεξιά πλευρά τμήμα του προσφυγικού συνοικισμού της Αγίας Φωτεινής. *Αρχείο Κέντρου Ιστορίας Θεσσαλονίκης*

όμορφος, καθώς οι πρόσφυγες ήταν φορείς διακριτών ιστορικών διαδρομών και πολιτιστικών παραδόσεων. Δεν ήταν ομοιόμορφος και ο αντίστοιχος πολεοδομικός χάρτης της Θεσσαλονίκης μετά την ίδρυση προσφυγικών συνοικισμών, που οδήγησαν σε μια πρωτοφανή επέκταση των ορίων εκτός του έως τότε δομημένου και κατοικούμενου αστικού χώρου. Η απότομη αυτή πολεοδομική μεταλλαγή αφενός ματαίωσε αναγκαστικά τους όποιους εκσυγχρονιστικούς σχεδιασμούς και αφετέρου οδήγησε στην απομόνωση των προσφύγων από το κύριο αστικό σώμα, σε προάστια με υποβαθμισμένους όρους διαβίωσης.

Η υποβάθμιση συνδέεται άρρηκτα και με μια άλλη σημαντική παράμετρο της προσφυγικής εγκατάστασης, την οικονομική καχεξία αλλά παράλληλα και την οικονομική ανάπτυξη. Αν και το σχήμα αυτό σε πρώτη ανάγνωση μπορεί να φανεί αντιφατικό, παρ' όλα αυτά δεν είναι: η φτώχεια, η ανεργία, η υποαπασχόληση και η παιδική εργασία που ταλάνισαν τον προσφυγικό κόσμο συνοδεύτηκαν από τη γόνιμη, αναζωογονητική προσφορά των προσφύγων εργαζομένων και την ώθηση που έδωσαν στη βιοτεχνική παραγωγή και στο εμπόριο.

Τέλος, η προσφυγική παρουσία στη Θεσσαλονίκη εμπλούτισε τις πολιτικές αναζητήσεις των ελίτ αλλά και της βάσης, και τροφοδότησε νέα σχήματα διεκδικήσεων για την αλίευση ψηφοφόρων και τον επανακαθορισμό των παραδοσιακών πλεγμάτων εξουσίας. Η μαζική υποστήριξη των προσφύγων στον Βενιζέλο σε όλη τη δεκαετία του 1920 δεν ήταν πλέον καθόλου δεδομένη από τις αρχές της δεκαετίας του '30. Η προσφυγική δυσαρέσκεια στη Θεσσαλονίκη τροφοδότησε τόσο το χώρο της Αριστεράς και το Εθνικό Ριζοσπαστικό Κόμμα όσο και τις εθνικιστικές οργανώσεις. Ταυτόχρονα όμως οι πρόσφυγες, διατηρώντας την προσφυγική ταυτότητά τους με την ίδρυση και λειτουργία εκατοντάδων σωματείων, μεταλαμπάδευσαν στη Θεσσαλονίκη τον κοινοτισμό και τη συλλογική αυτοργάνωση του μικρασιατικού ελληνισμού, αναπτύσσοντας κοινωνικά δίκτυα που διαμόρφωσαν νέες πολιτικές ισορροπίες και κέντρα ισχύος στη ζωή της πόλης.»

Τι είναι το Ιστορικό Αρχείο Προσφυγικού Ελληνισμού;
Πρόκειται για φορέα που λειτουργεί από το 1994 ως νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου του Δήμου Καλαμαριάς. Στόχος του είναι η συμβολή στη διατήρηση της μνήμης και η ανάδειξη της ιστορικής ταυτότητας του προσφυγικού ελληνισμού στο σύνολό του. Στη διάθεση των ερευνητών βρίσκεται το υλικό που διαθέτει, το οποίο περιλαμβάνει δημόσια αρχεία αλλά και ιδιωτικές συλλογές, συλλογές χαρτών, εφημερίδων και δημοσιευμάτων, φωτογραφιών και καρτ-ποστάλ, αρχείο προσφυγικών μαρτυριών και βιβλιοθήκη σύγχρονων και παλαιότερων εκδόσεων. Συχνά διοργανώνει ημερίδες, σεμινάρια, διαλέξεις, εκθέσεις και εκδηλώσεις, ενώ έχει να παρουσιάσει και εκδοτικό έργο. ■

Συνοικισμός Χαρμάν-κιοϊ
κατασκηνή προσφύγων εξ Ανατολής Μ. Α. Νίγδης αι 1-2-
Διανομή ψαθών

Πρόσφυγες από τη Νίγδη της Μ. Ασίας στο συνοικισμό Χαρμάνκιοϊ (Ελευθέριο).

Χαρακτηριστικό προσφυγικό σπίτι κατασκευασμένο από την Πρόνοια, στην Καλαμαριά. *Συλλογή Ελένης Σταθωρίου – Ι.Α.Π.Ε.*

του **Δημήτρη Καιρίδη**
Αναπληρωτή καθηγητή Διεθνών Σχέσεων
στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας
Διευθυντή του Δικτύου Προβληματισμού
«Ναυαρίνο» στη Θεσσαλονίκη

Θεσσαλονίκη 2012 αντιμέτωποι με τα φαντάσματα;

Ο γνωστός Άγγλος ιστορικός Μαρκ Μαζάουερ, στο βιβλίο του για την ιστορία της Θεσσαλονίκης την περίοδο 1430-1950, αποκάλεσε τη Θεσσαλονίκη «πόλη φαντασμάτων».[1] Αν και η πρώτη εικόνα που συναντά ο σύγχρονος επισκέπτης είναι αυτή μιας πόλης που σφύζει από ζωή και νεολαία και απέχει πολύ από τα όποια φαντάσματα, ο Μαζάουερ έγραψε, με ευαισθησία και ταλέντο, όχι για τους ήχους και τη φασαρία της πόλης αλλά για τις μεγάλες και εκκωφαντικές σιωπές της! Σιωπές ενός πολυ-πολιτισμικού, πολυ-θρησκευτικού, πολυ-φυλετικού και πολύ-γλωσσου παρελθόντος που χάθηκε, συχνά βίαια, με την άφιξη της νεωτερικότητας και την άνοδο του εθνικισμού, με αποκορύφωμα την εξόντωση της εβραϊκής κοινότητας της Θεσσαλονίκης από τους Ναζί το 1943.

Το βιβλίο του Μαζάουερ απέσπασε διθυραμβικές κριτικές στον διεθνή Τύπο,[2] έκανε τη Θεσσαλονίκη γνωστή σε ξένους που δεν είχαν ακούσει ποτέ γι' αυτήν και παραμένει το βασικό σημείο αναφοράς στη διεθνή βιβλιογραφία για την πόλη και την ιστορία της. Παρ' όλα αυτά, το βιβλίο ξένισε πολλούς Έλληνες[3] επειδή αμφισβητεί την «εθνική αφήγηση» περί της αδιάλειπτης «ελληνικότητας» της πόλης και, αντίθετα, μιλάει για τους εβραίους, μουσουλμάνους και χριστιανούς που, μέχρι πρόσφατα, την κατοικούσαν.

Το βιβλίο μας προσκαλεί, μέσα από έναν καταιγισμό τεκμηρίων, να αναστοχαστούμε το πρόσφατο παρελθόν της πόλης μας. Συνεχίζοντας τη λαμπρή παράδοση της σύγχρονης αγγλικής ιστοριογραφίας, ο Μαζάουερ καταφέρνει, με μοναδική μαεστρία, να εντάξει το ειδικό στο γενικό, το τοπικό στο διεθνές, τη Θεσσαλονίκη μέσα στις μεγάλες αλλαγές που έφερε το τέλος της εποχής των αυτοκρατοριών και η άνοδος του έθνους-κράτους.[4]

Με την έννοια αυτή, η Θεσσαλονίκη δεν είναι η μόνη πόλη στον κόσμο με "φαντάσματα" ενός ακρωτηριασμένου παρελθόντος. Υπάρχουν πολλές ακόμα

Φωτογραφίες Άρις Γεωργίου

όπως η Κωνσταντινούπολη, η Σμύρνη, η Τραπεζούντα και η Αλεξάνδρεια, τέσσερις πόλεις που έχουν εγγραφεί ανεξίτηλα στο ελληνικό εθνικό υποσυνείδητο, αλλά και η Τεργέστη, το Σεράγεβο, η Πράγα, το Λβοφ κ.ο.κ.

Όλες αυτές οι πόλεις και πολλές άλλες άλλαξαν δραματικά τα τελευταία εκατό χρόνια, χάνοντας συμπαγείς πληθυσμούς με ιστορία αιώνων και μαζί τον κοσμοπολιτισμό που αυτοί κόμιζαν. Στην πορεία, οι πόλεις (όπως και τα κράτη στα οποία αυτές βρέθηκαν να ανήκουν) ομογενοποιήθηκαν εθνο-πολιτισμικά: η Σμύρνη μεταβλήθηκε σε τουρκική Ιζμίρ και το Λβοφ σε ουκρανικό Λβιβ.

Σήμερα, μετά τις αιματηρές ανακατατάξεις του πρώτου μισού του 20ού αιώνα, στην εποχή της ειρηνικής συνύπαρξης, της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, των ανοικτών αλλά και ασφαλών συνόρων, αναβιώνει ένα κίνημα νοσταλγίας για τον χαμένο πλούτο πολιτισμού που οι εθνικισμοί, ένθεν και κείθεν, κατέστρεψαν. Στην Κωνσταντινούπολη, παλιοί Τούρκοι αστοί μιλούν με συμπάθεια για τους Ρωμιούς που φύγανε και με αποστροφή για τους εσωτερικούς μετανάστες που ήρθανε από τα βάθη της Ανατολίας και διόγκωσαν την Πόλη σε μια μεγαλούπολη με πάνω από 15 εκατομμύρια κατοίκους. Ταινίες,[5] βιβλία, εκθέσεις, συνέδρια και άλλες εκδηλώσεις πραγματοποιούνται κάθε χρόνο με θεματολογία σχετικά με την παλιά, πολυ-πολιτισμική Κωνσταντινούπολη των Ελλήνων, των εβραίων, των Αρμένιων και των Τούρκων.

Για τη Θεσσαλονίκη το ερώτημα είναι αν χρειάζεται κι αν αντέχουμε ως τοπική κοινωνία, αλλά και ως σύγχρονο ευρωπαϊκό κράτος, να μιλήσουμε με εντιμότητα και ευαισθησία για την πρόσφατη ιστορία μας. Το ερώτημα αυτό τίθεται, σχεδόν επιτακτικά, λόγω της μεγάλης επετείου του 2012 που πλησιάζει.

Η δημόσια διαχείριση του ιστορικού παρελθόντος δεν είναι τόσο υπόθεση επιστημονική όσο βαθύτατα πολιτική και αφορά το παρόν και το μέλλον μιας κοινωνίας. Επομένως, σε αυτή τη διαχείριση, καλώς ή κακώς, δεν εμπλέκονται μόνον οι επιστήμονες ιστορικοί. Εξάλλου αυτοί, όπως ο Μαζάουερ, έχουν απαντήσει προ πολλού με τεκμηριωμένη, λίγο-πολύ, σαφήνεια για το παρελθόν της πόλης.

Στη διαχείριση αυτή εμπλέκεται το σύνολο της κοινωνίας, και, κυρίως, οι εκπρόσωποί της. Έτσι κι αλλιώς, το πώς θα αποφασίσει να γιορτάσει η πόλη την επέτειο του 2012 εξαρτάται από τι είδους Θεσσαλονίκη θέλουμε. Ως εκ τούτου, το ερώτημα και η απάντηση σε αυτό μας αφορά όλους. Και θα πρέπει, κατεξοχήν, να αφορά την επιχειρηματική κοινότητα της πόλης, η οποία, κατά τεκμήριο, αποτελεί το πιο δυναμικό και εξωστρεφές κόμματι της κοινωνίας της πόλης.

Δύο είναι οι βασικές πολιτικές επιλογές: από τη μια, αυτή μιας Θεσσαλονίκης ανασφαλούς, ξενόφοβης, εσωστρεφούς, αμυντικής και εθνικιστικής, στην αντίληψή της για το παρελθόν, και άρα, και για το μέλλον της. Από την άλλη, υπάρχει η επιλογή μιας Θεσσαλονίκης με αυτοπεποίθηση, ανεκτικής και εξωστρεφούς, που αντιλαμβάνεται το πολυ-πολιτισμικό παρελθόν της, όχι ως κίνδυνο που πρέπει να αποφύγει πάση θυσία αλλά ως πλούτο και κεφάλαιο που μπορεί να αξιοποιήσει.

Δεν είναι υπερβολή να θεωρήσει κανείς ότι η πρώτη επιλογή οδηγεί σε μια Θεσσαλονίκη των ανέργων, της διαρροής των καλύτερων μυαλών της στην Αθήνα και το εξωτερικό, της διαρκούς αλλά ανώφελης μεμψιμοιρίας απέναντι στην πρωτεύουσα, της οικονομικής δυσπραγίας και της παρακμής σε όλα τα επίπεδα.

Αντίθετα, η δεύτερη επιλογή σηματοδοτεί μια Θεσσαλονίκη δυναμική, που έλκει κοντά της όχι μόνο τα δικά της αλλά και τα ξένα ταλέντα, και που θεωρεί τις γεω-πολιτικές αλλαγές του 1989 και μετά ως ευκαιρίες (και όχι ως κινδύνους) ανάπτυξης. Αν πράγματι η πόλη και οι αρχές της θέλουν η Θεσσαλονίκη να ξαναγίνει διαβαλκανικό κέντρο, προς όφελος των κατοίκων της, της Ελλάδας και ολόκληρης της περιοχής, θα πρέπει να αποδείξουν ότι δεν απειλούνται από τα φαντάσματα της ιστορίας. Η συμφιλίωση με το παρελθόν αποτελεί την απαραίτητη προϋπόθεση για μια εξωστρεφή Θεσσαλονίκη. Το 2012 προσφέρεται για μια ψύχραιμη άσκηση αυτογνωσίας.

Αντίπαλοι στη μεγάλη αυτή προσπάθεια είναι όλοι όσοι έχουν επενδύσει στις εθνικές μας νευρώσεις: τοπικοί άρχοντες, εκκλησιαστικοί ηγέτες, αθλητικοί παράγοντες, μέσα ενημέρωσης αποκλειστικά ταγμένα στον εντυπωσιασμό, και βέβαια η κάπως ειρωνική και υπεροπτική αδιαφορία της αθηναϊκής ελίτ (που έχει με τόσα άλλα κρίσιμα πράγματα να ασχοληθεί, ιδίως αυτή την περίοδο). Όλοι αυτοί θα επιχειρήσουν να στήσουν ένα ακόμα πανηγύρι. Στόχος τους δεν είναι το καλό της πόλης αλλά η ενίσχυση της πολιτικής επιρροής και της εξουσίας τους πάνω της. Και εύκολο μέσο για κάθε είδους Ελληναρά, Σκοπιανομάχο, Βουλγαρόφοβο, Τουρκοφάγο, αντισημίτη είναι ο εκφοβισμός μιας πόλης που, εδώ και είκοσι χρόνια, βλέπει τις ευκαιρίες τις οποίες η ιστορία απλόχερα της προσφέρει να την προσπερνούν και την αναπτυξιακή απόσταση που τη χωρίζει από την Αθήνα να διευρύνεται.

Η Ελλάδα διέρχεται σήμερα μια σοβαρή, δομική, και άρα πολύπλευρη, κρίση. Η πίεση της κρίσης μας αναγκάζει να ξανακοιταχθούμε συνολικά στον καθρέφτη. Κι αυτό αφορά κυρίως τη Θεσσαλονίκη, την πόλη που επηρεάστηκε, περισσότερο από οποιάδήποτε άλλη στην Ελλάδα, από τις διεθνείς αλλαγές του 1989 και μετά. Ο απολογισμός της τελευταίας εικοσαετίας, παρά τις επιμέρους επιτυχίες, δεν είναι ενθαρρυντικός. Σπαταλήθηκε χρόνος και ενέργεια σε μάχες "φαντασμάτων" με τους βόρειους γείτονές μας, την ίδια ώρα που υποκριτικά παρουσιάζονταν η Θεσσαλονίκη ως βαλκανική μητρόπολη». Με την έννοια αυτή, η "μάχη" της Θεσσαλονίκης είναι και "μάχη" της Ελλάδας.

Σημείο εκκίνησης δεν μπορεί να είναι μόνο ο Μέγας Αλέξανδρος αλλά και τα μεγάλα μας πλεονεκτήματα. Η Θεσσαλονίκη είναι η πιο πλούσια πόλη μεταξύ Βιέννης και Αιγαίου, με πολλές και αναξιοποίητες δυνατότητες, όπως είναι το λιμάνι της. Με λίγα λόγια, η Θεσσαλονίκη πρέπει να πιστέψει στις δυνάμεις της, να ξεχάσει για λίγο τη συμπλεγματική σχέση της με την Αθήνα, να επανατοποθετήσει τον εαυτό της στον χάρτη των μεσαίων αλλά δυναμικών ευρωπαϊκών πόλεων δίπλα στη Βαλένθια, το Μπορντώ, το Τορίνο κ.ο.κ.

Και πάνω από όλα: θα πρέπει να τα βρει με τον εαυτό της, δηλαδή τόσο με το παρελθόν όσο και με το μεταβαλλόμενο παρόν της, που μαζί συνθέτουν την ελκυστική ιδιοσυγκρασία και την ταυτότητα της πόλης. Το 2012 θα πρέπει να μιλήσουμε για τη Θεσσαλονίκη των Ελλήνων, των προσφύγων, των εβραίων, των μουσουλμάνων, των μεταναστών, και όλων όσοι συνέθεσαν και, διαρκώς, ανασυνθέτουν, τη συναρπαστική της ιστορία. Θα το κάνουμε όχι γιατί μας υποχρεώνουν οι ξένοι αλλά γιατί το χρωστάμε στους εαυτούς μας και, κυρίως, στη νέα γενιά.

Και θα το κάνουμε με συναίσθηση της πικρής ιστορίας της πόλης μας ως κεντρικής σκηνής στο μεγάλο δράμα της κατάρρευσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και της επικράτησης των εθνικισμών. Στο δράμα αυτό μετρήσαμε κι εμείς οι Έλληνες μεγάλες απώλειες: τη Μικρασία, τον Πόντο, την Κωνσταντινούπολη. Κερδίσαμε τη Θεσσαλονίκη και τη Μακεδονία. Και κατανοούμε ότι αυτά που εμείς χάσαμε κάποιοι άλλοι τα κέρδισαν αλλά και ότι αυτά που εμείς κερδίσαμε κάποιοι άλλοι τα έχασαν.

Με όλους αυτούς τους συνειρμούς υπόψη, ο εορτασμός του 2012 στη Θεσσαλονίκη μπορεί να είναι όχι μόνο ένα στενά βορειοελλαδικό αλλά και ένα ελληνικό, βαλκανικό και ευρωπαϊκό γεγονός. Αν, στο παρελθόν, τα κατάφεραν οι Γερμανοί με τους Γάλλους και αν, σήμερα, προσπαθούν οι Ρώσοι του Πούτιν με τους Πολωνούς να συμφιλιωθούν με την ιστορία και να ξορκίσουν τα φαντάσματά της, τότε μπορούμε κι εμείς. Όχι τόσο γιατί μας ενδιαφέρει το παρελθόν, το οποίο παρήλθε ανεπιστρεπτί, αλλά γιατί πρέπει να μας ενδιαφέρει το μέλλον και οι προοπτικές του. ■

1. Mazower, Mark. *Salonica, City of Ghosts: Christians, Muslims and Jews, 1430-1950*, Λονδίνο: HarpersCollins Publishers, 2004, σελ. 528.
2. Το βιβλίο απέσπασε τρία διεθνή βραβεία (The John Criticos Prize, The Runciman Award, The Duff Cooper Prize) ενώ έγραψαν θετικά γι' αυτό ο *Economist*, οι *Times* του Λονδίνου και πολλά άλλα έντυπα με διεθνή απήχηση.
3. Όπως φάνηκε στην εκδήλωση-παρουσίαση του βιβλίου που διοργάνωσε το Ίδρυμα Κόκκαλη στο «Ολύμπιον», στη Θεσσαλονίκη, στις 15 Ιουνίου 2005.
4. Σύμφωνα με το γνωστό ιστοριογραφικό σχήμα του μεγάλου ιστορικού, συμπατριώτη του Μαζάουερ, Έρικ Χομπσμπάουμ στο κλασσικό έργο του *The Age of Empire: 1815-1914.*
5. Για παράδειγμα, η τουρκική ταινία *Πληγές του φθινοπώρου*, παραγωγής 2009, η οποία αναφέρεται στο πογκρόμ εναντίον των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης, τον Σεπτέμβριο του 1955.

της **Γιώτας Σωτηροπούλου**
Δημοσιογράφου

Η ευφυία της μελωδίας

Ο ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΟΥΜΕΝΤΑΚΗΣ ΜΙΛΑΕΙ ΜΕ ΑΦΟΡΜΗ ΤΗ ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ ΓΙΑ ΤΑ ΔΕΚΑΧΡΟΝΑ ΤΟΥ ΜΕΓΑΡΟΥ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Από τους πιο αναγνωρισμένους Έλληνες συνθέτες της νέας γενιάς μέχρι σήμερα, ο Γιώργος Κουμεντάκης έχει συνθέσει περισσότερα από 100 έργα για ορχήστρα, ορχήστρα δωματίου, όπερες, σόλο όργανα, καθώς και μουσική για χορό, αρχαία τραγωδία και θέατρο. Έχει επίσης συνεργαστεί με άλλους καλλιτέχνες σε παραγωγές με πολυμέσα (installations, video art/animation, κ.ά.). Έργα του έχουν παρουσιαστεί παγκοσμίως σε περισσότερες από 400 συναυλίες σε διεθνούς κύρους αίθουσες συναυλιών, από σημαντικά μουσικά σύνολα, και τη μουσική του έχουν διευθύνει διεθνούς φήμης μαέστροι. Μέχρι στιγμής έχουν κυκλοφορήσει 9 cd με μουσική του σε ελληνικές και ξένες δισκογραφικές εταιρίες. Ο Γιώργος Κουμεντάκης υπήρξε καλλιτεχνικός διευθυντής του Μουσικού Συνόλου «Ν. Σκαλκώτας» (1999-2001). Διετέλεσε επίσης μουσικός διευθυντής, συνθέτης και δημιουργός μουσικού σεναρίου των τελετών έναρξης και λήξης των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας, το 2004.

Είναι γύρω στα 5 όταν, στήνοντας αυτί στις αστείρευτες συνομιλίες της κρητικής φύσης, πατάει το REC στο προσωπικό του μαγνητόφωνο. Στα 15 του "μεταφράζει" σε νότες τα πρώτα ολοκληρωμένα έργα, ενώ μαθητεύει στο αξεπέραστο σχολείο του Τρίτου Προγράμματος, αλλά και των Χορωδιών του Κατηχητικού και του Ρεθύμνου. Η μουσική περιπέτεια του Γιώργου Κουμεντάκη έχει ήδη αρχίσει και οι σταθμοί της θα είναι διεθνή βραβεία και συνεργασίες. Από τη σύνθεση του μουσικού σεναρίου των τελετών έναρξης και λήξης των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας το 2004 —που συνεπήρε Έλληνες και ξένους θεατές— μέχρι την πρόσφατη ανάθεση από το Μέγαρο Μουσικής Θεσσαλονίκης ενός έργου για τα 10 χρόνια λειτουργίας του, μας σεργιανάει στις άυλες ομορφιές της μουσικής.

Ποια είναι τα στοιχεία ενός επετειακού έργου που "χωράει" τα 10 χρόνια της λειτουργίας του Μεγάρου Μουσικής Θεσσαλονίκης;

Η πρόκληση ήταν να ταυτιστώ μ' έναν οργανισμό στον οποίο δίνω πολύ μεγάλη σημασία, επειδή καταρχάς κάνει πολύ σημαντικά πράγματα που αφορούν τη μουσική και επειδή στην Ελλάδα αυτός ο τομέας πάσχει. Έτσι, *Το ισοκράτημα ενός παιδιού* είναι ένα έργο συμφωνικό σε τρία μέρη για μεγάλη ορχήστρα, ο τίτλος του οποίου κρύβει έναν μεγάλο συμβολισμό. Το ισοκράτημα είναι το ίσο της βυζαντινής μουσικής, μια βάση πάνω στην οποία μπορείς να φτιάξεις διάφορα πράγματα, πολύ στέρεη και δυνατή. Αυτό λοιπόν ταυτίζω με το ΜΜΘ, το οποίο εκτιμώ ότι έχει μια πολύ γερή βάση στα 10 χρόνια λειτουργίας του, αλλά ταυτοχρόνως έχει και την ηλικία ενός παιδιού. Υπάρχει όμως και ένα πολύ δυνατό μεταφυσικό στοιχείο, επειδή είναι μια βάση πάνω στην οποία μπορεί να οικοδομηθεί μια ολόκληρη ζωή, και μάλιστα πλούσια σε πνευματικότητα. Επίσης, είναι κάτι που έρχεται από παλιά και πίσω από αυτό κρύβεται η Θεσσαλονίκη, που και η ίδια διατηρεί βαθιά την βυζαντινή παράδοση — και όχι μόνο. Όσον αφορά τα τρία μέρη: το πρώτο έχει σχέση με την Καππαδοκία, το δεύτερο είναι ένας αμανές από την περιοχή της Σμύρνης —που είναι κοντά και σε θρακιώτικες μελωδίες— και το τρίτο ποντιακός πυρρίχιος. Το πρώτο είναι ένα κομμάτι που μας δένει με το παρελθόν και έχει νοσταλγικό χαρακτήρα και το δεύτερο με το παρόν. Το τρίτο αφορά το μέλλον, μια και έχει έντονο πολεμικό χαρακτήρα, μια δυναμική καθώς παραπέμπει στη μάχη που πρέπει να δώσουμε για να κερδηθούν τα πράγματα και για να στεριώσουμε ένα καλύτερο μέλλον. Υπάρχει λοιπόν, αν και χρησιμοποιώ έναν πολεμικό χορό, κάτι αισιόδοξο, η δυναμική της διεκδίκησης της ζωής.

Φαίνεται να έχετε μια αδυναμία στην ελληνική μουσική παράδοση...

Αν και πολλοί έχουν προβλέψει το τέλος της, αυτό δεν έρχεται. Αντίθετα, το κομμάτι της παραδοσιακής μουσικής σ' όλες τις χώρες, όχι μόνο δε φθείρεται, αλλά... *ζει και βασιλεύει και τον κόσμο κυριεύει*. Δεν υπάρχουν ξεπερασμένα είδη. Όλα, όπως και η παραδοσιακή μουσική, είναι ζωντανός οργανισμός και γι' αυτό απαιτούμε από τους σύγχρονους ερμηνευτές να τα εντάσσουν στο σήμερα. Μέσα στο μουσικό εργαστήρι των δημιουργών να γίνουν όλες αυτές οι ενώσεις που θα βγάλουν ένα αποτέλεσμα που θα αφορά στην εποχή μας. Και ας μην ξεχνάμε ότι είναι ένα υλικό ευφυές που με όσο μεγαλύτερη ευφυΐα το προσεγγίζεις τόσο μεγάλες κατακτήσεις σου χαρίζει.

Πόσο εύκολα κάνει η έμπνευση το χατίρι στον δημιουργό ή πόσα καπρίτσια τού κάνει όταν πρόκειται για ένα έργο ανάθεσης;

Ωραία ερώτηση. Η έμπνευση σ' έναν δημιουργό που δουλεύει συνεχώς δε σταματά ποτέ. Έχω φτιάξει ένα περι-

Το έργο του Γιώργου Κουμεντάκη *Το Ισοκράτημα ενός Παιδιού* θα παρουσιαστεί τη Δευτέρα 25 Οκτωβρίου 2010 στο Μέγαρο Μουσικής Θεσσαλονίκης από την Κρατική Ορχήστρα Θεσσαλονίκης υπό τη διεύθυνση του Μύρωνα Μιχαηλίδη.
Συμπράττει ο διεθνούς φήμης πιανίστας Γιώργος-Εμμανουήλ Λαζαρίδης.

Το 2010 αποτελεί μια χρονιά ορόσημο για τον Οργανισμό Μεγάρου Μουσικής Θεσσαλονίκης, που συμπληρώνει δέκα χρόνια λειτουργίας με πολιτιστικές εκδηλώσεις υψηλών προδιαγραφών.

Φωτογραφία Κώστας Ευαγγελίδης

βάλλον που μου παρέχει τη δυνατότητα, τη γαλήνη και την ηρεμία που απαιτεί η μοναχική διαδικασία της σύνθεσης, και έτσι είμαι συνεχώς γεμάτος με μουσική. Όταν έρχεται η ανάθεση δεν σε δεσμεύει, σε απελευθερώνει, επειδή σου παρέχει τη δυνατότητα όλες αυτές οι σκέψεις να οργανωθούν από το χάος, να αποκτήσουν σάρκα και οστά και να πάρουν μια καθαρή μορφή. Υπάρχει ο δικός μου εσωτερικός λόγος και ένας εξωτερικός που προσανατολίζει το κομμάτι-το υλικό-τις σκέψεις στην κατεύθυνση περιεχομένου και όταν αυτά τα δυο συνυπάρχουν είναι η καλύτερη συγκυρία για να προκύψει ένα μουσικό έργο.

Πώς ξεπερνά κανείς μια επιτυχία ανάλογη της μουσικής των Ολυμπιακών Αγώνων;
Σίγουρα οι Ολυμπιακοί Αγώνες είναι η μεγαλύτερη παραγωγή παγκοσμίως, που απαιτεί πάρα πολύ κόσμο, απίστευτη ακρίβεια και τελειότητα και όπου δεν επιτρέπονται τα λάθη. Απευθύνεται σ' όλο τον κόσμο, σε διαφορετικές κουλτούρες, σ' ανθρώπους διαφορετικού μορφωτικού και κοινωνικού επιπέδου. Και έχεις και τεράστια ευθύνη, επειδή είναι μια εθνική υπόθεση, που δεν μπορείς να προδώσεις. Οπότε το λιγότερο που μπορείς να πάθεις είναι να... "τρελαθείς" με την ευθύνη του πράγματος. Εγώ δεν αντέχω να το ξανακάνω, κανείς δεν το αντέχει.

Πώς είναι η ζωή και η δουλειά μακριά από το κέντρο;
Στην Τήνο έχω μια ζωή ευτυχισμένη, μακριά από τους πειρασμούς της Αθήνας, όπου απαιτούσε μια κοινωνική συμπεριφορά και δραστηριότητα που εμένα μ' αποσπούσε από τη δουλειά μου. Αυτή η απομόνωση σε βοηθά να δεις τα πράγματα πιο καθαρά και δε σε αποξενώνει. Οι επαφές γίνονται πιο ουσιαστικές και με τους φίλους και με τους συνεργάτες, μάλιστα χάρη στο διαδίκτυο δεν έχει σημασία πού ζει ο άλλος από τη στιγμή που μπορείς να εκφραστείς να μιλήσεις, να διαφωνήσεις. Εμένα το περιβάλλον της ελληνικής πόλης δε μου πηγαίνει, επειδή μ' αποσπά. Το διαδίκτυο είναι ένα εργαλείο που όταν χρησιμοποιείται σωστά σου δίνει τη δυνατότητα να είναι ο εαυτός σου και να είσαι ελεύθερος, ανοίγοντάς σου ένα παράθυρο στον κόσμο. Αυτό το παράθυρο για μένα συνεχώς μεγαλώνει και δεν αισθάνομαι ότι κλείνομαι ή ότι αποξενώνομαι.

Πότε συναντιέστε με τη μουσική;
Γύρω στα 5 μου χρόνια ξεκινάω παίζοντας με τα στοιχεία της φύσης και τους ήχους και μετατρέποντάς τα σε μουσική. Με κάθε φυσικό υλικό —ξύλα, πέτρες— αρχίζω να παράγω ήχους. Το αυτί ήταν πάντα τεντωμένο σ' ό,τι ακουγόταν δίπλα μου και μ' έναν περίεργο τρόπο το μετουσίωνε σε μουσική. Όλο αυτό αποκτά υπόσταση μέσα στον χρόνο όταν ήρθαν και τα όργανα: το ακορντεόν, το πιάνο, η μελόντικα. Συνειδητά στα 12 μου γράφω μουσική και στα 15 είναι μια λειτουργία κανονική, που αποδίδει έργα ολόκληρα.

Ποια είναι τελικά η δύναμη της μουσικής;
Είναι μια αφηρημένη τέχνη και το μεγαλείο της είναι η ταύτισή της προς τα πάνω, τείνει στο άπειρο. Έρχεται με άυλο τρόπο και, χωρίς να ξέρουμε γιατί, μας συγκινεί βαθιά και ανοίγει όλους τους κρουνούς της ψυχής. Το μόνο που χρειάζεται η μουσική είναι ο χρόνος και η καλή σχέση που πρέπει να έχουμε μαζί του, ώστε να της αφιερωνόμαστε. Γιατί όσο περισσότερο της δίνεις τόσο σου ανταποδίδει. Ο συνδυασμός του άυλου και του χρόνου, προσωπικά, μου έχει δώσει ανεκτίμητες συγκινήσεις. Είναι από τα πολύτιμα εργαλεία για τους ανθρώπους που θέλουν να δουν και την άλλη όψη της ζωής – πέρα από το χρήμα, την κατανάλωση και την εκμετάλλευση.

Ένας καλλιτέχνης σε περίοδο κρίσης...
Προσωπικά επιλέγω τον δρόμο της μουσικής και δεν αισθάνομαι καμιά κρίση. Με σύμμαχο τη μουσική, προσπαθώ να μην αφήνω τα πράγματα να με "λερώνουν" και να με αποσπούν από την ουσία της ζωής. Ωστόσο, αυτό που μπορώ να πω είναι ότι χρειάζεται αλληλεγγύη, που δεν υπάρχει. Οι δυσκολίες της χώρας θα λυθούν όταν αισθανθούμε ότι ο ένας μπορεί να προσφέρει στον άλλο ό,τι δεν προσφέραμε όλα αυτά τα χρόνια που ο καθένας κοίταζε μόνο την πάρτη του. ■

του **Γιώργου Τούλα**
Ραδιοφωνικού παραγωγού - διευθυντή του περιοδικού *Parallaxi*

«Η Θεσσαλονίκη αλλιώς» Ένα πείραμα αυτοοργάνωσης

Ψάχνοντας μια ιδέα για να γιορτάσουμε την εικοστή επέτειο από την έκδοση του περιοδικού *Parallaxi* –πέραν των κλασικών πάρτι–, πέσαμε πάνω στην κορύφωση της κρίσης και ταυτόχρονα της συζήτησης για το πού πηγαίνει η πόλη, ενόψει μάλιστα και των επερχόμενων δημοτικών εκλογών. Ταυτόχρονα, έχοντας στο μυαλό παραδείγματα πετυχημένων παρεμβάσεων σε αστικούς ιστούς που βρέθηκαν σε παρόμοια αδιεξόδα την τελευταία δεκαετία, από το υποβαθμισμένο προάστιο Σεν Ντενί στο Παρίσι μέχρι τις γειτονιές του Μπουένος Άιρες, περιπτώσεις πόλεων που οι κάτοικοί τους αποφάσισαν να προχωρήσουν σε μια ιδιότυπη αυτοοργάνωση, αποφασίσαμε να επιχειρήσουμε ένα πείραμα διαφορετικής λειτουργίας της πόλης. Οργανώσαμε λοιπόν ένα αστικό πείραμα που βασίστηκε στη συνεργασία ετερόκλητων δυνάμεων, φορέων και ομάδων, περισσότερων από εκατόν είκοσι συνολικά. Πρόκειται για κάτι αληθινά καινοτόμο, καθώς παρόμοια σύμπραξη κάτω από τη ίδια σκέπη δεν έχει υπάρξει στη Θεσσαλονίκη στο παρελθόν. Τον καιρό των πρώτων κρούσεων για να ανιχνευθούν προθέσεις, ενώ ακόμη ήταν έντονο το στοιχείο της επιφυλακτικότητας για το αποτέλεσμα, διαπιστώσαμε με έκπληξη πως η διάθεση της συνεργασίας ήταν από όλους παραπάνω από δεδομένη· με τους κατάλληλους χειρισμούς και την παρουσίαση του τελικού σχεδίου και οράματος, έγινε και εφικτή. Μεγάλοι επίσημοι κρατικοί φορείς, δημόσιες αρχές, παντός είδους επιμελητήρια, μουσεία, το Μέγαρο Μουσικής αλλά και δεκάδες μικρές ομάδες, εναλλακτικά δίκτυα, μουσικά σύνολα, θεατρικές ομάδες, κινήσεις πολιτών και περιβαλλοντολογικές οργανώσεις, στοιχήθηκαν επί ένα δίμηνο πίσω από την κοινή προσδοκία μιας διαφορετικής λειτουργίας της Θεσσαλονίκης και παρουσίασαν επί τέσσερις συνολικά μέρες ένα καταιγισμό δράσεων και εκδηλώσεων που φανέρωσαν το άλλο πρόσωπο μιας πόλης. Ένα πρόσωπο δημιουργικό, που αποδείχτηκε ότι υπάρχει, έστω και εν υπνώσει, και με τις κατάλληλες συνθήκες αποκαλύπτεται και εκπλήσσει. Περισσότεροι από 1.000 δημιουργοί και συντελεστές με τον συντονισμό μιας ομάδας είκοσι περίπου ανθρώπων παρουσίασαν σε 65 διαφορετικές δράσεις, 15 αρχιτεκτονικές παρεμβάσεις, 6 εκθέσεις, 16 συναυλίες και 11 θεατρικά δρώμενα: ένα πανδαιμόνιο δημιουργίας και παρεμβάσεων, που δεν αρκέστηκε στον ψυχαγωγικό χαρακτήρα αλλά προχώρησε παραπέρα, προτείνοντας ουσιαστικά τρόπους παρέμβασης πέρα από την αποκαρδιωτική αναμονή μιας άνωθεν σωτηρίας, που –στην περίπτωση της Θεσσαλονίκης τουλάχιστον– δεν συμβαίνει και ποτέ. Η περίπτωση ενός ''αδέσποτου" οικοπέδου στη οδό Ιασωνίδου, που μαράζωνε για χρόνια ως υπαίθριο παράνομο πάρκινγκ-σκουπιδότοπος και μεταμορφώθηκε μέσα σε έξι ώρες σε μικρό πάρκο με καλαίσθητα καθιστικά, με τη σύμπραξη αρχιτεκτόνων, ομάδων πολιτών και των κατοίκων της γειτονιάς και την αρωγή χορηγών που προσέφεραν από την αποκομιδή των μπάζων μέχρι τα υλικά των καθιστικών, η δεντροφύτευση από μαθητές σχολείων του κέντρου του πεζόδρομου της οδού Ισαύρων, ο σχεδιασμός από αρχιτεκτονικά γραφεία της πόλης (και η υλοποίηση τους με τη βοήθεια ιδιωτών χορηγών) σταθμών ποδηλάτων και πρότυπων φωτιστικών σωμάτων, η ανάδειξη και αξιοποίηση των μοναδικών αρχοντικών της Αγίου Μηνά με τη βοήθεια ειδικών αρχιτεκτόνων και η μετατροπή τους έστω για μία μέρα σε επισκέψιμα, ζωντανά μνημεία της ιστορίας της πόλης με σημερινές χρήσεις, η χρήση παραδοσιακών χώρων με άλλη λογική, όπως συνέβη στη περίπτωση των μπαλκονιών του Ηλέκτρα Παλάς για μια συναυλία, οι παρεμβάσεις σε γηροκομεία, νοσοκομεία και στη Σχολή Τυφλών, αποτέλεσαν πρώτης τάξεως παραδείγματα προτάσεων για μια άλλη προσέγγιση του αστικού μας χώρου και της δυνητικής λειτουργίας του. Το εντυπωσιακό στοιχείο της αποτίμησης είναι το συνολικό κόστος με το οποίο πραγματοποιήθηκε το σύνολο του αστικού πειράματος, που δεν ξεπερνά το μισό κόστος μιας κατά γενική ομολογία αδιάφορης διοργάνωσης, από αυτές που πραγματοποιούνται κατά καιρούς σε περιόδους Χριστουγέννων, για παράδειγμα· κόστος που καλύφθηκε στο μεγαλύτερο μέρος του από ευγενικές χορηγίες φορέων και ιδιωτών. Αξίζει να αναφερθεί κανείς στην αυταπάρνηση και τη φλόγα των εθελοντών, που ξεπέρασαν τους 250 και, για μια εβδομάδα συνολικά, δούλεψαν σαν μια ιδανικά προπονημένη ομάδα και χωρίς να απαξιώσουν οποιαδήποτε δουλειά τους ανατέθηκε, χειρωνακτική ή γραφειοκρατική, και καταφέρνοντας θαυμαστά αποτελέσματα που θα τα ζήλευαν επαγγελματίες με πείρα. Βλέποντας εκ των υστέρων το υλικό που γυρίστηκε για τις ανάγκες ενός ντοκιμαντέρ, που θα παρουσιάσει τον Οκτώβρη το «Θεσσαλονίκη αλλιώς» σε όσους συμμετείχαν και στους αναγνώστες της *Parallaxi*, ομολογώ πως ακόμα και για μένα που εμπνεύστηκα και υλοποίησα το συγκεκριμένο project, το συνολικό αποτέλεσμα ήταν μια μεγάλη έκπληξη. Ένα αληθινό μάθημα οργάνωσης πέρα από προσωπικές αντιθέσεις, θεσμικές εμπλοκές και ατομικές φιλοδοξίες ανάδειξης, ένα ιδανικό παράδειγμα συνέργειας και υλοποίησης μεγαλόπνοων σχεδίων χωρίς την καχυποψία ύποπτων πρακτικών, όπως συμβαίνει με πολλές εκφάνσεις του δημόσιου ή δημοτικού βίου.

Η επιτυχία του αστικού πειράματος γέννησε πολλές σκέψεις για τη διαχείριση και τη μελλοντική του μετεξέλιξη. Η απλούστερη και πλέον αναλώσιμη εξ αυτών θα ήταν η ένταξή του σε έναν μελλοντικό εκλογικό σχηματισμό, που διεκδικεί τα ηνία της πόλης στις εκλογές του Νοεμβρίου. Προτάσεις υπήρξαν πολλές, άλλες με καλή πρόθεση και άλλες με τη σκέψη της εξαργύρωσης της δημοφιλίας του στην πίσω πλευρά του μυαλού όσων τις έκαναν. Θα ήταν, όπως αντιλαμβάνεστε, τουλάχιστον αφελές και αποκαρδιωτικό για τους 30.000 και πλέον ανθρώπους που παρακολούθησαν συνολικά το σύνολο των δράσεων του πειράματος να δει την εξαργύρωσή του με μια τέτοια μεθόδευση. Η ιδέα της μετεξέλιξής του και της παρεμβατικής του δράσης, από καιρού εις καιρόν, και με τις κατάλληλες συνθήκες είναι για μένα η ιδανική συνέχισή του. Στόχος είναι το ξάφνιασμα που επιτεύχθηκε στην πόλη τον περασμένο Ιούνιο να συνεχιστεί, αναδεικνύοντας και στο μέλλον δυναμικές και δυνάμεις και προτείνοντας διαρκώς νέους τρόπους αξιοποίησης ανθρώπων, ομάδων και χώρων με μια άλλη προοπτική. Επόμενο "χτύπημα" του «Θεσσαλονίκη Αλλιώς» στις 22 Σεπτεμβρίου: Αφορμή η παγκόσμια ημέρα χωρίς αυτοκίνητο και η εβδομάδα κινητικότητας που γίνεται σε όλη την Ευρώπη.

Η Θεσσαλονίκη για πρώτη φορά μπαίνει στον χάρτη των πόλεων που γιορτάζουν αυτή τη μέρα με έναν εντυπωσιακό τρόπο. Το απόγευμα της Τετάρτης 22 Σεπτεμβρίου το ιστορικό κέντρο της πόλης πεζοδρομείται και μετατρέπεται σε ένα αληθινό φυτώριο δράσεων, όπου η ανακατάληψη του δημόσιου χώρου θα γίνει πραγματικότητα. Ομάδες, φορείς και κινήσεις πολιτών δημιουργούν και προτείνουν ένα διαφορετικό κέντρο πόλης. Στις οδούς Κορομηλά, Μητροπόλεως, Τσιμισκή, Ερμού και Σβώλου, από τις 6 το απόγευμα μέχρι τις 10 το βράδυ τα αυτοκίνητα θα δώσουν τη θέση τους στους ανθρώπους. Μια γιγάντια δράση ευαισθητοποίησης θα λάβει χώρα και ελπίζουμε πως θα βοηθήσει στη δημιουργία συνείδησης για μια πόλη αλλιώς.

Το «Θεσσαλονίκη Αλλιώς» είναι μια πραγματικότητα που γεννήθηκε από την ανάγκη ενός περιοδικού που κυκλοφορεί είκοσι και πλέον χρόνια στην πόλη και μέχρι τώρα λειτουργούσε παρεμβατικά μόνο στο επίπεδο των κειμένων, να παρέμβει πλέον και ουσιαστικά στην καθημερινότητα της πόλης, βάζοντας στο παιχνίδι τους κατοίκους και τους φορείς της. Μια πραγματικότητα που, όσο οι συνθήκες τής το επιτρέπουν, θα παρεμβαίνει αρθρώνοντας πρακτικά έναν λόγο ουσιαστικό για όσα μπορούν να κάνουν την καθημερινότητα της πόλης καλύτερη. ■

Περισσότεροι από 1.000 δημιουργοί και συντελεστές με τον συντονισμό μιας ομάδας είκοσι περίπου ανθρώπων παρουσίασαν σε 65 διαφορετικές δράσεις, 15 αρχιτεκτονικές παρεμβάσεις, 6 εκθέσεις, 16 συναυλίες και 11 θεατρικά δρώμενα: ένα πανδαιμόνιο δημιουργίας και παρεμβάσεων, που δεν αρκέστηκε στον ψυχαγωγικό χαρακτήρα αλλά προχώρησε παραπέρα, προτείνοντας ουσιαστικά τρόπους παρέμβασης πέρα από την αποκαρδιωτική αναμονή μιας άνωθεν σωτηρίας, που –στην περίπτωση της Θεσσαλονίκης τουλάχιστον– δεν συμβαίνει και ποτέ.

από τον **Γιώργο Αναστασιάδη**

[...] Τα πρώτα χρόνια που ερχόμουν στη Θεσσαλονίκη έβρισκα ορισμένους πυρήνες στα πανεπιστήμια, πανεπιστημιακές ομάδες ... δεν ξέρω τι έγιναν [...]

Η Θεσσαλονίκη μου φαίνεται σήμερα [: 1984] ασχημότερη. Σ' ορισμένα σημεία της. Η παραλία της π.χ., που ήταν για μένα αυτό το ωραίο πράγμα που αγαπούσα, δεν υπάρχει!

Δεν υπάρχουν πια ψάθινες καρέκλες. Υπάρχουν αυτά τα πολύ κακόγουστα φώτα, τ' αγάλματα. [...] Δεν λέω πως και στην Αθήνα δεν γίνονται τα ίδια. Αλλά, περίεργο, με συνδέουν περισσότερο όσα υπήρξαν στη Θεσσαλονίκη. Θυμάμαι εκείνα τα ωραία ψαράδικα. Κι οι άνθρωποι ήταν ωραίοι [...]. Το μεσημέρι αισθανόμουνα ιδιαίτερη αγαλλίαση που θα μπαινα στο «Όλυμπος-Νάουσα» και θα 'βλεπα τους ανθρώπους εκεί πέρα. [...]

Κάρολος Κουν

[...] Όταν ήμουνα στην ηλικία των 20 χρόνων, η Θεσσαλονίκη ήτανε μια πόλις όπου δακτυλοδεικτούνταν οι άνθρωποι που διαβάζανε ή που ασχολούνταν μ' αυτά. Ήταν μια παρέα μεγαλύτερων: Θέμελης, Ωρολογάς, Πεντζίκης κτλ. και μια νεότερων: Ο Χριστιανόπουλος, εγώ, ο Ασλάνογλου κτλ. Κι αυτό είναι περιοριστικό. Σου δημιουργεί ένα πλέγμα μη ελευθερίας [...].

Οι εβραίοι της Θεσσαλονίκης είναι ένα μέρος μιας συλλογικής τραυματικής εμπειρίας που υπεστήκαμε εμείς οι Έλληνες, γιατί μας αποκόλλησαν ένα κομμάτι από το σύνολό μας.

Δεν χωρίζονταν, απ' ό,τι θυμάμαι, στη Θεσσαλονίκη εβραίοι από Έλληνες και Αρμένιους. Δεν υπήρχαν αυτά. Και όταν σου παίρνουν ένα κομμάτι και μάλιστα όταν είσαι μικρός και τύχαινε να συγκεκριμενοποιηθεί αυτό μέσω ενός συγκεκριμένου φίλου, σου δημιουργείται ένα τραύμα [...]. Με σταμπάρισε το γεγονός όπως τόσα πράγματα τραυματικά μέσα στη Θεσσαλονίκη του πολέμου [...].

Βασίλης Βασιλικός

[...] Δεν ξέρω πώς είναι όταν ζει κανείς σ' αυτή την πόλη συνέχεια —ή μάλλον ξέρω από φίλους— αλλά νομίζω ότι είναι ευχάριστα εδώ στη Θεσσαλονίκη. Είναι μια διαφορετική πρωτεύουσα εδώ. Καταρχήν υπάρχει ένας αέρας ευρωπαϊκός και σύγχρονος και μια μεγάλη μάζα ανθρώπων λαϊκών που δεν τους βλέπει κανείς στην Αθήνα. Είναι ένα πολύ περίεργο σύμφυρμα η Θεσσαλονίκη. Είναι πάρα πολύ ενδιαφέρον κοινωνιολογικά να την εξετάσει κανείς. Έχω πολύ έντονες μνήμες. Αισθάνομαι πάντα όταν έρχομαι σ' αυτήν την πόλη ότι είναι μία από τις πρωτεύουσες με την πρωταρχική σημασία της λέξης, μια πόλη που δεν την ξέρω καλά, κι όλο αφήνω πάντα μέσα μου ένα περιθώριο για να τη μάθω και να τη ζήσω περισσότερο [...].

Μένης Κουμανταρέας

[...] Η Θεσσαλονίκη είχε ανέκαθεν, εκ παραδόσεως, ένα δυϊκό χαρακτήρα. Από τη μια μεριά, εξαιτίας ενός πνευματικού κλίματος, το οποίο συντηρούνταν, έβγαζε ανθρώπους οι οποίοι ήταν πολύ σημαντικοί και από την άλλη μεριά, εξαιτίας του ότι ήταν ένα μεγάλο εμπορικό κέντρο, όπου υπήρχανε μεγάλα συμφέροντα και μεγάλες περιουσίες, υπήρχε εμποροκρατική αντίληψη. Δύσκολα λοιπόν περνάει στον κόσμο το ότι μπορεί να ασχολείσαι με τη λογοτεχνία, η οποία δεν βγάζει χρήματα, είναι ένα πολυτελές τίποτε. Δύσκολα περνάει ότι μπορεί να κάνεις κάτι το οποίο ν' αξίζει τον κόπο. Αντίθετα με την Αθήνα [...].

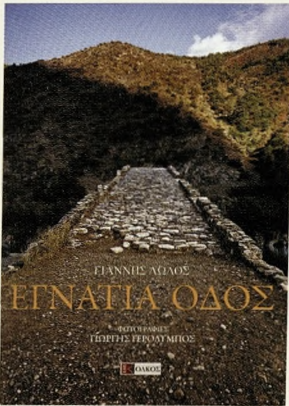
Αυτό το πράγμα συντηρείται μέχρι σήμερα [:1991] ακόμη [...] Υπάρχουν δυο πραγματικότητες στη Θεσσαλονίκη. Η μία είναι πλαστή. Η άλλη είναι πραγματική. Υπάρχουν βέβαια γύρω στους είκοσι πεζογράφους και ποιητές οι οποίοι είναι πρώτης κατηγορίας. Κι αυτοί βέβαια διακρίνονται στο πανελλήνιο. Δεν μπορεί να γίνει διαφορετικά δηλαδή: Αυτοί που παίρνουν κρατικά βραβεία από τη Θεσσαλονίκη δεν μπορούν να μην τους τα δώσουν! [...]

Τόλης Καζαντζής

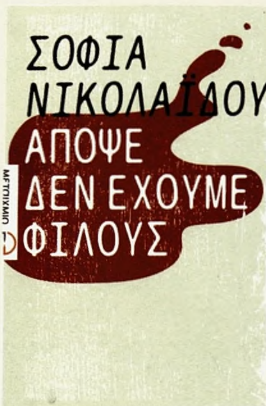
[...] Η Θεσσαλονίκη, γενέτειρα πόλη, εξακολουθεί για μένα να είναι μοιρασμένη σε οριζόντιες ζώνες: οδός Αθηνάς, οδός Κασάνδρου, οδός Αγίου Δημητρίου. Στοπ! Από την Εγνατία και κάτω αρχίζουν τα απαγορευμένα και απαγορευτικά μέγαρα της παιδικής, εφηβικής και νεανικής ηλικίας [...].

Δημήτρης Μαρωνίτης

Γιώργος Αναστασιάδης / Ιορδάνης Καϊσερλίδης

ΓΙΑΝΝΗΣ ΛΩΛΟΣ

ΕΓΝΑΤΙΑ ΟΔΟΣ

Ολκός
Αθήνα 2008

«...Ένα μεγάλο τεχνικό έργο, η σημερινή Εγνατία οδός Ηγουμενίτσας-Θεσσαλονίκης-Έβρου, είναι εύλογο να προκαλεί περιέργειες, αναζητήσεις στο χρόνο, ακόμη και μια συνολική δικαίωση, όχι μόνο στο πεδίο της σημερινής χρησιμότητας, αλλά και σε εκείνο της ιστορίας. Άλλωστε, εντελώς αυθόρμητα, τόσο από την πλευρά των δημιουργών της, πολιτικών, τεχνικών κλπ., όσο και από την πλευρά της κοινής γνώμης, η Εγνατία βιώνεται ως ένα μεγάλης ιστορικής σημασίας έργο και, όπως όλα τα μεγάλα τεχνικά έργα, ιδιαίτερα στη φάση της κατασκευής και της ολοκλήρωσής τους, δημιουργεί ένα ευχάριστο συναίσθημα στους ανθρώπους, ένα συναίσθημα αυτοεκτίμησης και ψυχικής ισορροπίας.

Είναι εύστοχη λοιπόν η επιλογή, μέσα σε αυτή τη γενική ικανοποίηση, σχεδόν την ευφορία, να προστεθεί μια ιστορική ματιά στον μακρινό πρόγονο του έργου, στη ρωμαϊκή Εγνατία οδό, και στις πτυχές της στα χρόνια που ακολούθησαν, σε αυτά τα περισσότερο από δύο χιλιάδες χρόνια της διαδρομής της.

Το συνθετικό κείμενο του Γιάννη Λώλου και η φωτογραφική τεκμηρίωση του Γιώργη Γερόλυμπου που καλύπτουν τις σελίδες του βιβλίου, ρίχνουν ένα δυνατό φως στη ζωή αυτού του μοναδικού δρόμου...»

Η κριτική και οι κριτικοί της Θεσσαλονίκης στον 20ό αιώνα

Επιμέλεια: Περικλής Σφυρίδης - Σωτηρία Σταυρακοπούλου
Πρακτικά Συνεδρίου (Δημοτική Βιβλιοθήκη Θεσσαλονίκης, 23-24 Οκτωβρίου 2008, 43΄ Δημήτρια).

Δήμος Θεσσαλονίκης 2009, 311 σ.

Ένα σημαντικό βιβλίο για τη λογοτεχνική κριτική και τους κριτικούς της λογοτεχνίας και των περιοδικών, με εισηγήσεις των Ντίνου Χριστιανόπουλου, Αγλαΐας Κεχαγιά-Λυπουρλή, Αλέξη Ζήρα, Παν. Μουλλά, Αγι Βοτανιάτη, Περικλή Σφυρίδη, Δημήτρη Κόκορη, Βενετίας Αποστολίδου, Μιχάλη Μπακογιάννη, Σωτηρίας Σταυρακοπούλου, Λίζυς Τσιριμώκου, Θανάση Μαρκόπουλου, Αλέξανδρου Αργυρίου.

Αξιόλογες απόψεις διατυπώνουν στο στρογγυλό τραπέζι, με συντονιστή τον Αλέξη Ζήρα, οι Ντίνος Χριστιανόπουλος, Αλέξανδρος Αργυρίου, Περικλής Σφυρίδης, Αγλαΐα Λυπουρλή, Παν. Μουλλάς, Σωτηρία Σταυρακοπούλου, Γιώργος Αράγης, Δημήτρης Κόκορης, Βενετία Αποστολίδου, Θανάσης Μαρκόπουλος.

ΣΟΦΙΑ ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ

Απόψε δεν έχουμε φίλους

Μεταίχμιο 2010, 273 σ.

Σ' ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον μυθιστόρημα, η Σοφία Νικολαΐδου αναδεικνύει το γνωστό-άγνωστο παρελθόν, με επίκεντρο το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, προσπαθώντας να καταλάβει και όχι να δικάσει τους πρωταγωνιστές (καθηγητές, φοιτητές κτλ.), ιδίως στα σκοτεινά χρόνια της Κατοχής, και επιχειρώντας να συνδέσει την ιστορία της μικρής και της μεγάλης ανθρώπινης κλίμακας με τα "παιδιά" που καταφεύγουν στο κάψιμο και την καταστροφή (το μυθιστόρημα αρχίζει στις 8 Δεκεμβρίου 2008).

Η Νικολαΐδου ανοίγει με το βιβλίο της καινούργιους δρόμους για επαναπροσεγγίσεις σε κεφάλαια ιστορίας που σηκώνουν ακόμη πολλή τεκμηρίωση και συζήτηση.

ΣΤΡΑΤΟΣ ΣΙΜΙΤΖΗΣ

Γειτονιές της νιότης μας

University Studio Press 2009, 228 σ.

Ένα ακόμη ενδιαφέρον βιβλίου του Στράτου Σιμιτζή που επιχειρεί να αναβιώσει και να αναδείξει τις γειτονιές της παλαιάς Θεσσαλονίκης, μέσα από τις αφηγήσεις και τις φωτογραφίες που του προσέφεραν γνωστοί και μη φίλοι συμπολίτες.

ΜΑΡΙΑΝΘΗ Φ. ΠΑΛΑΖΗ

ΕΠΙΒΑΤΕΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΘΡΑΚΗΣ - ΝΕΟΙ ΕΠΙΒΑΤΕΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Αθήνα, Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού 2009

Προλογίζοντας το ενδιαφέρον αυτό πόνημα, ο πρόεδρος του Ιδρύματος Μείζονος Ελληνισμού, Λάζαρος Εφραίμογλου, σημειώνει:
«...Ως απόγονοι των προσφύγων, διατηρούμε πάντα στην καρδιά μας την αγάπη και τον πόνο των γονιών μας για την παλαιά πατρίδα. Και εγώ προσωπικά από αυτή την αγάπη αντλώ τη δύναμη για το μεγάλο έργο που έχουμε αναλάβει στο Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, με στόχο τη διάσωση και διάδοση της πολιτιστικής κληρονομιάς μας, ιδιαίτερα του προσφυγικού ελληνισμού. Μελετώντας την ιστορία του χώρου καταγωγής μας όμως, δε πρέπει να παραμελούμε και την ιστορία των νέων τόπων που υποδέχτηκαν τους πρόσφυγες και κυρίως των ανθρώπων που βίωσαν τη μετακίνηση από την πατρίδα στην προσφυγιά.

Ένα όνομα δύο τόποι ή καλύτερα ένα όνομα δύο πατρίδες. Από τους Επιβάτες στους Νέους Επιβάτες η απόσταση σήμερα είναι μόνο μερικές ώρες με το αυτοκίνητο. Από τους Επιβάτες της Ανατολικής Θράκης στους Νέους Επιβάτες, στα περίχωρα της Θεσσαλονίκης, η πορεία των προσφύγων συνοψίζει την απόληξη της μακράς ιστορίας του ελληνισμού, που συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Ο ερχομός των προσφύγων από τις ιστορικές τους εστίες στα εδάφη του ελληνικού κράτους αποτέλεσε μία από τις σημαντικότερες καμπές στην ιστορία μας αλλά και μια μεγάλη πρόκληση για το κράτος και τους πολίτες του. Οι πρόσφυγες, κατεστραμμένοι τότε, επιστράτευσαν τις δυνάμεις τους για να ξαναστήσουν τα χωριά, τις πόλεις και τις κοινωνίες τους αλλάζοντας την όψη της Ελλάδας.

Αποτελεί μεγάλη χαρά για μας η έκδοση του βιβλίου της Μαριάνθης Παλάζη *Ένα όνομα, δύο τόποι: Επιβάτες Ανατολικής Θράκης - Νέοι Επιβάτες Θεσσαλονίκης*, γιατί συνδυάζει την επιστημονική μέθοδο με την αγάπη για τον γενέθλιο τόπο. Και τα δύο είναι εμφανή στη θεματολογία του βιβλίου, στον τρόπο γραφής, στη μεθοδολογία και στον πλούτο της τεκμηρίωσης. Θα ήταν δύσκολο για τη συγγραφέα, αν δεν είχε ζήσει ανάμεσα στους πρόσφυγες, να αναπαραστήσει με τόση επιτυχία ένα σχεδόν αιώνα ζωής μιας κοινότητας σε τόσο διαφορετικές ιστορικές και γεωγραφικές συνθήκες.

Το βιβλίο αυτό εντάσσεται στις εκδόσεις μας που αναφέρονται στην ιστορία ενός προσφυγικού οικισμού στην Ελλάδα. Αποτελεί για μας συνέχεια του συλλογικού τόμου *Πέρα από την Καταστροφή. Μικρασιάτες πρόσφυγες στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου*, και των προγραμμάτων μας για τη γενεαλογία και την ιστορία των Μικρασιατών, των Ποντίων και των Θρακιωτών προσφύγων. Ευχόμαστε η επίπονη και επιτυχημένη αυτή προσπάθεια της Μαριάνθης Παλάζη να παρακινήσει και άλλους ιστορικούς να μελετήσουν με αγάπη την ιστορία των νέων και παλαιών πατρίδων ως αρχή για μια καλύτερη σχέση με την ιστορία της πατρίδας μας...»

Δ. ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΥ - Π. ΝΙΚΗΦΟΡΙΔΗΣ - Π. ΠΑΝΑΓΑΚΗΣ (επιμέλεια)

ΝΕΟ ΚΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Θεσσαλονίκη, Ιανός 2009

«... Από τον καιρό της ίδρυσής της το 1927 μέχρι σήμερα η Τράπεζα της Ελλάδος, ως νομικό πρόσωπο με δημόσια αποστολή, στεγάζεται σε κτήρια εμβληματικά, που κατέχουν ιδιαίτερες θέσεις στους ιστούς των πόλεως και αναδύονται ως τοπόσημα. Κτήρια ιδιότυπα ως προς τη λειτουργία τους, που συχνά σχεδιάζονται ύστερα από αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς, και εκφράζουν κάθε φορά μέσα από το αρχιτεκτονικό τους ιδίωμα τη σχεδιαστική προβληματική της εποχής τους, Μέσα στο χρόνο λοιπόν, σε αυτά τα 80 και πλέον χρόνια, έχει ήδη καταγραφεί μια εξελικτική πορεία της αρχιτεκτονικής τους, παράλληλη με εκείνη της αρχιτεκτονικής των δημόσιων κτηρίων στην Ελλάδα.

Τα δύο κτήρια της Τράπεζας της Ελλάδος στη Θεσσαλονίκη εμπεριέχονται σε αυτήν τη διαδρομή, σηματοδοτώντας χρονικά τα έως σήμερα δύο άκρα της. Το ένα κτήριο είναι το πρώτο που απέκτησε μετά την ίδρυσή της, ενώ το άλλο είναι το πιο πρόσφατο της οικοδομικής της δραστηριότητας.

Το πρώτο ιδιόκτητο κτήριο της Τράπεζας της Ελλάδος στη Θεσσαλονίκη εγκαινιάστηκε στις 15 Μαΐου 1933 και βρίσκεται στη νοτιοδυτική πλευρά του κέντρου της πόλης, κοντά στη δυτική της είσοδο, στη συμβολή των οδών Ι. Δραγούμη και Τσιμισκή. Το αντίστοιχο πρώτο κτήριο της Αθήνας θεμελιώθηκε το Νοέμβρη του 1933 κι εγκαινιάστηκε τον Απρίλιο του 1938, όταν είχε ήδη συμπληρωθεί η πρώτη δεκαετία από την ίδρυση της Τράπεζας της Ελλάδος. Την αρχιτεκτονική μελέτη του κτηρίου της Θεσσαλονίκης συνέταξε ο αρχιτέκτων Αριστομένης Βάλβης, έχοντας αποσπάσει το τρίτο βραβείο σχετικού αρχιτεκτονικού διαγωνισμό το 1925. Το 1928 άρχισε η κατασκευή, σε θέση που είχε ήδη επιλεγεί το 1922, κατά τον ανασχεδιασμό της πόλης από τον Γάλλο πολεοδόμο Ε. Hebrard. Το κτήριο αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα νεότερα μνημεία της Θεσσαλονίκης λόγω της μορφολογίας και της θέσης του στον ιστό της πόλης.

Το 2001, η Τράπεζα της Ελλάδος, με τη συμμετοχή στο Ευρωσύστημα, αντιμετώπισε την ανάγκη βελτίωσης και συμπλήρωσης των κτηριακών της υποδομών. Είχε ήδη προχωρήσει στη διαδικασία κατασκευής δύο νέων κτηρίων στην Αθήνα, το πρώτο για να στεγάσει τις Διευθύνσεις Εποπτείας Πιστωτικού Συστήματος και Εσωτερικής Επιθεώρησης, και το δεύτερο για να εξυπηρετήσει ανάγκες Επεξεργασίας και Διακίνησης Χρηματικού. Αντίστοιχα, στη Θεσσαλονίκη υπήρξε η ανάγκη και ενός κτηρίου προορισμένου για τη φύλαξη, επεξεργασία και διακίνηση χρηματικού προς άλλα Υποκαταστήματα της Τράπεζας τη Ελλάδος, τις υπόλοιπες Τράπεζες και τις υπηρεσίες του Δημοσίου και των δημόσιων οργανισμών της Βορείας Ελλάδος ενός κτηρίου ιδιαίτερου, σύνθετης λειτουργίας εφοδιασμένου με πολύ εξελιγμένα συστήματα ασφαλείας. Η μελέτη του διήρκεσε από το 2001 ως το 2006, ενώ η κατασκευή του ολοκληρώθηκε τον Σεπτέμβριο του 2009...»

50 ΧΡΟΝΙΑ ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

1960-2009
Θεσσαλονίκη, Ιανός 2009
Εκδοτική Επιμέλεια: Ιφιγένεια Ταξοπούλου
Τεκμηρίωση και έρευνα του αρχειακού υλικού / σύνταξη ύλης: Θωμάς Λιναράς, Άννα Θ. Μηλιώση, Αγγελική Μυλωνάκη

Επιμελημένη καταγραφή με εικόνες και στοιχεία της πορείας 50 χρόνων του Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης 1960-2009.

Μάρκος Καμπάνης
Καθιστό γυμνό, 1989, Μονοτυπία, 20 x 14 εκ.
Από την έκθεση «Μονοτυπίες»
στο βιβλιοπωλείο του Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ
ΕΤΑΙΡΕΙΑ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΩΝ
ΒΟΡΕΙΟΥ
ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΤΑΙΡΟΙ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΚΚΑΣ Α.Β.Ε.Ε.

ALUMYL ΜΥΛΩΝΑΣ Α.Ε.

VIVARTIA Α.Ε.

Ν. ΓΛΕΟΥΔΗΣ ΚΑΒΕΞ Α.Ε

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΔΑΣΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΟΜΟΤΕΧΝΙΚΗ Α.Ε.

Κ. & Ν. ΕΥΘΥΜΙΑΔΗΣ Α.Β.Ε.Ε

ΘΕΜΕΛΙΟΔΟΜΗ Α.Ε.

ISOMAT Α.Β.Ε.Ε.

Ε.Ν. ΜΑΝΟΣ Ε.Π.Ε.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ

ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΠΟΥΜΗΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΠΟΥΤΑΡΗΣ

ΞΑΝΘΑΚΗΣ ΑΤΕ

Ε.Γ. ΠΑΣΣΙΑΣ Α.Β.Ε.Ε.

ΣΑΝΗ Α.Ε.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΡΑΜΠΟΥΚΗΣ

ΤΡΑΠΕΖΑ ΠΕΙΡΑΙΩΣ Α.Ε.

ΑΦΟΙ ΧΑΪΤΟΓΛΟΥ Α.Β.Ε.Ε.

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ

ISSN 1108-5452